

■ ■ **ELMÉLETILEG**

LÁZADÁS AZ INTÉZMÉNYEK ELLEN

– NÉMET KONZERVATÍV REAKCIÓK 1968-RA

(Karácsony András)

■ ■ **KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM**

NŐK RÉSZVÉTELE A MAGYAR SPORTSZERVEZETEK BEN

(Bukta Zsuzsanna–Gósi Zsuzsanna)

AZ ÁLLAMPOLGÁRI AKTIVITÁS MÉRÉSÉNEK MÓDJAI

(Reisinger Adrienn–Nárai Márta)

■ ■ **TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM**

VISSZARENDEZŐDÉS?

CIVIL SZERVEZETEK A KÖZSZOLGÁLTATÁSOKBAN

A KÖZIGAZGATÁSI REFORM UTÁN

(Kákai László)

A DEMOKRATIKUS ÁLLAMPOLGÁRSÁG

ÉS AZ ÁLLAMPOLGÁRI KOMPETENCIA FEJLESZTÉSÉNEK

ÖSSZEFÜGGÉSEI A NAT-EVOLÚCIÓ FOLYAMATÁBAN

(Vass Vilmos)

■ ■ **VISSZAHATÁS**

A „SENKIFÖLDJÉRE” TÉVEDVE

– recenzió Antal Attila (szerk.): A civilek hatalma

– a politikai tér visszafoglalása (2016) c. kötetéről

(Glied Viktor)

CIVIL SZEMLE

Szerkesztőbizottság/Editorial Board

Belia Anna, Harsányi László, Kirschner Péter, Kuti Éva,
Marschall Miklós, Miszlivetz Ferenc, Nagy Ádám

Szerkesztőség/Editors

Felelős szerkesztő/Executive Editor Nárai Márta

Rovatszerkesztők/Editors Csongor Anna (Társadalom és állam/Society and State)

Kákai László (Elméletileg/Theoretically)

Péterfi Ferenc (Közösségek és civil társadalom/Community
and Civil Society)

Sebestény István (Világ-nézet/International Review)

Képszerkesztő/Image Editor Gönczö Viktor

Technikai szerkesztő/Technical Editor Erlei Károly

Cikkjavaslatokat, ötleteket, véleményeket a civilszemle@gmail.com címre várunk.
Előfizethető a www.civilszemle.hu címen

Kiadó

CIVIL SZEMLE ALAPÍTVÁNY

www.civilszemle.hu

1137 Budapest, Pozsonyi út 14.

Tel./fax: (+36-1) 221-8099

E-mail: civilszemle@gmail.com

Felelős kiadó: Nizák Péter kuratóriumi elnök

Készült a Pharma Press Nyomdában

Felelős vezető: Fabók Dávid

ISSN 1786-3341

■■ ELMÉLETILEG	
Karácsony András: LÁZADÁS AZ INTÉZMÉNYEK ELLEN – NÉMET KONZERVATÍV REAKCIÓK 1968-RA	5
■■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM	
Bukta Zsuzsanna–Gósi Zsuzsanna: NŐK RÉSZVÉTELE A MAGYAR SPORTSZERVEZETEKBEN	13
Reisinger Adrienn–Nárai Márta: AZ ÁLLAMPOLGÁRI AKTIVITÁS MÉRÉSÉNEK MÓDJAI	29
■■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM	
Kákai László: VISSZARENDEZŐDÉS? CIVIL SZERVEZETEK A KÖZSZOLGÁLTATÁSOKBAN A KÖZIGAZGATÁSI REFORM UTÁN	51
Vass Vilmos: A DEMOKRATIKUS ÁLLAMPOLGÁRSÁG ÉS AZ ÁLLAMPOLGÁRI KOMPETENCIA FEJLESZTÉSÉNEK ÖSSZEFÜGGÉSEI A NAT-EVOLÚCIÓ FOLYAMATÁBAN	73
■■ VISSZAHATÁS	
Glied Viktor: A „SENKIFÖLDJÉRE” TÉVEDVE – recenzió Antal Attila (szerk.) A civilek hatalma – a politikai tér visszafoglalása (2016) c. kötetről	89
■■ SZERZŐINK	93

Fotó/Csongor Anna

LÁZADÁS AZ INTÉZMÉNYEK ELLEN — NÉMET KONZERVATÍV REAKCIÓK 1968-RA

Karácsony András

■ Szabó Máté egy terjedelmes tanulmányban vizsgálta meg azokat az elméleti munkákat, melyek az 1968-as tiltakozó mozgalmakat, illetve azok következményeit elemezték – elsősorban a mozgalmak kutatás szemszögéből (Szabó 2018). Írásom ehhez a problémakörhöz kapcsolódva az elméleti reflexiók egy meghatározott szeletét mutatja be, egy olyan szeletet, mely – legalábbis a hazai szakirodalomban – kevésbé ismert. Konkrétan a német 1968-ra vonatkozó konzervatív reakciókról esik szó.

Konzervatív reakciók alatt Helmut Schelsky és Niklas Luhmann reflexióit értem az alábbiakban. Mindketten szociológusok voltak, ám Schelsky – mint akkoriban egyetemalapító kormánybiztos – felsőoktatás-politikusnak is minősíthető. Egyikőjük sem tisztán politikai gondolkodó, így jogos a kérdés: miért címkéztem őket konzervatívnak? Schelsky politikai világgépe inkább óliberálisnak nevezhető, míg Luhmann politikai állásfoglalásai minimálisak. Azonban az akkori német politikai-szellemi élet kontextusában mindketten konzervatívnak minősültek, egyszerűen a baloldali emancipációs program és az ehhez kapcsolódó Frankfurti Iskola hagyományának elutasítása miatt. Az elmúlt évszázad politikai nyilvánosságában a „konzervatív” címke, hasonlóképp a „liberális”-hoz, nagyon különböző eszmetartalmakhoz kapcsolódott. Ezen fogalmak jelentéstörténetére e helyen nem tudok kitérni, így csak azt hangsúlyozom, hogy az 1968-as kontextusban kapták meg az említett gondolkodók a konzervatív minősítést, és ezért tárgyalom konzervatív kritikaként az általuk kifejtetteket. Csak közbevetőleg jegyzem meg, hogy hasonló e két gondolkodó helyzete a *liberális* Raymond Aronéhoz, aki szintén erős kritikával illette a

párizsi 68-at, és a baloldali radikálisok szemében ez konzervativizmusnak minősült (Aron 2005:321–342).

Életkoromnál fogva nincs közvetlen élményem 1968-ról. Sem a nyugat-európai sem a kelet-európai 68-ról. Amit tudok, azt olvasmányaimból és filmekből tudom. És ezek nagyon különböző képet mutatnak, legalábbis a nyugat-európai 68-ról. Az egyik oldalon – ez a több – a dicsőítés, felmagasztalás, azaz: milyen fontos változáshoz vezetett a nyugat-európai felsőoktatásban, sőt a társadalmi-politikai életben. A másik oldalon – ez a kevesebb – a heves elutasítás. Az utóbbiról legelőször a híres baloldali, kommunista olasz filmrendezőnél, Pasolininél olvashattunk. Pasolini 1968 júniusában adta közre *Az olasz kommunista párt a fiatalokhoz* c. verses pamfletjét, melyben a burzsoázia új nemzedékeként mutatta be a diákokat („akkikkel meg fog gyűlni a bajom, és tovább kell majd harcolnom ellenük, mint apáik ellen”), és a diákok–rendőrök összecsapásában a rendőrök pártjára állt, mivel ők a munkások és parasztok világából származnak, akikkel a burzsoázia ifjúsága hadakozik (idézi: Naldini 2010:364). Pasolini reakciója mutatja, hogy 1968 értelmezése-értékelése nem ragadható meg egyszerűen a baloldal/jobboldal politikai sémájával.

Benyomásaim, gondolataim '68 utótörténetéhez kapcsolódnak, abból próbálok visszajutni 68-hoz. Ez már magától adja a távolságtartás lehetőségét, és talán ebből is fakadt, hogy bármiféle érzelmi azonosulás 68-cal mindig is távol állt tőlem. Ha már ennyi személyes megjegyzést tettem, engedtessek meg egy utolsó, arra példaként, ahogy intellektuális értelemben '68 utótörténetével találkoztam először. Konkrétan Josef Degenhardt *Üszkös terep* c. regényére emlékszem a hetvenes évek utolsó éveiből, ami 1974-ben jelent meg és magyarul már 1977-ben olvasható volt. Degenhardt jogász, író, dalszerző. Ügyvédként a Baader–Meinhof csoport tagjait védte, 1971-ben erőteljes baloldalisága miatt kizárták a Német Szociáldemokrata Pártból, majd 1978-ban belépett a Német Kommunista Pártba. Hangsúlyoznom kell: regényről van szó és nem tudományos értekezésről – talán épp ezért fogott meg akkoriban. A regény a 68-asok széttartó, de mégis kapcsolódó életútját mutatta be. A történet röviden: a főszereplő ügyvéd egy szintén 68-as, ám terroristává lett barátjánőjét keresi fel mint védőt, majd egy környezetvédő-békemozgalmi akcióra igyekszik odaérni. És közben emlékezik és elmélkedik 68-ról és arról, ami utána történt. Számomra ez a könyv azt mutatta be akkor (elszakadva a konkrét regénybeli történetfűzéstől), hogy milyen különböző életutak következtek 68-ból. Az egyik a terrorizmushoz vezetett, a másik az integrálódás, alkalmazkodás a társadalom elfogadott világához, a harmadik pedig fenntartotta a tiltakozás ethoszát, ám ezt erőszakmentesen gondolta. Természetesen ez csak a hivatkozott regényből kibontható kép, az 1968-at követő divergáló privát és politikai stratégiák ennél sokszínűbbek, miként Szabó Máté korábbiakban idézett tanulmánya bemutatja.

1968 nemcsak a nyugat-európai tiltakozó mozgalmak évszáma, hanem a prágai tavaszé is. Amikor 1968-ra emlékezünk, akkor – ha szimbolikusan akarunk fogalmazni – Párizsra és Prágára egyaránt emlékeznünk kell. Sőt! Bekapcsolhatjuk Budapestet is a képbe, ahol is '68 – az akkori politikai nyelven fogalmazva – az új gazdasági mechanizmus bevezetésének éve. Magyarországon, vagy inkább pontosabban: Budapesten, a nyugat-

európai '68 eszméi egy szűk körű maoista szervezkedést ugyan áthatottak, ám ez csak a politikai rendőrség ingerküszöbét érte el, ezen túl nem mutatott hatást (Modor 2004:116–126). A nyugat európai 1968 történései, illetve azokkal rokon eszmék néhány évvel később több magyar filmben is megjelentek. Ilyen volt például az *Extázis 7-től 10-ig* (1969), a *Sípoló macskakő* (1971), a *Petőfi '73* (1973).

Az 1968 tiltakozó mozgalmában megjelenő intézményellenesség két különböző irányba mutatott, noha mindkét változat közös pontja: a status quo elutasítása. Az egyik irány az intézményekkel való elvi szembeszállást hangsúlyozta, az intézmények azonnali lerombolására törekedett. Ennek hívei – tudva vagy nem tudva – a klasszikus intézményellenes anarchista hagyományhoz is kapcsolódtak. Forradalmi hevülettel áthatva úgy vélték, hogy itt az a pillanat, amikor azonnal és gyökeresen megváltoztatható a világ. Ennek a forradalmi optimizmusnak volt történelmi előképe is: 1789. július 14. és 1917. november 7. Mindkettőben a történelmi pillanat mindent átható erejébe vetett hitet láthatjuk, ha úgy teszük a khiliasztikus hitet. Miként Mannheim az *Ideológia és utópia* c. könyvében bemutatta, ebben az érzelmekkel telített politikai beállítódásban a jelen és a jövő egybefonódásáról van szó. A jelenre úgy tekintettek, mint amiben itt és most megvalósítható a vágyott jövő (Mannheim 1996:242–250).

Az intézményekkel szembeni harc másik iránya ettől alapvetően különbözött. Nem utasította el elvi alapon az intézményeket, mint a társadalmi élet szervezőit és meghatározóit, hanem az intézményeken belüli uralom átvételére törekedtek. Rudi Dutschke „hosszú menetelés az intézményeken keresztül” programja éppen ezt célozta meg (Dutschke-Klotz et al. 1980).

Ezek a mozgalmak erőteljesen kötődtek az egyetemi milióhoz, és az egyetemista lét azt a képzetet táplálta mintha kívül lennének a társadalmon, és épp ezért pontosan látják a társadalmi rend elfogadhatatlanságát. Ezt a meggyőződést Marcuse *Egydimenziós ember* c. könyve is táplálta (Marcuse 1990). Marcuse szerint ugyanis a fogyasztói társadalom működés módja mindenkit maga alá gyűr, és ennek következtében elenyészett a társadalomkritikai gondolkodás bázisa. Ettől csak azon csoportok mentesek, akik a társadalmi integráció perifériáján helyezkednek el. Ők még nem váltak egydimenzióssá, gondolkodásukban megmaradt a kritikai látásmód lehetősége. Marcuse ezen csoportok közé sorolta az egyetemi ifjúságot is. Csak közbevetőleg jegyzem meg, hogy igencsak kérdéses a társadalmi perifériához sorolni a felsőoktatásban részt vevők társadalmi csoportját, mivel ez a státusz belépési lehetőséget ad a társadalmi elitbe. Az persze helytálló, hogy ebben a csoportban különösképp erősen jelent meg a társadalomkritikai gondolkodás- és cselekvésmód. Ebben szerepet játszott a tömegképzés megjelenése, ami egyfelől – a képzésben részt vevők állami finanszírozása által – felpuhította az életvitellel kapcsolatos felelősségtudatot, másfelől rontotta a képzés minőségét, harmadrészt jelentősen növelte az egyetem utáni munkahelytalálás kockázatát. Aki munkát talált, az is gyakran úgy érezte, hogy csak egy fogaskerék a társadalom működésében, és az egyéni sége, kreativitása nem szükséges ehhez a „fogaskerék léthez”.

A harmadik jellemző a generációs forradalom. A 68-as generáció erőteljes és radikális világnézeti-politikai elkötelezettséggel lépett fel az idősebb, a „szkeptikus generáció”

(például Schelsky) ellen, akik számára a nemzetiszocializmus kora az ötvenes években a harcos világnézeti elkötelezettséggel szembeni kételyt alakította ki. Ennek következtében a szkeptikus és az új generáció közötti bizalmatlanság felfokozódott. Az egyik oldalon azt hangsúlyozták: ne bízz senkiben, aki 30 feletti, a másikon pedig: ne bízz senkiben, aki 30 alatti. Tehát egyértelműen beszélhetünk generációs küzdelemről is.

Áttekintésemet ezzel a harmadik jellemzővel kezdem. A *Die skeptische Generation* c. könyv 1975-ös újrakiadásához írt előszóban Schelsky a 68-as tiltakozást is megvizsgálta (Schelsky 1975). Egyébként Schelsky már 1965-től nem látta érvényesnek a „szkeptikus generáció” kifejezést az *akkori* német ifjúságra. Úgy vélte, hogy erről az átalakulásról azért sem volt pontos kép akkoriban, mert a hatvanas évektől már sajnálatos módon megritkultak az ifjúságot vizsgáló empirikus kutatások.

De mit is értsünk azon fogalom alatt, hogy *ifjúság*?

Már az ötvenes években két különböző értelmezése volt e fogalomnak. Schelsky a gyermekkor és a felnőtttség közti *átmenetként* fogta fel, míg mások például Eisenstadt egy 1956-ban megjelent munkájában, önálló szakaszként (újabb kiadás: Eisenstadt 2003). Ebben a visszatekintésben Schelsky már hajlott arra, hogy – legalábbis a hatvanas évek közepétől – *önálló* életszakaszként fogja fel az ifjúságot.

Az ifjúsághoz tartoznak azok, akik a felnőttekre vonatkozóan használatos munka és felelősség alól mentesülnek, pontosabban csak a tanulás munkája és felelőssége jellemzi őket. Ez a sajátos társadalmi csoport a modern, komplex, differenciált társadalmakban jelent meg. Ehhez kapcsolódott a hatvanas évek közepétől az autonóm ifjúsági kultúra, ami egyenértékűnek tüntette fel magát a felnőttvilág intézményeivel, és ezt a felnőttvilág felelősségének elutasításával kötötték össze. Schelsky keményen fogalmazott: ez az ifjúság a felnőttvilág által eltartott társadalmi csoport, mely egyúttal mindennemű közösséget tagad a felnőttek világával. Röviden szólva: a felnőttvilágon élösködik.

Amíg a szkeptikus generáció a „német újjáépítés ifjúsága” (Schelsky 1975:XV) volt, és az ötvenes években a fiatal munkások és az egyetemisták életvitele, a jövőre vonatkozó elképzelése közel állt egymáshoz, addig ez a hatvanas évek végére teljesen megváltozott. A „tiltakozó ifjúság” generációját áthatja a *civilizációs* tiltakozás (a technikai világ tökéletesítésének, a tekintélyeknek az elutasítása) és új viselkedésformák propagálása a privátéletben (lakóközösségek, nyitott házasságok stb.). Jövőelképzeléseik nem a körülöttük lévő társadalom jövőbeli meghosszabbításához kapcsolódnak, hanem újféle jövőt és ehhez újféle jelent akarnak – mégpedig itt és most. „Kivánd a lehetetlent!” – hangzott a jelszó. És a lehetetlent lehetségesnek gondolták. Ezt Antonioni *Zabriskie Point*-ja (1970) hatásos filmi eszközzel ábrázolja: a film zárójelenetében a főszereplő a képzelet erejével képes felrobbantani főnöke luxusvilláját, ahol e világ haszonélvezői, élösködői találkoznak. Egy idő után a képek sora már nem a robbanó villát mutatja, hanem a grillcsirkétől a fotelig minden szerteszét repül, ami – gondolhatjuk – a fogyasztói világ jellemzője. A film nyitva hagyja a kérdést, hogy mindez csak a főhős nő képzeletében zajlott le, avagy a valóságában is.

A Schelsky által vizsgált generációs változás értelmezhető Hirschman átalakuló elkötelezettségek teóriája alapján, amit Szabó Máté úgy összegzett, hogy a közéleti részvétel,

majd a privatizáció mobilizáló és demobilizáló ciklusainak váltakozását figyelhetjük meg. Más szóval: mind az elkötelezettségmenetesség (szkeptikusság), mind pedig az elkötelezettség idővel csalódást okoz, és ennek következtében változik az egymást követő generációk beállítódása (Szabó 2018:14).

A Schelsky által istápolott társadalomkutatók egyike volt Niklas Luhmann (egyébként elméleti szempontból nem volt Schelsky-tanítvány), aki egy 1968-ban született írásában éppen a tiltakozók által megkérdőjelezett status quo témáját állította középpontba, a cím is egyértelmű: *Status quo als Argument* (A status quo mint érv) (Luhmann 1992a).

Luhmann abból indult ki, hogy minden struktúrának vannak diszfunkciói, de ez még nem alap a változtatásra. A struktúraváltoztatást csak az igazolja, ha a negatív következmények terhét egy új megoldás csökkenti és egyúttal a korábbi struktúra minden fontosnak ítélt funkcióját képes pótolni. Egyébként is – és ezzel Luhmann egyértelműen a konzervatív pozícióval való azonosulását fejezte ki – nem a struktúra fenntartása, hanem a megváltoztatása mellett kell érvelni.

Miért oly fontos Luhmann szemében a konzervatív hozzáállás? Egyszerűen úgy látja, hogy a biztonság (a status quo) értéként jelenik meg, és ez a konzervatív hozzáállást igazolja. A modern társadalomban a változtatás, az esetlegesség lehetősége intézményszerűsült. Például a jog pozitíválódása azt jelenti, hogy döntésekkel a jog megváltoztatható, a tudományban az igazság új tapasztalatok, új érvek alapján változhat, a politikában új választások átalakíthatják a kormányzat–ellenzék pozícióit, a szenvedéllyel áthatott szerelem nem csak megalapozhat, hanem meg is változtathat kapcsolatokat – miként a válások számának növekedése mutatja. Ez a helyzet felértékeli a biztonságot. A status quo a biztonság egyik formája. Az a konzervativizmus, amiről Luhmann beszél, nem tradícióvéddő, nem tartja a múltat változtathatatlanak, örök igazságnak vagy éppen örök értéknek. Elfogadja a változtatást, ám annak lépésről lépésre haladó formáját. Mégpedig azért ezt, mivel a társadalom egy strukturált rendszer, melyben nem változtatható meg minden és azonnal. Röviden: ez a konzervativizmus a modern társadalom komplexitásához való viszonyból táplálkozik. A status quo tehát nem a változatlanság, hanem a biztonság.

Húsz évvel később Luhmann cikket publikált 1968-ról: *1968 – und was nun* (1968 – és most mi van) (Luhmann 1992b). Ebben, már az időközben kialakított társadalomelméleti fogalmiságára támaszkodva közelített '68 értelmezéséhez. Kiinduló kérdése: milyen pozícióból figyelhető meg és kritizálható a társadalom oly módon, mintha a megfigyelő nem tartozna a társadalomhoz? Van-e olyan társadalmi helyzet, ami ezt a társadalomban élek, de mégis kívülről figyelem meg perspektívát adhatja? Luhmann szerint az egyetemi ifjúság ilyen. *Már nem* (családi helyzettől való függetlenség miatt) és *még nem* (munkahelyi pozíciója nincs) kötődik a társadalomhoz. A társadalomban mindenki felelősséggel bír a saját helyzete alapján, ám ők a kivételek, mivel nem érzik a társadalomhoz tartozónak magukat.

Parsonsra hivatkozik Luhmann, aki szerint a modern társadalomban három forradalom ment végbe: gazdasági (iparosodás), politikai (demokratizálódás) és pedagógiai forradalom (a képzés meghosszabbodása). Ez a harmadik készítette elő a talajt az egyetemi ifjúság lázadása számára. Azonban, írja Luhmann, legalábbis 1791 óta, Burke-től tudjuk,

hogy a kritika és a lázadás a társadalmon belül van. Nincs ártatlan pozíció. A kívül lét: illúzió. A társadalomelmélet nem labirintuselmélet, ami kívülről nézné és kutatná, majd előrejelezné, hogy miként futnak a fehér egerek. Benne vagyunk a társadalomban, a társadalom kutatása része a társadalomnak és ugyanígy a kritikája is. „A 68-asok megöregedtek, de bölcsőbbek nem lettek” – állapítja meg Luhmann, mivel továbbra is a kívül lét illúzióját ápolják (Luhmann 1992b:156).

Luhmann '68 pozitív hozadékát abban látja, hogy a tiltakozás impulzusainak zátonyra futása után képviselőinek egy része egy új tématerületre vándorolt, az ökológiai problematikára és az – a későbbiekben – a társadalom komoly problémájává vált. Nem ebben, hanem egy másik, 1988-as cikkében (*Alternatívok alternatíva nélkül*) arról írt, hogy

- egyfelől az alternatívák csak funkcionális alternatívák lehetnek, amit éppen a modern társadalmi rendszer tesz lehetővé, melyet oly erősen kárhoznak;
- másfelől pedig, hogy az új társadalmi mozgalmak annyiban mindenképp produktívnak tekinthetők, hogy új témákat vezettek be a nyilvános vitákba, felhívták a figyelmet a társadalom bürokratikus megkeményedésére, megmutatták, „hogyan a modern társadalom olyan vészhelyzetekre épül fel, amelyek megoldásához nem rendelkezik adekvát logikával és ontológiával, amellyel felfogná és szabályozni tudná, ami történik” (Luhmann 1989:189).

Visszatérve a korábbiakban említett intézményellenesség két formájához, néhány következtetést levonhatunk:

- Az intézmények elutasítása vagy elfoglalása dilemma az 1980-as évek Németországában újra felmerült az ökológiai mozgalomban, a közvetlen akciók alkalmazása, avagy párttá alakulás vitájában (Szabó 1985).
- Amennyiben a sikeresség alatt a hosszú távú hatást értjük, akkor a két stratégiát mérlegre téve azt mondhatjuk, hogy a „hosszú menetelés” lett sikeresebb, míg az intézményellenesség megmaradt '68 emlékeként. A sikernek több jelét tapasztalhatjuk. Az 1968 szellemiségét képviselő politikusok folyamatosan jelen vannak a nemzeti parlamentekben, illetve az Európai Parlamentben. Noha nem meghatározó a szerepük, de nem is elhanyagolható. Már csak azért sem, mert a politikai nyilvánosságot formáló értelmiségiek jelentős részét szintén áthatják 1968 eszméi, így a politikai nyilvánosságot uraló témák között ezek fontos szerepet játszanak. Egy másik összefüggésben is látható az említett sikeresség. Ez pedig a civil társadalmi szerveződések, mozgalmak folyamatosan kiterjedő világa, és tartós (azaz intézményesült) jelenlétük a nagy (országos és európai) politikában, illetve a helyi politikában.

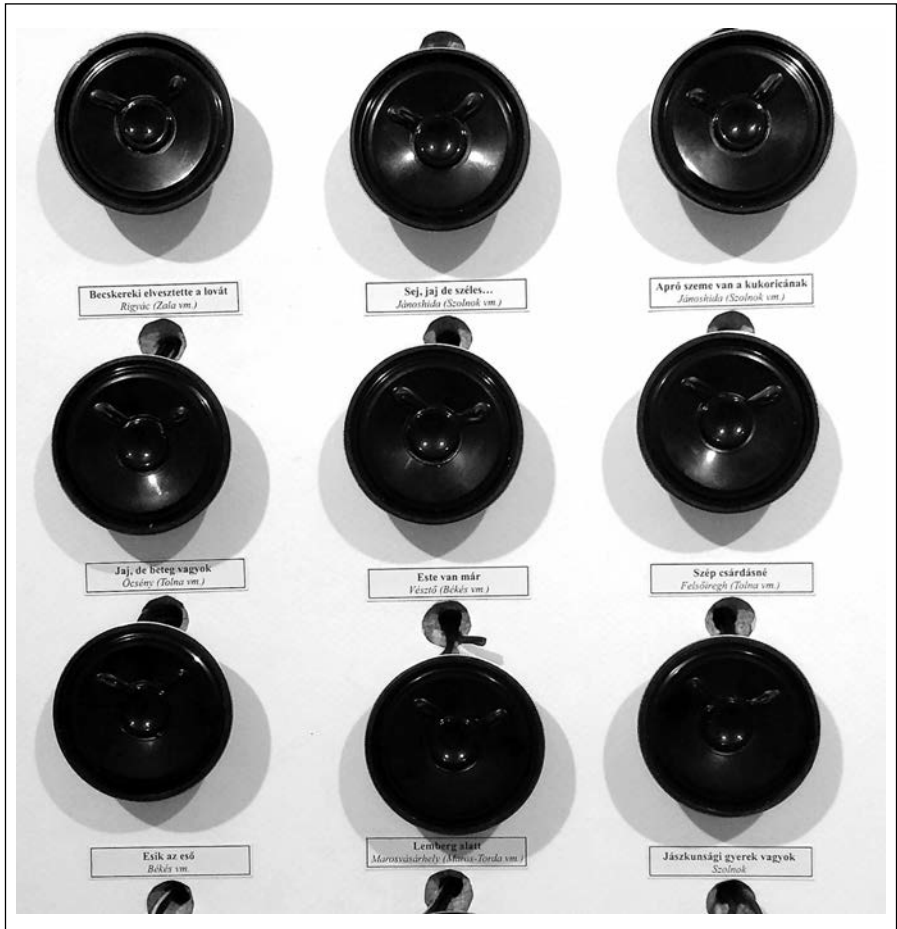
Irodalom

Aron, Raymond (2005): *Az elkötelezett szemlélő*. Budapest: Európa Kiadó.

Dutschke-Klotz, Gretchen–Gollwitzer, Helmut–Miermeister, Jürgen (Hrsg.) (1980): *Rudi Dutschke: Mein langer Marsch. Reden, Schriften und Tagebücher aus zwanzig Jahren*. Rowohlt: Reinbek.

Eisenstadt, Shmuel (2003): *From Generation to Generation*. New Jersey, New Brunswick: Transaction Publishers.

- Luhmann, Niklas (1989): Alternatívok alternatíva nélkül. In: Szabó Máté (szerk.): *Politikai ökológia*. Budapest: Bölcsész Index Centrál Könyvek 2., 187–189.
- Luhmann, Niklas (1992a): Status quo als Argument. In: Luhmann, Niklas: *Universität als Milieu*. Bielefeld: Haux. 16–29.
- Luhmann, Niklas (1992b): 1968 – und was nun. In: Luhmann, Niklas: *Universität als Milieu*. Bielefeld: Haux. 147–156.
- Mannheim Károly (1996): *Ideológia és utópia*. Budapest: Atlantisz Kiadó.
- Marcuse, Herbert (1990): *Az egydimenziós ember*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó.
- Modor Ádám (2004): *A titok meg a nyitja*. Budapest: Kairosz Kiadó.
- Naldini, Nico (2010): *Pasolini élete*. Budapest: Európa Kiadó.
- Schelsky, Helmut (1975): *Die skeptische Generation*. Frankfurt a. M.–Berlin–Wien: Ullstein Verlag.
- Szabó Máté (1985): *Zöldek, alternatívok, környezetvédők*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Szabó Máté (2018): Fél évszázad múlt el azóta... 1968 jelentősége a civil társadalom és a mozgalmak kutatás számára. *Civil Szemle*, XV., (1), 5–33.

Fotó/Gönczö Viktor

NŐK RÉSZVÉTELE A MAGYAR SPORTSZERVEZETEKBE

Bukta Zsuzsanna–Gósi Zsuzsanna

Bevezetés

■ A történelem során a nők valójában a leghosszabb ideig hátrányos helyzetet elszenvedő csoport voltak azért, hogy nem nyertek bebocsátást a társadalmi élet fontos területeire. Mindez nem feltétlenül a kirekesztésből, inkább abból adódott, hogy biológiai-szellemi értelemben alkalmatlannak tartották őket bizonyos társadalmi szerepekre (Bodnár 2015). Először a munkavállalás, az oktatás területén, majd a politikában a választójog kiharcolásával sikerült áttörést elérni. A sportolni vágyó nőknek ugyanakkor jobban át kellett törni a „nőiességhez” kapcsolódó normákat.

A nemzetközi sportszervezetek (elsősorban a Nemzetközi Olimpiai Bizottság [NOB] és a nemzetközi sportági szövetségek) az utóbbi évtizedekben fektették le a nemi esélyegyenlőség elveit a sport különböző területein. Ennek köszönhetően a sportágak nagy részében kiegyenlítődtött a nemek aránya. A versenysportban részt vevő nők számának emelkedése fokozatosan vezet a női sportszakemberek (edzők, mérkőzésvezetők, zsűritagok és sportvezetők) arányának a növekedéséhez is, de ezeken a területeken – főként a sportirányításba bevont nőket tekintve – még sok a tennivaló.

A Magyar Olimpiai Bizottság (MOB) 2017-es tisztújítása után, 2018 januárjában alakult meg a „Nők a sportban” bizottság, melynek tagja a cikk első szerzője is. A bizottság célkitűzései közé tartozik, hogy a nemzetközi trendeket Magyarországon is igyekezzen érvényesíteni; ajánlást, tanácsokat, jó gyakorlatokat adjon a sportszervezeteknek és segítse a

nők képzését, felkészítését a sportszervezetekben való tevékenységek vállalására. Ennek első lépése a hazai sportágakban különböző szerepekben részt vevő nők arányának felmérése volt. Cikkünkben ennek a felmérésnek az eredményeiről számolunk be.

Nők a sportban – történeti áttekintés

A modern kori olimpiák létrejötte és fejlődése volt a legnagyobb hatással a nemzetközi sportéletre. Ezért a nők olimpiai szereplésének stációi fontos mérföldköveknek számítanak a női sport elfogadottságában is. Az ókori görög olimpiákon a nők nem versenyezhettek és nézőként sem vehettek részt, ugyanakkor a görög gimnasztika orkhésztika ágában – az ügyesség, kecsesség fejlesztésében – vagy a gyermekkori játékos testi nevelésben a szabad görög nők is részesülhettek (Kun 1998). Később a férfiak pánhellén játékaival párhuzamosan Héra tiszteletére csak nőknek is rendeztek sportversenyeket (Kertész 2008). Az viszont, hogy a palésztika, azaz a versenyzés elsősorban atlétikai sportokban csak férfiak számára volt elérhető, már előrevetíti a nők sportjáról a modern olimpiai mozgalom megszületését kísérő gondolkodásmódot is. Egy 1930-as évekbeli hazai tanulmány (Doros 1932) arról értekezett, hogy a nők űzhetnek olyan esztétikus sportokat, amelyekben a szép test mutatkozik meg, ugyanakkor a versenyzést, a test-test elleni küzdelmet ártalmasnak tartja. Maga Coubertin is ellenezte a nők versenyzését (Bodnár 2015), az olimpiai eszme másik szellemi előfutára, az angol gentleman-sport pedig egyáltalán nem foglalkozott a nőekkel. Coubertin a fizikai alkalmatlanság mellett attól is félt, hogy a női sportolók elvonhatják férfi társaik figyelmét a versenyzéstől (Pfister 2010).

A XX. század nőmozgalmi, egyenjogúsági törekvései azonban a sportot is hamar elérték, önálló női sportmozgalom indult útjára Alice Milliat vezetésével, és 1922-től kezdve Women Olympic Games néven versenyeket is indítottak (Quintillan 2000). Ekkor már az olimpián is szerepelhettek nők, igaz, igen korlátozott volt a sportágak köre, melyekben elindulhattak. Az áttörést az 1928-as olimpia jelentette, amikor a nők atlétikai versenyszámokban is rajthoz állhattak. A Berlini Olimpia Játékok (1936) volt az első, ahol már komplett női versenyprogram készült (Pfister 2000). A versenyzői létszámon belül 1952-ben a versenyzők tizede, 1976-ban az ötöde, 2004-ben a 41 százaléka tartozott a női nemhez (KSH 2008). A 2016-os nyári olimpián összesen 11 303 sportoló vett részt, ekkor a nők aránya 45 százalékos volt. Olimpiai eseményen először a 2018-as buenos aires-i ifjúsági nyári olimpián sikerült megvalósítani a teljes egyenjogúságot: itt volt először 50-50 százalék a nemek aránya.

A NOB számos olyan kezdeményezést indított el, amelyek a kiegyenlítődség folyamatát elősegítették (IOC 2016). 1990 óta csak olyan sportágot vesznek fel az olimpiai műsorba, amelyben van női versenyszám is. Azokban a sportágakban, ahol nem minden versenyszámban indulhatott nő, általában a férfiak létszámának vagy szakági versenyeknek csökkentése mellett vezettek be női számokat. A közelmúltban ilyen volt a vívásban a női kard, vagy a kajak-kenuban a női kenu számok felvétele. Az utolsó olyan sportág,

amely nyári olimpián megnyílt a nők előtt is, 2012-ben az ökölvívás volt. A téli olimpián még az északi összetettben nem indultak sosem nők, de a Nemzetközi Síszövetség 2019-től a junior, 2021-től a felnőtt korosztályban is elindítja a női versenyszámokat a síugrásból és sífutásból álló sportban (FIS 2018), ezt pedig a szakág 2026-os téli olimpiai debütálása követheti.

Nemzetközi versenyeken női edzők az 1930-as években tűntek fel először, Magyarországon is ebben az évtizedben jelennek meg a sportpályákon (Bodnár 2013). Az 1930-ban készült budapesti sportstatistikai felmérés szerint 24 edzőnő dolgozott a fővárosban (Illyefalvi 1931 – idézi Bodnár 2013). A sportolói felmérés tekintetében a női sportolók közel 80 százaléka torna, illetve az úszás sportágban volt található ebben az időszakban. A testnevelőtanári pályát 1925-ben nyitották meg a női nem képviselői előtt (Bodnár 2007).

Nők a sportirányításban

A nők a sportvezetésben rendkívül alulreprezentáltak. Még a sportoló nők vagy az edzők és közreműködők arányához képest is nagy az elmaradás, nemzetközi és hazai szinten egyaránt. Érdekes módon a jelenség vizsgálata csak az 1990-es években kezdődött, a NOB sem foglalkozott korábban a témával, a kutatások is csak az utóbbi néhány évtizedben fedezték fel ezt a területet (Pfister 2010).

A nemek szerinti foglalkoztatási szegregáció sajnos világjelenség. Szervezet-szociológiai kutatások keresték arra a választ, hogy miért kerül a szervezetek felső vezetésébe kevés nő. Ezek a kutatások azt állapították meg, hogy vertikális és horizontális üvegfalak találhatóak a szervezeteken belül (Licskó 2007). Virtuális „térrelválasztók” vannak beépítve a struktúrába, ezek akadályként jelennek meg nők esetében, hogy bizonyos munkakörökhez, feladatkörökhez jussanak.

Az 1989 és 2013 közötti időszakban készült munkaerő-piaci helyzetelemzés szerint a nők Magyarországon többet dolgoznak és kevesebbet keresnek, mint a férfiak, és kevesebben vannak közülük vezető pozícióban. A kutatások jól mutatják a női és férfi fizetések közötti eltérést (Dajnoki–Balázs–Földi 2016). Ez a téma a professzionális sportban is rendszeresen előkerül és heves viták tárgyát képezi, például a tenisz vagy a csapatsportágak esetében.

2019 első hónapjában adták ki azt a tanulmánykötetet, amely a nemi megoszlás kérdését vizsgálja az európai országok sportirányításában (Hovden–Knoppers–Elling 2019). A kötet – amelyben Magyarországról is készült tanulmány Gál és Földesiné jóvoltából (Gál–Földesiné 2019) – összefoglalójában kifejti a kritikus tömeg elvét is. A női részvétel kritikus tömegét a sportszervezetekben 30 százalékra teszi, illetve egy elnökségen belül a legalább három női tagot tekinti annak. Sem összességében, sem a nemzetközi szervezeteket, sem az országokat tekintve nem jó a helyzet ebben a tekintetben: elvárva találni olyan nemzeti olimpiai bizottságot vagy sportági szövetséget, amely ezt a kritikus női tömeget fel tudja mutatni.

A NOB először 1996-ban rendezett konferenciát „Nők a sportban” címmel. Jelenleg az ausztráliai 2010-es „Nők a sportban” konferencián létrehozott online eszköz, a Sydney Scoreboard Global Index mutatja meg azt, hogy hány nő foglal el vezető pozíciót a nemzetközi sportszervezetekben (Adriaanse 2019). Az index különböző országok sportági szövetségeinek elnökét, főtitkárát (vagy ügyvezetőjét), illetve elnökségének tagjait monitorozza nemi hovatartozás szerint.

Az index szerint a nemzetközi szövetségekben mindössze 7 százalék a női elnökök és 19 százalék a női főtitkárok/ügyvezetők aránya. A női elnökségi tagok aránya 15 százalék körül mozog. Egy 2014-es európai kutatásban 21 országot vizsgáltak. A felmérés szerint a nemzeti szövetségekben átlagosan 18 százalék az elnökségi tagok aránya, 8 százalék a női elnökök, valamint 21 százalék a főtitkárok aránya, amely alig tér el a nemzetközi számoktól, mindazonáltal egy kicsit magasabb értékeket mutat. Európán belül nem meglepő módon a skandináv országokban, valamint a Brit-szigetek tagállamaiban a legjobb a helyzet (Anglia, Wales, Észak-Írország és Skócia önálló sportszövetségekkel rendelkezik). A frissen kiadott tanulmánykötet országriportjai közül a lengyel, a török és a magyar helyzet egyértelműen a legkevésbé kedvező, és ezt a szerzők elsősorban a demokratikus hagyományok hiányának tudják be, valamint annak, hogy az egyébként sem erős feminista törekvéseket a sportirányítás területe hidegen hagyja (Hovden–Knoppers–Elling 2019). Ezekben az országokban gyakran csak külső nyomásra történnek változások, vagyis a nemzetközi sportszervezetek, illetve az Európai Unió nagyobb hatékonysággal tud változást generálni, mint a sportszervezetekben tevékenykedők belülről (Gál–Földesiné 2019)

Férfias, nőies és kétnemű sportágak

A nők tehát a XX. század során fokozatosan megjelentek a tradicionálisan maszkulin versenyszámokban is: ide sorolhatjuk akár a futballt, akár az ökölvívást. Emellett létrejöttek vegyes versenyszámok, amelyek szintén ezt a folyamatot segítették, ezeket előszere-ttel veszi fel a NOB is az olimpia műsorába (vegyes váltó számok például úszásban, biatlonban, curling vegyes páros szakág). Napjainkban már jellemző a másik folyamat is, hogy megjelentek férfiak a nőknek fenntartott sportágakban. Ide sorolható a szinkronúszás, melyben 2014-től szerepelhetnek férfi versenyzők (Béki 2017).

Béki (2017) kérdőíves kutatásának adatai alapján a sportágak többségét ma már kétneműnek tartják. A nőiesnek tartott sportágakat általában a szülők választják a gyermeküknek korai életkorban, míg a férfias sportágakat a sportoló nők maguk választják több sportág kipróbálása után, esetleg férfi családi minta (báty, apa) követésével (Béki 2017). A sportszocializáció, azaz a gyermekek sportba való bekapcsolása a nemi szocializációval is kapcsolatot mutat. A sport mindig nagyobb szerepet játszott a fiúk férfivá, mint a lányok nővé nevelésében: a sport segítő eszközként jelenik meg a maszkulin személyiségjegyek fejlesztésében (Béki–Gál 2011). Jellemző, hogy a maszkulin sportágakat a fiúsabb lányok választják, és motivációt jelenthet az is, hogy bizonyos sportágakban vagy versenyszámokban a nők között még jóval kisebb a konkurencia a világversenyeken,

mint a férfiaknál. A férfias sportágakat űző nők teljesítményét azonban a közvélemény nem fogadja úgy el, mint a kétnemű vagy a nőies sportágakban kiválóan teljesítőket (Béki 2017).

Ma már a legtöbb sportágban a nők és a férfiak részvételét a szabályok nem befolyásolják (ugyanannyi szakág van, ugyanannyi súlycsoport, egy csapatban ugyanannyi a résztvevő a női és a férfi versenyszámokban is), így alakult ki az az érdekes helyzet, hogy csak férfiakat versenyeztető sportág nincsen, viszont a ritmikus gimnasztikában, a szinkronúszásban és elsősorban a táncos, tornaelemeket tartalmazó sportágak egyes szakágaiban csak nőknek rendeznek versenyeket. A férfiak nagy aránya bizonyos sportágakban nem a szabályoknak, hanem a hagyományoknak, a sportág jellegének tudható be. A hazai nagy utánpótlás-nevelő programokban, mind a Héraklész Bajnok Programban, mind a Héraklész Csillag Programban úgyszintén kevesebb női sportoló vesz részt, mint férfi (Gósi 2018).

Béki kutatásában a sportszakos egyetemista hallgatók egy ötfokozatú Likert-skálán osztályozták a sportágakat aszerint, hogy mennyire tartják nőiesnek vagy férfiasnak azokat. A feminin sportágak közé a műkorcsolyát, a ritmikus gimnasztikát és szinkronúszást sorolták. A maszkulin sportágak köre bővebb: birkózás, judo, ökölvívás, súlyemelés, labdarúgás, jégkorong és nehéztaléika. Kutatásunkban is használjuk ezeket a kategóriákat, illetve a nemek arányának vizsgálatakor az ezeken kívüli sportágakat tekintjük elsősorban kétneműnek.

A kutatás célja és módszerei

A kutatás átfogó célja egy helyzetkép felvázolása a női részvételről a magyar sportban. A vizsgálat a hazai szakszövetségeken keresztül a sportágakat vette górcső alá és a sportolók, az edzők, a sportági közreműködők, valamint a sportvezetők körében vizsgálta a nők arányát. Emellett a sportágakban jellemző hazai és nemzetközi kezdeményezéseket próbálta feltérképezni.

A vizsgálat hipotézisei:

1. Az úgynevezett kétnemű sportágakban a nők és a férfiak aránya nem tér el nagyon, de egyértelműen valamennyiben a férfiak vannak többségben.
2. Az utánpótláskorú sportolók körében magasabb a lányok aránya, mint a felnőtt korosztályban. Mindez vonatkozik az edzők arányára is.
3. A sportági közreműködők és az edzők aránya a sportágak nagy részében a sportolók arányával megegyezően alakul.
4. A sportszervezetek döntéshozatali folyamataiban a nők nagyon kis arányban vesznek részt.

A vizsgálat online kérdőív segítségével készült a 2018. március–május közötti időszakban, kiegészítő adatfelvétellel 2018 decemberében. A MOB által hivatalosan kiküldött linken a magyar országos sportági szövetségek válaszolhattak a feltett kérdésekre, amelyek elsősorban a részvételi arányokra, valamint a sportágban létező kezdeményezésekre, projektekre vonatkoztak. A vizsgálatban végül 59 sportszervezet vett részt, amely a

jelenlegi sportági szövetségeknek több mint a fele, ugyanakkor ezen sportágak igazolt sportolójának száma (427 ezer fő) lefedi a jelenleg ismert összes igazolt sportoló 90 százalékát. Ez nagyban köszönhető annak, hogy valamennyi nagy csapatsportág, illetve az olimpiai sportágak nagy része részt vett a vizsgálatban – a decemberi kiegészítő adatfelvétel éppen ezt célozta, sikeresen. A nem válaszoló szövetségek közül a legtöbb sportolót felmutató sportágak: a sakk, a kick-box, az autósport, az ökölvívás és a triatlon. A sok sportolót felvonultató sportágak közül a legkisebb együttműködési hajlandóságot a kosárlabdázók részéről tapasztaltuk, ők csak nagyjából becsült arányokat adtak meg és nem válaszoltak a felmérés valamennyi kérdésére.

A sportági létszámokat tekintve két fontos dolgot kell még megjegyezni:

- a) A sportági szakszövetségek az igazolt sportolók létszámának megadásakor meglehetősen megbízhatatlanul járnak el. Rendszeres kötelezettségük a MOB, illetve a sportot felügyelő állami szerv felé a létszámok megadása és az egyéb adatszolgáltatás, ennek során pedig gyakoriak a pontatlanságok, rövid időszakon belüli irreális eltérések. Ennek oka részben a sportág növekedésének, eredményeinek felmutatási kényszere, melyet főleg a kiemelt állami támogatások igazolására használnak. Több sportágban még nem versenyzői korú gyerekek leigazolásával, adminisztratív úton próbálnak létszámot növelni, valódi sportolói aktivitás növekedése nélkül. Míg korábban ezeknek az adatoknak a pontosságát lehetetlen volt ellenőrizni, újabban az Országos Sportegészségügyi Intézettől lekérdezhető az egy sportágban sportorvosi engedéllyel rendelkezők száma. (Ez a jogszabályi előírások szerint a versenyengedélyek kiadásának a feltétele.) Ezek a számok általában 10–20 százalékkal kisebbek, mint a szövetségek által bevallott számadatok. Mindenesetre fontos megemlíteni a szövetségi adatok pontatlanságát, a jelen vizsgálat szempontjából pedig azt, hogy néhány kirívó adat pontosításán kívül (telefonos rákérdezéssel, a hivatalos adatbázisban való ellenőrzéssel) azokkal a számokkal dolgoztunk, amelyeket a szövetség a kérdőívre válaszolva megadott;
- b) A magyar sportban – és feltehetően Európa legtöbb országában – a labdarúgás a legnépszerűbb sportág. Ez a résztvevők létszámában is megmutatkozik, olyannyira, hogy hazai szinten az igazolt focisták száma kiteszi az összes sportágban igazolt sportolók közel felét. Megjegyzendő, hogy a fentebb említett adatközlési morál a labdarúgást is jellemzi, az igazolt sportolók száma kapcsán itt az utóbbi években 150–350 ezer fő között lehetett találni adatokat. Jelen felmérésben a labdarúgók létszámát 166 ezerben adták meg. Az elemzés során fontosnak tartottuk a labdarúgással együtt és anélkül is az adatok elemzését, a hatalmas létszám ugyanis torzíja az eredményeket a női részvétel kárára.

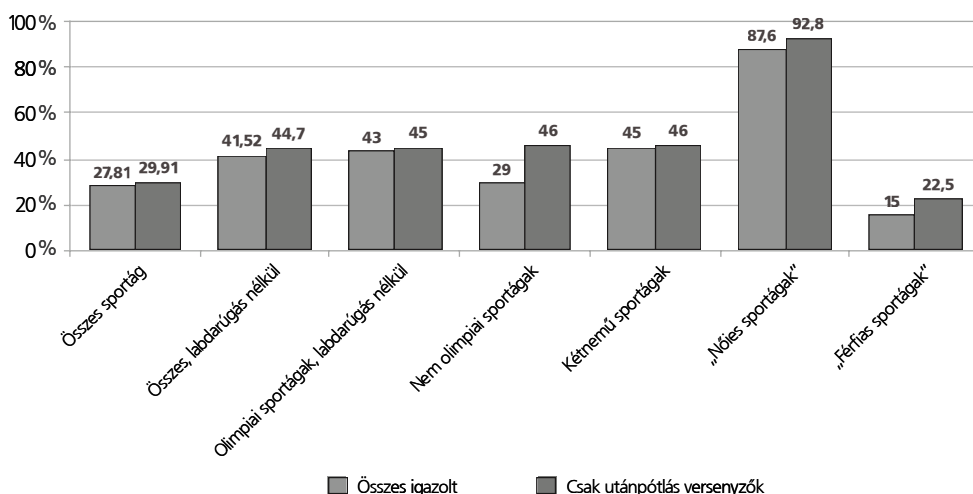
A kutatás eredményei

Igazolt sportolók aránya az egyes sportágakban

Az 59 magyar sportági szövetség igazolt sportolójának 28 százaléka nő, vagyis kevesebb, mint egyharmada. A labdarúgásnak ebből a szempontból is sajátos helyzete van,

hiszen a közel 170 ezer igazolt labdarúgónak mindössze 6,4 százaléka nő, ugyanakkor ez több mint tízezer igazolt női sportolót jelent, amely az összes női sportoló közel 10 százaléka. Ezért természetesen nem lehet figyelmen kívül hagyni a futballt, de nagyon beszédes az az adat, miszerint a labdarúgást nem számolva a 28 százalékos arány 41,67 százalékosra változik.

1. ábra. Az igazolt női sportolók aránya az egyes sportági csoportokban (%)

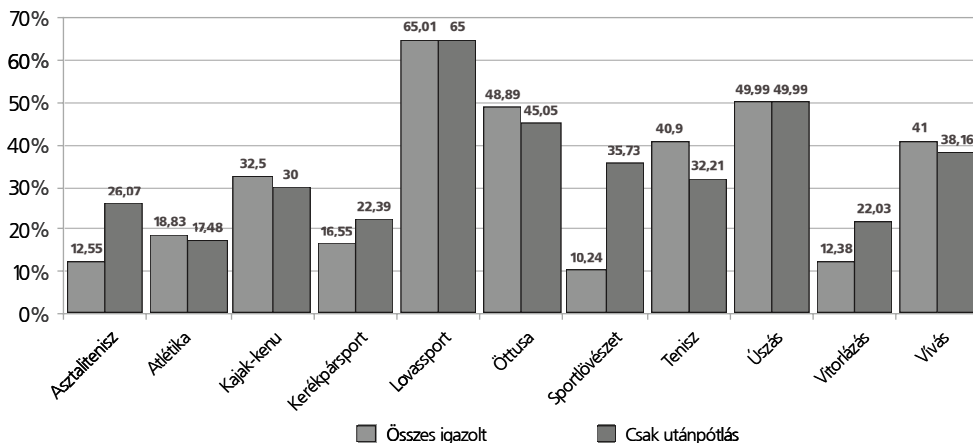

Forrás: Saját szerkesztés.

A küzdősportokban jelentősen magasabb a férfi versenyzők aránya, a mintában szereplő nyolc sportág (például judo, birkózás, karate és egyéb küzdősportok) tekintetében a nők aránya 23 százalékos. Az olimpiai sportágak vizsgálatakor azt látjuk, hogy az arányok nagyban megegyeznek a teljes sportági minta arányaival: labdarúgással 28 százalékos, anélkül 43 százalékos a nők aránya. Ez részben annak köszönhető, hogy a legmagasabb igazolt sportolói létszámmal rendelkező sportágak kevés kivételtől eltekintve szerepelnek az olimpia műsorán. Hasonló a helyzet, ha sportági létszámok alapján vizsgáljuk a sportágakat: az 1000 igazolt versenyzőt vagy annál többet felvonultató sportágakban a nők aránya megegyezik a teljes mintáéval, illetve az olimpiai sportágakéval. Érdekes, hogy a nem olimpiai sportágak mintában szereplő igazolt sportolónak aránya alacsonyabb, mint a futball nélküli olimpiai sportágaké. Ez elsősorban a modern sportágak között nagy arányban előforduló küzdősportoknak köszönhető, illetve annak, hogy az olimpia műsorán szereplő sportágak, illetve szakágak iránt mindkét nem részéről jóval nagyobb az érdeklődés.

A sportági csoportok között tehát adódnak különbségek, de a teljes képet a labdarúgás adatai befolyásolják jelentősen.

2. ábra. A női versenyzők aránya néhány kétnemű sportágban (%)

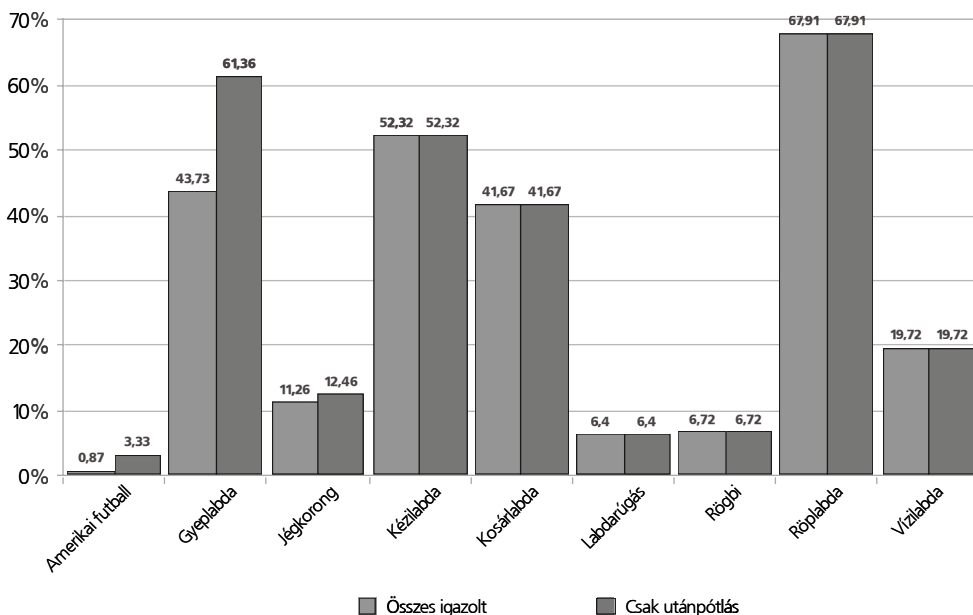
Forrás: Saját szerkesztés.

Néhány érdekességet még mindenképpen szeretnénk megemlíteni a sportágak kapcsán. Említettük már, hogy a küzdősportokban általában jóval jelentősebb a férfiak aránya. Kevésbé 20 százalék feletti arányban csak a judóban, a számtalan szakágat felvonultató karatében, illetve egy kis küzdősportban, a nanbudóban található nők. Nagyon kevesen vannak a muay thai (thai bokszt) kötelékeiben, illetve a szkanderozók között, a nők aránya ezeknél az egyébként nem kevés versenyzővel rendelkező sportágaknál nem éri el az 5 százalékot. Több sportágban jelezték, hogy van full kontakt versenyszám, amelyben nem engedik, vagy nagyon korlátozzák a nők részvételét.

A tornán, a ritmikus gimnasztikán és a szinkronúszáson kívül a nők jelentősen többen vannak a táncsportban, a testépítő és fitnessz sportágban, a lovassportokban, a műugrásban és a korcsolyázásban. Teljesen kiegyenlített a nemek aránya az úszásban, az öttusában és a bűvársportban. A kis létszámú curlingben is 45 százalékos a nők aránya, de a rendszeres versenyzési hajlandóságuk érzékelhetően kisebb, mint a férfiaké.

A csapatsportokat női részvétel szempontjából sorba lehet állítani aszerint, hogy a sport üzése közben mekkora kontaktus van az ellenfelek között. Az amerikai futballnak gyakorlatilag nincsen női ága, a rögbiben csak 7 százalékos az igazolt nők aránya, a labdarúgásban 6,4 százalék, a jégkorongban 11 százalék. A szintén nagyon keménynek tartott vízilabdában 20 százalékos a nők aránya, ebben szerepet játszhat a sportág nagy hazai népszerűsége is. A három legnagyobb létszámú terem-csapatsportban viszont kiegyenlített a nemek aránya, kosárlabdában 42 százalékos, míg kézilabdában és röplabdában több a női versenyző, előbbiben csekély mértékben, utóbbiban viszont jelentősen, összesen 68 százalék az arányuk.

3. ábra. A női sportolók aránya az egyes csapatsportágakban (%)

Forrás: Saját szerkesztés.

Utánpótlás-nevelés

Az utánpótlás korosztályban a lányok aránya hasonlóan alakul a teljes igazolt versenyzői létszámokban tapasztaltakhoz. A teljes mintát tekintve két százalékkal nagyobb a nők aránya, összesen 30 százalékos. A labdarúgáson kívüli sportágak esetében pedig 45 százalékos az arány (a teljes 41 százalékhöz képest). A sportágak nagyobb részében jellemző, hogy junior korban kiegyenlítettebb a nemek aránya. Olyan sportágak esetében jellemző a jelentős eltérés, amelyeknél felnőtt korban is nagy számban válnak az érdeklődők igazolt sportolókká, és ők nagyobb arányban férfiak. Ilyenek a testépítés, a sportlövészet vagy a vitorlázás, a csapatsportok közül pedig a rögbi és a gyeplabda. A labdarúgásban a teljes 6,4 százalékhöz képest az utánpótlás korosztályban 7,3 százalékos a lányok aránya.

Edzők

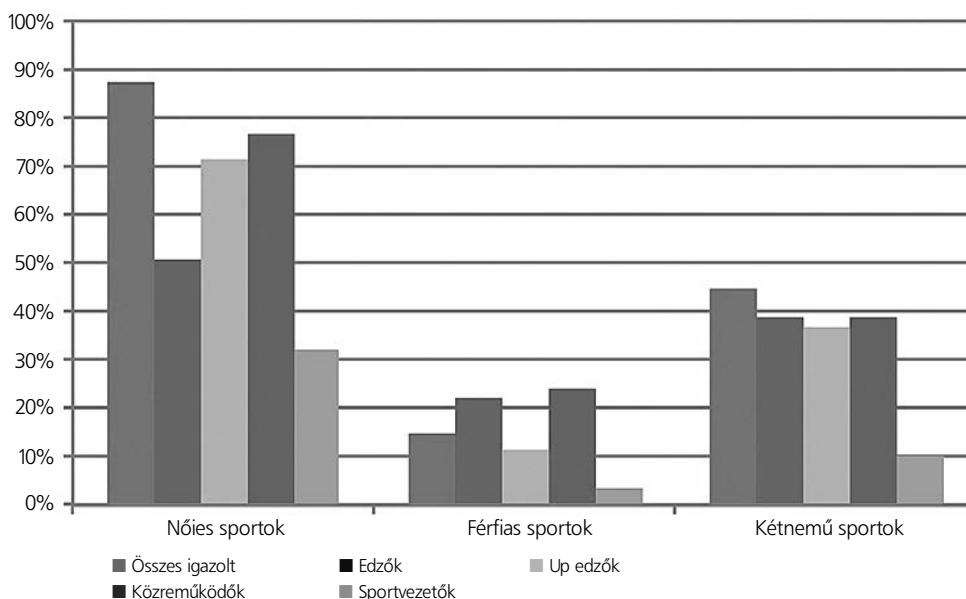
A sportágban működő edzők nemek szerinti aránya leköveti a sportolók arányait, szinte teljes mértékben azonos a kettő. Nemcsak az összeredményeket tekintve igaz ez, hanem a legtöbb sportágban közel azonos a női résztvevők és a női edzők aránya. Az összes edző 28,83 százaléka nő, az utánpótlás korosztályban mindez minimálisan kisebb, 28,17 százalék. A labdarúgás kivétele itt is jelentős mértékben változtatja meg a számokat,

de ekkor már a női edzők aránya nem közelíti meg a sportolók arányát: 34 százalék körül alakul mind az összlétszámot, mind az utánpótlással foglalkozó női edzők arányát tekintve. A futballban egyébként a közel 3000 edzőből mindössze 50 nő, és csak húszan vannak az utánpótlással foglalkozó edzőnők, amely a női labdarúgók nagy számát, illetve a sportág jelentőségét nézve igen alacsony szám. A női labdarúgás utóbbi időben tapasztalható népszerűségének növekedésével feltehetőleg itt is változás fog bekövetkezni.

Természetesen magas a női edzők aránya a nőies vagy csak női szakágakat tartalmazó sportágaknál. A nemek szempontjából semlegesnek tekinthető sportágak közül úszásban és tollaslabdában van az átlagon felüli arányban női edző.

Az utánpótlás korosztályban tevékenykedő nők aránya sem tér el jelentősen az összes edző körében tapasztalható arányoktól, aminek nagyrészt az az oka, hogy sok sportágban az edzők nagy arányban foglalkoznak a juniorokkal és jóval kevesebben vannak a csak felnőtteket edzők. Mindenesetre azokban a sportágakban, ahol kiegyenlített a felnőtt és az utánpótlásedzők aránya, szintén csak néhány százalékos eltérés tapasztalható, általában az utánpótlásban tevékenykedő női edzők javára.

4. ábra. Női résztvevők aránya a nőies, férfias és kétnemű sportágakban (%)

Forrás: Saját szerkesztés.

Közreműködők, játékvezetők aránya

Az egyes sportágakban különböző hivatalos személyekre van szükség. Sok esetben játékvezető, mérkőzésvezető, a pontozásos sportágakban zsűritag, pontozó, de ezeken

kívül még számtalan időmérő, videóbíró, egyéb mérkőzést irányító háttérszemélyzet tevékenykedik. A vizsgálat az ilyen, úgynevezett technikai személyzet létszámára és azon belül a nők számára kérdezett rá. A teljes sportági csoportban a nők aránya 34 százalékos, tehát jobb, mint az edzőké és az igazolt sportolóké. Mivel a labdarúgásban csak 4 százalékos a közreműködők aránya, a futball nélkül számított átlag 42 százalék, vagyis azonos a sportolókéval. A nők sok olyan sportágban kapnak teret közreműködőként, ahol edzőként jóval kevéssé: kajak-kenuban, atlétikában is jellemző ez, míg vannak olyan sportágak, ahol ez fordítva van és viszonylag kevés a női személyzet (például az asztaliteniszben, korcsolyázásban, testépítésben).

Női sportvezetők

A vizsgálat rákérdezett a sportági szövetség elnökének és főtitkárának a nemére; a női elnökségi tagok létszámára, a szövetség közgyűlésébe delegált nők arányára, valamint a nemzetközi szövetség elnökségében, bizottságaiban szerepet vállaló magyar nők számára is.

A vizsgálatban részt vevő 59 sportági szövetség közül csak egyet vezet nő. Ha megnézzük valamennyi magyar sportági szövetséget, csak öt női elnököt találunk. Ebből a szempontból viszont nem vagyunk elmaradva a nemzetközi tendenciáktól, az olimpiai sportágak közül mindössze néhánynak a szövetsége rendelkezik női elnökkel, köztük van a curling és a triatlon. A főtitkárok esetében már 30 százalékos a hazai arány, bár ez a pozíció a nagyobb apparátussal rendelkező szövetségekben jelent vezetői szerepet, a kisebbek esetében dominál a titkársági, adminisztratív munka. A női főtitkárral rendelkező szövetségek közül a legnagyobb a vívószövetség, női főtitkár vezeti még a táncsport és a lovassport apparátusát, a többi szövetség jóval kisebb.

A szövetségek elnökségeiben átlagosan 8 fő kap helyet, összességben a nők aránya csak 11 százalékos. 23 szervezet elnökségében egyáltalán nincs nő, köztük olyan jelentős sportágakban, mint a kosárlabda, vízilabda, birkózás, asztalitenisz, tenisz. A birkózásban 24 elnökségi tag között nincs egyetlen nő sem, vízilabdában 16–0 a két nem egymáshoz viszonyított száma, a 45 százalékos női sportolói arányt felmutató kosárlabda vezetésében 14 férfi mellé nem fért be egyetlen nő sem, és nincs olyan szövetség, amelyben több lenne a női elnökségi tagok száma, mint a férfiaké. Hiába dominálnak a női versenyzők, edzők, közreműködők a szinkronúszásban, tornában, műugrásban, röplabdában, testépítésben és a lovassportban, a sportág vezetősége nem tükrözi ezt az arányt, mindenhol legfeljebb 20–30 százalékos az elnökségben a női részvétel. A közgyűlésben delegált nők aránya már jobban illeszkedik a sportágban tapasztalható arányokhoz; ez természetes is, hiszen a közgyűlés delegáltjai az egyesületekből érkeznek. Mindazonáltal itt is vannak meglepően alacsony arányok. Olyan sportágak esetében is, amelyekben magas a női sportolók száma: a kézilabda, röplabda, evezés és az öttusa is ide sorolható.

A kritikus tömegnek tartott 30 százalékos részvételt a közgyűlésen csak a nőies sportágakban vagy kis létszámú sportágakban érik el a női küldöttek. Néhány sportági szövetség elnökségében van csak legalább három női tag, itt szintén kis sportágokról beszélünk, a vívás és a sportlövészet esetében pedig nagy az elnökség létszáma, ezért nem éri el a három, illetve öt nő a kritikus tömeget. Az összes többi sportág elnökségében háromnál kevesebb nő ül, ha egyáltalán.

Arra a kérdésre, hogy van-e kifejezetten a nők szerepvállalását elősegítő, szorgalmazó projektje a hazai szövetségnek, csak 9 pozitív válasz érkezett, viszont azt sok szövetség hangsúlyozta, hogy a nemzetközi szövetségnek vannak kezdeményezései, amelyekhez csatlakoznak. Magyar szövetségekben még ritka a női kvóta bevezetése, inkább kampányszerű akciókon, rendezvényeken próbálják meg erősíteni a nők szerepvállalását. Beszédese viszont az az adat, hogy 51 szövetség semmilyen választ nem tudott adni erre a kérdésre. Külső iránymutatást, MOB által kezdeményezett programokat, irányelveket ugyanakkor minden szövetség szívesen fogad.

Következtetések

A felmérés eredményei rávilágítanak arra, hogy a nemzetközi tendenciákkal párhuzamosan a magyar sportban is a női sportolók aránya a legkedvezőbb, a női sportvezetők pedig a leggyengébb.

Az első hipotézis, miszerint a nemi szempontból semleges sportágakban nagyjából kiegyenlített a nemek aránya, de a férfiak egyértelműen többen vannak, igaznak bizonyult. Ha kivesszük a küzdősportokat, a technikai sportokat, illetve a Béki-felmérésben egyértelműen nőiesnek, illetve férfiasnak ítélt sportokat, a nők aránya 40 és 50 százalék között van, miközben olyan jelentős sportágakban, mint a lovaglás, a kézilabda és a röplabda, több igazolt női sportolót találtunk. Gyenge ugyanakkor a nők aránya az asztaliteniszből, atlétikából, vízilabdából, kerékpárban, vitorlázásban és a sportlövészetben. Érdekes módon ezekben a sportágakban – az atlétika és a vízilabda kivételével – a felnőtt sportolók aránya jóval nagyobb az utánpótláskorúakénál, emiatt ezek a számok már a nemek szabadidősportban való részvételéről is tanúskodnak.

A második hipotézis, miszerint az utánpótláskorú versenyzők és az őket edzők körében magasabb a nők aránya, mint a felnőttek esetében, csak részben bizonyult igaznak. A teljes sportági összesítést tekintve csak egyetlen százalékkal magasabb a nők aránya az utánpótlás-nevelésben. A sportágak egy részében az igazoltak nagy százalékban utánpótláskorúak, itt természetes, hogy a részvételi arányokban nincs nagy különbség. Ahol a juniorok kevesebb, mint az összes igazolt 60 százalékát teszik ki, ott már érzékelhetők a különbségek, de ott is vegyes a kép. Vannak sportágak, ahol a junior nők aránya rosszabb (tenisz, íjászat), néhányban jelentősen jobb (asztalitenisz, sportlövészet, vitorlázás), a legtöbb esetben viszont csak néhány százalékkal tér el az összes igazolt körében tapasztalható aránytól.

Az edzők esetében sem igazolódott be az a feltételezés, hogy a fiatalabbakkal több nő foglalkozik. Ez a feltételezés abból indult ki, hogy az oktatásban, a gyerekekkel foglalkozó szakmákban jelentős a női dominancia, így logikusnak tűnt, hogy a sportoktatásban is megjelenik ez a tendencia. Az utánpótlás-nevelésben azonban sokkal inkább tetten érhetjük a sportági sajátosságokat, a sportolóknál tapasztalható arányokat.

A harmadik hipotézis szerint a sportágak nagy részében a sportági közreműködők és az edzők aránya a sportolók arányával megegyezően alakul. A vizsgálat ezt csak részben támasztotta alá, ebben a tekintetben is nagyon vegyes a kép. Vannak olyan sportágak, amelyben bár a sportolók nemi aránya kiegyenlített, az edzőké és a közreműködőké ettől jelentősen elmarad: ilyen például a vívás, ahol lehet a jelenségnek olyan magyarázata, hogy bizonyos szakágakban (kard, párbajtőr) későn indult el a női vonal, így a kapcsolódó edzők és mérkőzésvezetők kinevelése is lassabb folyamat. Fordított viszont a helyzet asztaliteniszben, tollaslabdában, vitorlázásban és atlétikában: ezekben a sportágakban több a nő edző, mint a sportoló. A játékvezetők, bírók esetében kevésbé egyértelmű a kép, itt a határozottságot, tekintélyt követelő sportágakban nehezebben nyitottak a nők felé. Ezt jelzi a kézilabdában kialakult arány, kifejezetten kevés nő kap szerepet bíróként a majdnem kiegyenlített edzői-játékos létszámokhoz képest (csak 27 százalék), de ez a helyzet a vívásban, öttusában és teniszben is, a legjellemzőbb pedig a labdarúgás helyzete, ahol a gyenge női sportolói aránynál is jóval gyengébb az edzők (1-2 százalék) és a közreműködők (4 százalék) aránya. Ezzel a populációval kapcsolatban azonban nehéz pontos tendenciákat felvázolni, mert a feladatkörük nagyon eltérhet az egyes sportágakban, gyakori, hogy mély sportági tudás vagy sportolói múlt nélkül is játékvezető lehet valaki, míg bizonyos sportágakban ez szinte elképzelhetetlen. A közreműködés minősége vagy mélysége is nagyon változó, a fizikai állóképességet is igénylő erőfeszítéstől a pontozáson át az időmérő vagy adminisztratív szerepkörig. A hipotézis tehát nagyobb részben igaz, de egyértelmű következtetést e kérdés kapcsán nehéz kialakítani.

A negyedik hipotézis szerint a sportszervezetek döntéshozatali folyamataiban a nők nagyon kis arányban vesznek részt – ez teljes mértékben igaz a magyar sportági szövetségekre. A vizsgálatban részt vevő sportágak közül mindössze egynek az elnöke nő, a Magyar Curling Szövetségé, aki történetesen a cikk első szerzője. Az olimpiai sportágak közül még a sielőknél van női elnök, a közel százhusz szövetség élén csak néhány további kivételtől eltekintve férfi áll. Ebben a tekintetben Magyarország is követi a nemzetközi tendenciát, hiszen a nemzetközi sportági szövetségek elnökei között is csak öt nő található, és csak 15 százalék körüli a nők aránya az operatív vezetésben is. Az elnökségi tagok aránya és a közgyűlésben delegáltként részt vevő nők aránya is alacsony, és ez még azoknak a szövetségeknek az esetében is így van, amelyekben több a nő sportoló vagy kiegyenlítették a nemi arányok. Női kvótát még egyetlen sportszövetség sem vezetett be sem a közgyűlés, sem az elnökség tekintetében, és nagyon érdekes az is, hogy a judósövetség, amelynek elnökségében 2012 óta kötelezően van a női szakágnak képviselője, 20 elnökségi tagjából csak azt az egy nőt tudja felmutatni.

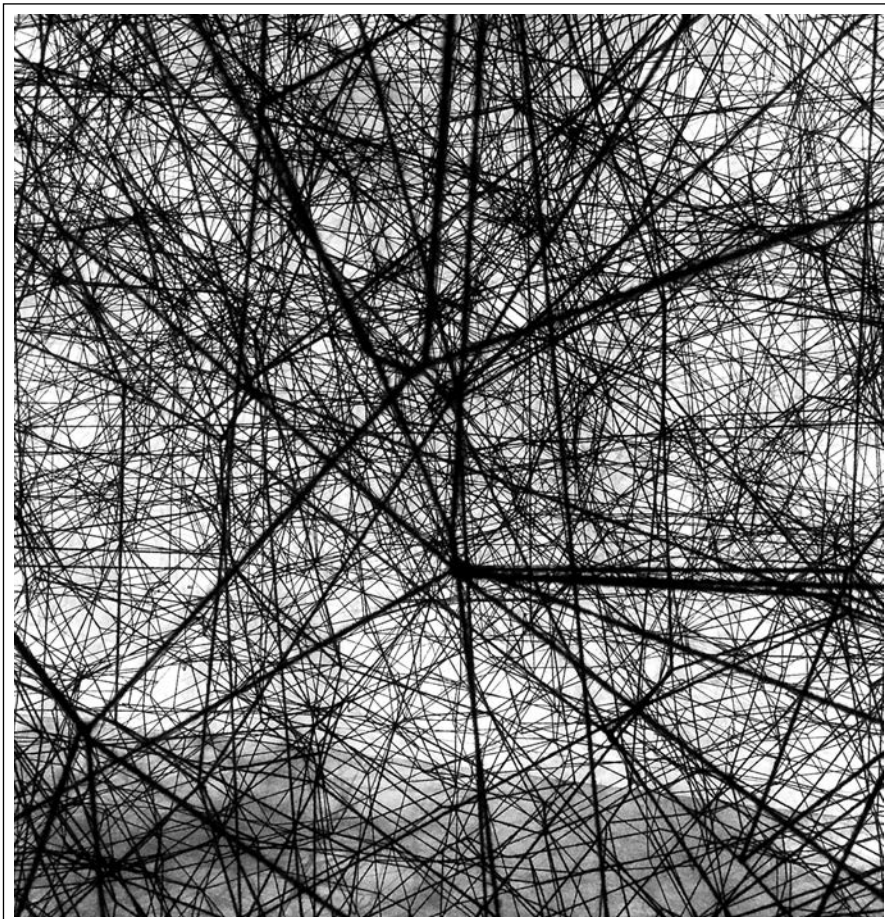
A magyar sportirányításban jelenleg erőteljesen jelen van a politika, számos nagy sportág élén áll aktív politikai vagy befolyásos gazdasági vezető; ők szinte minden esetben férfiak, így a kevés női elnök is inkább kisebb sportágak irányításában kap szerepet.

A felmérést a jövőben ki lehet egészíteni interjúkkal, amelyek során válaszokat kaphatunk arra, hogy a nemi arányokkal kapcsolatos tendenciáknak melyek az okai, vannak-e sportági specifikumok, és miben látják a szövetségek a fejlődés lehetőségét. A sportágak érezhetően nyitottak a nők nagyobb mértékű bevonására, de éppen azokon a területeken lehetne gyors és látványos fejlődést elérni, amelyekben most nagyon le van maradva a magyar sport: a női edzők és közreműködők számát képzésekkel, ösztönzéssel lehetne növelni, a döntéshozatalban pedig fokozatosan bevezetett kvótákkal, elnökségi és bizottsági helyek biztosításával, az aktív nők jobb bevonásával lehetne javítani a helyzeten. A külföldi ösztönzés lehetősége feltehetően motiválná erre a sportágakat, hiszen például női játéktevezetőket, pontozókat könnyebb a nemzetközi porondra eljuttatni, ezáltal jobb sportdiplomáciai pozíciót lehet szerezni.

Irodalom

- Adriaanse, Johanna (2019): Europe in world perspective: the Sydney Scoreboard Global Index for women in sport leadership. In: Elling, Agnes–Hovden, Jorid–Knoppers, Annelies (eds.): *Gender Diversity in European sport governance*. London:Routledge. 11–21.
- Béki Piroska (2017): *Multidimenzióális nemi sztereotípiák a 21. század versenysportjában Magyarországon*. Doktori értekezés. Budapest:Testnevelési Egyetem Sporttudományok Doktori Iskola.
- Béki Piroska–Gál Andrea (2011): Átütő siker(?) a női sportban: Ringbe lépés Londonban. *Magyar Sporttudományi Szemle*, (4.), 3–6.
- Bodnár Ilona (2007): A főiskolai sport társadalmi háttere a múlt század első harmadában. *Kalokagathia*, 45., (1–2), 42–49.
- Bodnár Ilona (2013): *Az edzői munka, mint női foglalkozási életpálya*. Doktori értekezés. Budapest:Semmelweis Egyetem, Sporttudományok Doktori Iskola.
- Bodnár Ilona (2015): Egyenlőség – egyenlőtlenség – esélyegyenlőség a Sportban. In: Laczkó Tamás–Rétsági Erzsébet (szerk.): *A Sport társadalmi aspektusai*. Pécs:Pécsi Tudományegyetem. 109–137.
- Dajnok Krisztina–Balázs-Földi Emese (2016): Diszkrimináció a munkaerőpiacon. *Közép-Európai Közlemények*, IX., (3), 150–165.
- Doros György (1932): *A sport szociális és kulturális vonatkozásai*. Budapest:OTT.
- Federation Internationale Ski (2018): *FIS Congress: Historic steps for nordic combined ladies*. 2018. május. <https://www.fis-ski.com/en/nordic-combined/nordic-combined-news-multimedia/news-multimedia/news/2018-19/article=fis-congress-historic-milestones-for-ladies-nordic-combined>
- Gál Andrea–Földesiné Szabó Gyöngyi (2019): Hungary: unquestioned male dominance in sport governance. In: Elling, Agnes–Hovden, Jorid–Knoppers, Annelies (eds.): *Gender Diversity in European sport governance*. London:Routledge. 70–81.
- Gósi Zsuzsanna (2018): Magyarországi iskolarendszer alapú sporttámogatások. Sport, tanulás, karrier. *Neveléstudomány: Oktatás Kutatás Innováció*, (2.), 44–60.
- Hovden, Jorid–Knoppers, Annelies–Elling, Agnes (2019): Conclusions: progress, stability and future possibilities. In: Elling, Agnes–Hovden, Jorid–Knoppers, Annelies (eds.): *Gender Diversity in European sport governance*. London:Routledge. 218–227.
- International Olympic Committee (2016): *Factsheet Women in the Olympic Games*. 2016. január. <https://stillmed.olympic.org/media/Document%20Library/OlympicOrg/Factsheets-Reference-Documents/Women-in-the-Olympic-Movement/Factsheet-Women-in-the-Olympic-Movement.pdf>

- Kertész István (2008): *Ez történt Olümpiában*. Debrecen:Tóth Kiadó.
- Kun László (1998): *Egyetemes testnevelés- és sporttörténet*. Budapest:Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Központi Statisztikai Hivatal (2008): *Nemzetek és sportolók a színes ötkarika bűvöletében*. Szám-lap magazin. A sport jegyében. 2008. július. http://www.ksh.hu/szamlap/olimpia_nem.html
- Licskó György (2007): A nők a közéletben és a vezetésben. Összefoglaló a nemzetközi szakirodalom alapján. In: Palasik Mária (szerk): *A nő és a politikum*. Budapest:Napvilág. 17–44.
- Quintillan, Ghislane (2000): Alice Milliat and the Women's Games. *Olympic Review*, XXXVI., (31), 27–32.
- Pfister, Gertrud (2000): Women and the Olympic Games: 1900–97. In: Drinkwater, Barbara (ed.): *Women in sport*. Oxford:Balckwell. 3–19.
- Pfister, Gertrud (2010): Women in sport – gender relations and future perspectives. *Sport in Society*, 13., (2), 234–248.

Fotó/Gönczö Viktor

AZ ÁLLAMPOLGÁRI AKTIVITÁS MÉRÉSÉNEK MÓDJAI*

Reisinger Adrienn–Nárai Márta

Bevezetés

Ahhoz, hogy az aktív (részvételi) demokrácia minél hatékonyabban és jobban tudjon működni, aktív állampolgárokra van szükség. De kik is azok az aktív állampolgárok? Mikortól tekinthetünk egy állampolgárt aktívnek? Hogyan lehet ezt mérni? Tanulmányunk célja, hogy bemutassuk azokat a kutatási eredményeket, amelyek valamilyen formában hozzájárultak az aktív állampolgárság mérhetőségének módszertanához.

A tanulmány elején röviden bemutatjuk az aktív állampolgárság fogalmát, majd szekunder kutatások alapján ismertetjük az elmúlt évek témába illő kutatásait, azok főbb eredményeit. Nem célunk minden kutatásról írni, a középpontban az aktivitáshoz kötődő két nemzetközi indikátort mutatjuk be részletesebben (ACCI – Aktív állampolgárság összetett indikátor és CCCI – Állampolgári kompetencia összetett indikátor). A tanulmány második felében a társadalmi szerepvállalással, részvétellel, illetve társadalmi aktivitással kapcsolatos, korábbi években folytatott empirikus kutatásaink eredményeinek ismertetésére kerül sor.

* Köszönetnyilvánítás

A tanulmány, illetve a 2017-es primer kutatás „ AZ EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA ÚNKP-16-4 KÓD-SZÁMÚ ÚJ NEMZETI KIVÁLÓSÁG PROGRAMJÁNAK TÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT”.

Fogalmi keretek: ki is az az aktív állampolgár?

Mielőtt az aktív állampolgár fogalmát értelmeznénk, nagyon röviden az állampolgár/állampolgárság koncepcióját mutatjuk be. Az állampolgárság klasszikus megközelítése Marshallhoz (1950) köthető, aki az alábbi dimenzióit különböztette meg: civil, politikai és társadalmi. Ezenkívül az állampolgárság jogi kategória is, utalva arra, hogy az adott egyén egy adott ország állampolgára. Az elmúlt évtizedekben az állampolgári lét kiegészült többféle értelmezéssel, ma már mondhatjuk, hogy „az állampolgárság mindig valamilyen közösséghez tartozásra, együttélésre utal” (Kinyó 2012:6), illetve már magában az állampolgári létben megjelenik az aktivitás ténye is (például Jochum et al. 2005).

Az állampolgárság szó elé az elmúlt években többféle jelző is került, úgymint passzív, inaktív, felelős, aktív, részvételi stb. (Hoskins et al. 2012a), jelen tanulmányban az aktív állampolgárság¹ értelmezése kerül röviden bemutatásra. Ki is az aktív állampolgár? Aki elkötelezett a társadalmi folyamatokban való részvételre? Aki részt vesz a civil és politikai életben? Aki nem ijed meg az élethosszig tartó tanulástól? Akit érdekelnek a mindennapi élet eseményei? Valójában mindegyik kérdésre lehet igen a válasz, hiszen az aktív állampolgárság középpontjában az áll, hogy az állampolgár kilép a saját életének kereteiből és nyit a világ dolgai felé akár formális, szervezethez kötődő (például civil szervezetben tagság, véradás, szja 1% felajánlás stb.), akár informális módon (például online médiában véleménynyilvánítás, adományozás stb.). Sokan sokféleképpen adtak már meghatározást az aktív állampolgárságra (például de Weerd et al. 2005; Nelson–Kerr 2006; Policy Paper... 2013), a legtöbbit használt definíció Bryony Hoskinstól származik (Hoskins 2006 – idézi Gáti 2010:8): „Részvétel a civil társadalomban, a közösségi és politikai életben, a kölcsönös tisztelet és erőszakmentesség jegyében, az emberi jogokkal és a demokráciával összhangban.” A fogalom kapcsán felmerült bennünk a kérdés, hogy pontosan hogyan lehet azt meghatározni, hogy ki mennyire aktív? A következő fejezetek erre a kérdésre keresik a választ szekunder és primer kutatások alapján.

Az aktivitás mérésének módjai: korábbi szekunder kutatások

Aktív állampolgárság témában több kutatás zajlott már az elmúlt években, ezek többsége nagy volumenű, akár európai szintű felmérés volt, melyek a társadalmi folyamatokat vizsgálták többféle megközelítésből. Vagyis ezen felmérések célkitűzése túlmutat az aktív állampolgárság témakörén, így a kutatás során használt kérdőívek egy része tesz fel olyan kérdéseket, amelyek alapján az aktivitási formákat és akár annak mértékét vizsgálni lehet. Az aktivitás számszerűsített mértékét kétféleképpen lehet vizsgálni:

- Közvetlenül: az állampolgár adhat saját aktivitására egy konkrét értéket, ebből számolható átlagos érték. Ezzel a módszerrel meghatározható helyi, regionális vagy nemzeti szintű aktivitás is, több ország esetén lehetőséget ad nemzetközi rangsorok felállítására.

- Közvetetten: az állampolgár saját aktivitása az általa végzett tevékenységek alapján is mérhető, itt is van lehetőség területi szintű összehasonlításra.

Az 1. táblázatban foglaltuk össze Reisinger Adrienn gyűjtése alapján azokat a kutatásokat², melyek valamilyen formában érintették az aktív állampolgárság témakörét. Az első oszlopban a tématerület, a másodikban a felhasznált adatbázis került bemutatásra. A harmadik oszlopban a kutatási eredményeket bemutató publikációkat soroltuk fel. A korábbi kutatások egyike sem vizsgálta az aktivitás mértékét közvetlenül, közvetett mérésre két indikátor (ACCI=Active Citizenship Composite Indicator – Aktív állampolgárság összetett indikátor és CCCI=Civic Competence Composite Indicator – Állampolgári kompetencia³ összetett indikátor) megalkotásával vállalkoztak Bryony Hoskins és szerzőtársai. A többi kutatás indikátorok nélkül mutatott be az aktivitáshoz kapcsolódó eredményeket.

Az ACCI a 2002-es European Social Survey adatbázis alapján került kiszámításra 19 ország felnőtt lakossága alapján (Hoskins et al. 2006). Az aktív állampolgárság négy dimenzióját vizsgálták a kutatók: politikai részvétel⁴; civil társadalomban⁵ való részvétel; közösségi életben való részvétel⁶; értékek⁷. Az egyes dimenziók mentén rangsorolták az országokat, majd megalkottak egy egységes indikátort, mely rangsorolja a vizsgált 19 európai országot. Az 1. ábra ez alapján mutatja be az aktivitás mértékét. Megállapítható, hogy az északi és a nyugati országok rendelkeznek magasabb értékekkel, míg a dél- és kelet-európai országok alacsonyabbakkal. Az első két helyen két skandináv állam (Svédország és Norvégia) áll, hazánkat az utolsó helyre rangsorolták.

Fontos azonban kiemelni, hogy az egyes dimenziók esetében fellelhetők különbségek. A *politikai részvétel* Ausztriában a legjobb, hazánk itt is a rangsor végén helyezkedik el, aminek oka nem a szavazásokon való részvétel aránya, ebben nincs jelentős különbség a nyugati országokhoz képest, hanem a politikai részvétel egyéb formái nem jelentősek (például politikai szervezetek támogatása). A *civil szervezeti részvétel* esetében szintén a skandináv országok vezetnek, ennek oka az ezekben az országokban végzett magas szervezeti és önkéntes munka aránya. A *közösségi részvétel* esetében Norvégia után Hollandia áll, majd Svédországot Nagy-Britannia követi, e tekintetben Magyarország a 15. helyet foglalja el, az utolsó két helyen Olaszország és Lengyelország áll. Az *értékek dimenzió* mentén az élen Norvégia és Svédország mellett Luxemburg is megjelenik, meglepő módon az utolsó helyen Belgium áll, Hoskinsék értékelése szerint ennek oka az emberi jogokhoz és a választásokhoz fűződő attitűdökben keresendő. Az értékek tekintetében kiemelkedő még Lengyelország ötödik helye.

Sajnos hazánk mindegyik dimenzióban az utolsó helyek egyikén szerepel, a legjobb helyezésünk a közösségi részvétel területén volt. Úgy gondoljuk, hogy bár a vizsgálat óta eltelt 16 év, a rangsor a mai napig releváns képet fest az aktivitás terén európai dimenzióban, annak ellenére is, hogy közben számos esemény (például EU-bővítés, pénzügyi válság, migráció stb.) történt ezekben az országokban⁸.

A szerzők az indikátor és néhány társadalmi, gazdasági mutató között kapcsolatokat is vizsgáltak⁹. Szoros kapcsolatot találtak a Korrupciós Indexszel és az egy főre jutó GDP-vel, illetve a HDI¹⁰-vel (2002-es adatok). Fontos üzenete az eredménynek, hogy az emberek

1. táblázat. Aktív állampolgárság kutatások

Kutatási téma, vizsgált téma terület	Felhasznált adatbázis/Kutatás	Publikáció
ACCI=Active Citizenship Composite Indicator – aktív állampolgárság összetett indikátor: 19 ország felnőtt válaszadók alapján történő összehasonlítása	ESS 2002	Hoskins, Bryony – Jesinghaus, Jochen – Mascherini, Massimiliano – Munda, Giuseppe – Nardo, Michela – Saisana, Michaela – Van Nijlen, Daniel – Vidoni, Daniele – Villalba, Ernesto (2006) <i>Measuring Active Citizenship in Europe</i> . European Commission, Institute for the Protection and Security of the Citizen
CCCI Civic Competence Composite Indicator – Állampolgári kompetencia* összetett indikátor: 28 ország 14 évesek állampolgári kompetenciáinak vizsgálata	IEA CIVED 1999	Hoskins, Bryony – Villalba, Ernesto – van Nijlen, Daniel – Barber, Carolyn (2008) <i>Measuring Civic Competence in Europe</i> . European Commission.
CCCI-2 Civic Competence* Composite Indicator 2– Állampolgári kompetencia* összetett indikátor 2: 38 ország 14 évesek állampolgári kompetenciáinak vizsgálata, ismételt bővebb vizsgálat	IEA ICCS 2009	Hoskins, Bryony–Villalba, Cynthia M. H.–Michaela Saisana (2012b): <i>The 2011 Civic Competence Composite Indicator (CCCI-2)</i> . European Commission.
Állampolgársággal kapcsolatos kutatás	IEA ICCS 2016	Schulz, Wolfram – Ainley, John – Frailon, Julien – Losito, Bruno – Agrusti, Gabriella (2016) <i>IEA International Civic and Citizenship Education Study 2016 Assessment Framework</i> . IEA.
Fiatalkor állampolgári tudatossága	EUROBAROMETER 2007	<i>Young Europeans. A survey among young people aged between 15–30 in the European Union Analytical Report</i> . Flash Eurobarometer 202 THE GALLUP ORGANIZATION 2007.
Állampolgárság-kutatás I. és II.	ISSP 2004 és 2014	<i>International Social Survey Programme ISSP 2004 – Citizenship I Variable Report</i> . 2012. GESIS – Leibniz Institute for the Social Sciences, Köln és <i>International Social Survey Programme ISSP 2014 - Citizenship II Variable Report</i> . 2016. GESIS Leibniz Institute for the Social Sciences, Köln.
Állampolgári aktivitás, jó gyakorlatok, időbeli összehasonlítás – fiatalok és felnőttek	CIVED 1999; EVS 1990, 1999, 2009; ICCS 2009	Hoskins, Bryony – Abs, Hermann – Han, Christine – Kerr, David – Veugelers, Wiel (2012a) <i>Contextual Analysis Report Participatory Citizenship in the European Union. Report 1</i> . Institute of Education report for EU, Southampton University, Southampton és Hoskins, Bryony – Kerr, David – Abs, Hermann J. – Janmaat, Germen Jan – Morrison, Jo – Ridley, Rebecca – Sizmur, Juliet (2012c) <i>Analytic Report Participatory Citizenship in the European Union. Report 2</i> . Institute of Education report for EU, Southampton University, Southampton és Krek, Janez – Losito, Bruno – Ridley, Rebecca – Hoskins, Bryony (2012) <i>Good Practices Report Participatory Citizenship in the European Union. Report 3</i> . Institute of Education report for EU, Southampton University, Southampton.
Állampolgári aktivitás mérése – cselekvők, szvédők, lázadók	ESS 2008	Csepeli György – Prászák Gergő (2011) <i>Az el nem múlt feudalizmus</i> . Társadalmi Konfliktusok Kutatóközpont, Budapest.
Állampolgári tudás, aktivitás, társadalmi folyamatok a 7 és 11. évfolyamosok körében	Kinyó László kutatása 2010	Kinyó László (2012) <i>Az állampolgári kompetencia egyes összetevőinek és a közösségi tevékenységformák jellemzőinek vizsgálata a 7 és 11. évfolyamos tanulók körében</i> . Doktori értekezés. Szegedi Tudományegyetem, Szeged.
Egy konkrét város esetében állampolgári kérdőíves a társadalmi folyamatokról; érintett téma: részvétel, aktivitás	Győri Jármpipari Körzet, mint a térségi fejlesztés új iránya és eszköze c. kutatás a Széchenyi István Egyetemen (TÁMOP-4.2.2) 2012–2013.	Reisinger Adrienn (2014) <i>Társadalmi részvétel – ahogy a győri emberek látják.</i> – Csizmadia Zoltán – Tóth Péter (szerk.) <i>Helyi társadalom és intézményrendszer Győrben</i> . Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr. 116–128. Nári Márta (2014) <i>Humán szükségletek alakulása Győrben II. – Magasabb rendű aktivitási szükségletek.</i> – Csizmadia Zoltán – Tóth Péter (szerk.) <i>Helyi társadalom és intézményrendszer Győrben</i> . Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr. 182–200.
Fiatalkor helyzete Magyarországon, érintett téma: állampolgárság, demokrácia	Ifjúság kutatások	Székely Levente (2013) (szerk.) <i>Magyar Ifjúság 2012: tanulmánykötet</i> . Kutatópont Kft., Budapest. Nagy Ádám – Székely Levente (2014) (szerk.) <i>Másodkézből – Magyar Ifjúság 2012</i> . ISZT Alapítvány, Budapest. Nagy Ádám – Székely Levente (2015) (szerk.) <i>Harmadrészt: Magyar Ifjúság 2012 regionális helyzetelemzések</i> . ISZT Alapítvány, Budapest.

Forrás: A táblázatban felsorolt publikációk alapján gyűjtötte és összeállította Reisinger Adrienn.

Megjegyzés: A szürke háttérrel jelölt kutatásokról rövid leírást adunk.

* A kifejezés fordítása az alábbi publikáció magyar változata alapján: *Recommendation of the European Parliament and of the Council on key competencies for lifelong learning*. Brussels. 2016.

A rövidítések magyarázatai:

ESS European Social Survey

IEA International Association for the Evaluation of Educational Achievement

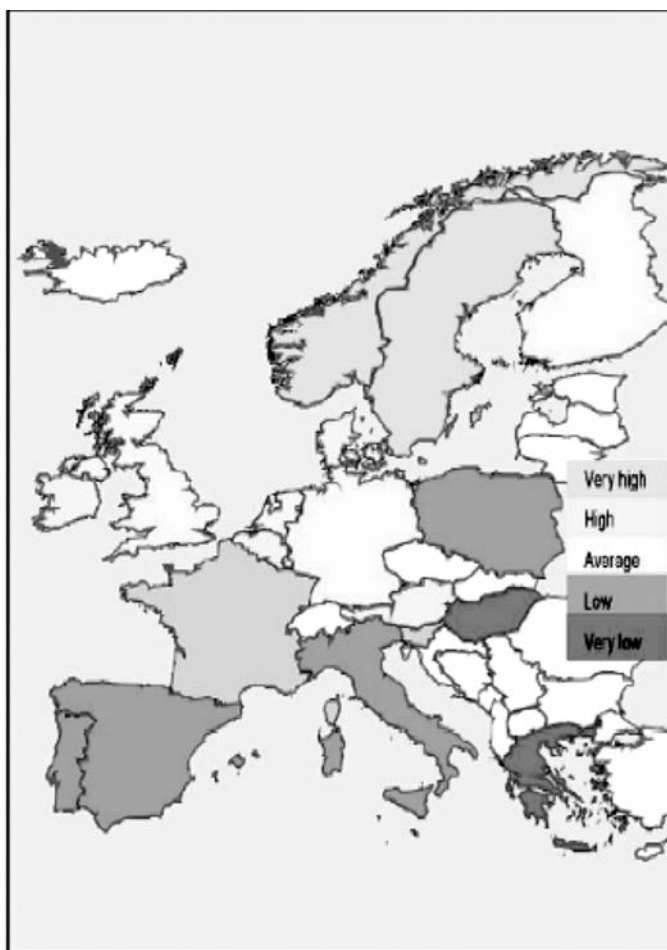
CIVED Civic Education Study

ICCS International Civics and Citizenship Education Study

ISSP International Social Survey Programme

EVS European Values Study

1. ábra. Aktív állampolgárság összetett indikátor (ACCI) Európa 19 országában

Forrás: Hoskins et al. (2006:7).

azokban az országokban lesznek inkább aktívak, ahol a közélet tisztasága jellemző, illetve ahol a társadalmi, gazdasági fejlettség viszonylag magas. Mi is úgy gondoljuk, hogy ahhoz, hogy az állampolgárok képesek legyenek közösségi folyamatokkal, a környezetükkel, illetve közügyekkel foglalkozni, ahhoz kell egy bizonyos gazdasági és társadalmi fejlettségi szint; amíg az állampolgárok saját mindennapi boldogulásukkal vannak elfoglalva, addig nehezebben fognak kitekinteni a közösségi és civil világ felé.

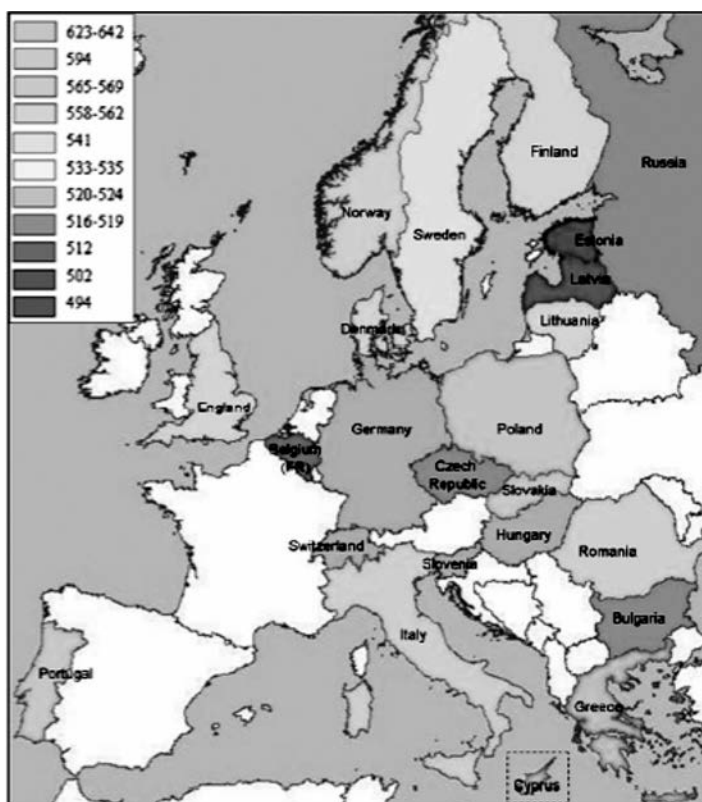
A CCCI állampolgári kompetencia összetett indikátort az 1999-es CIVED-felmérés adatbázisa alapján készítették el¹¹ (Hoskins et al. 2008), mely felmérés a 14 évesek állampolgári ismereteit mérte fel 28 országban (ebből 22 európai és 20 EU-tag). A fő kérdés az volt, hogy a fiatalok mennyire vannak felkészülve az állampolgári létre, ehhez milyen kompetenciákkal rendelkeznek. Vagyis ez az indikátor nem közvetlenül az aktivitás szint-

■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

jét méri, hanem az ahhoz szükséges kompetenciák meglétének mértékét (2. ábra). Az indikátor faktorai a következők voltak (Hoskins et al. 2008 alapján Gáti 2010:12–13):

- „Állampolgári értékek: a konvencionális állampolgárság fontossága, a mozgalmközpontú állampolgárság fontossága;
- Társadalmi igazságossággal kapcsolatos értékek és attitűdök: nőekkel, kisebbségekkel, iskolai részvétellel kapcsolatos attitűdök;
- Részvétellel kapcsolatos attitűdök: politikai tájékozottság és érdeklődés, közösségi tevékenységekben való részvételre való hajlandóság, iskolai részvételre való hajlandóság, felnőttkori politikai aktivitással kapcsolatos attitűdök, felnőttkori szavazási hajlandóság;
- Demokratikus intézményrendszerrel kapcsolatos ismeretek: mi »tesz jót illetve rosszat« a demokráciának, jogok, demokratikus ismeretek, interpretációs képességek”.

2. ábra. A CCCI-mutató értékei az egyes európai országokban

Forrás: Hoskins et al. (2008:43).

A legmagasabb értékeket vegyesen kapták északi, déli és keleti országok is, vagyis ezekben az országokban rendelkeztek 1999-ben a 14 éves fiatalok a legmagasabb szintű

aktív állampolgársághoz kötődő kompetenciákkal. Az egyes dimenziókat tekintve vannak különbségek az országok között. Például az állampolgári értékek esetében a legjobban teljesítő országok Románia és Litvánia voltak, a társadalmi igazságossággal kapcsolatos attitűdök Cipruson, Portugáliában, Norvégiában és Angliában voltak a legmagasabbak, míg a volt szocialista országokban a legalacsonyabbak. „Hazánk a demokratikus intézményrendszer ismerete és az igazságosság dimenzió területén a középmezőny alján helyezkedik el. Mindkét esetben jobban teljesítenek hozzánk képest az északi államok, rosszabbul pedig néhány balti állam, Bulgária vagy Románia. A részvételi attitűdök és az állampolgári értékek tekintetében már jobb a helyzet, ezekben a középmezőny felső részéhez tartozunk, sőt az állampolgári értékek dimenziójában a magyar diákok az északi államok tanulóihoz képest is jobban szerepelnek.” (Gáti 2010:15)

Hoskinsék (Hoskins et al. 2008; Hoskins 2009) azt is megvizsgálták, hogy a két indikátor (ACCI és CCCI) között van-e valamilyen kapcsolat. Azt ki kell hangsúlyozni, hogy az összehasonlításnak vannak korlátai (például az ACCI felnőtteket, a CCCI 14 éveseket vizsgál; eltérő a vizsgált országok köre, 10 olyan európai ország van, mely mindkét felmérésben részt vett), ennek ellenére mégis érdemes összefüggést vizsgálni a két mutató között. Megállapítható, hogy Görögországnak, Portugáliának, Olaszországnak és Lengyelországnak van a legnagyobb CCCI-értéke, viszont éppen nekik van a legkisebb ACCI-értéke; Norvégia és Svédország rendelkezik a legmagasabb ACCI-értékekkel, ennek ellenére CCCI-értékük csak közepes; Németország és Nagy-Britannia ACCI-értékei közepesek, CCCI-értékei alacsonyak. Összességében, ha a kiugró értékekkel rendelkező országokat nem vesszük figyelembe (3. ábra), pozitív korreláció figyelhető meg az országok ACCI- és CCCI-mutatói között. Vagyis azokban az országokban, ahol magasabb a fiatalok állampolgári kompetencia szintje, ott magasabb aktivitás is várható. Ez az eredmény azt üzeni számunkra, hogy van értelme a fiatalokat felkészíteni az állampolgári lét rejtelmeire, melynek elsődleges forrása a családi szocializáció lehet, azonban az oktatási intézmények szerepe is meghatározó. Különös jelentősége van ennek azokban az országokban, ahol e téren a családi minta hiányosságokkal jellemezhető. Egyrészt szükség van a formális oktatásban is a demokrácia és állampolgári ismeretek megjelenítésére, beépítésére, másrészt a tudások mellett szükség van az aktív állampolgári léthez szükséges készségek, képességek fejlesztésére is, valamint arra is, hogy a fiatalok tanulmányaik során megtapasztalhassák saját élményeken keresztül, például különböző közösségi és karitatív tevékenységekben való részvétellel a társadalmi felelősségvállalás, szerepvállalás lehetőségeit és fontosságát.

Hoskins és munkatársai (Hoskins et al. 2012b) a CCCI-mutatót újraszámolták (CCCI-2) egy 10 évvel későbbi adatbázis alapján (ICCS 2009). Ez az adatbázis már 38 ország adatait tartalmazta és a korábbi 38 tényező helyett 79-et vizsgáltak a CCCI során bemutatott négy dimenzió mentén. Az új kutatásra a korábbi, 1999-es felmérés (CIVED) óta eltelt időszakban bekövetkező társadalmi, gazdasági változások miatt volt szükség.

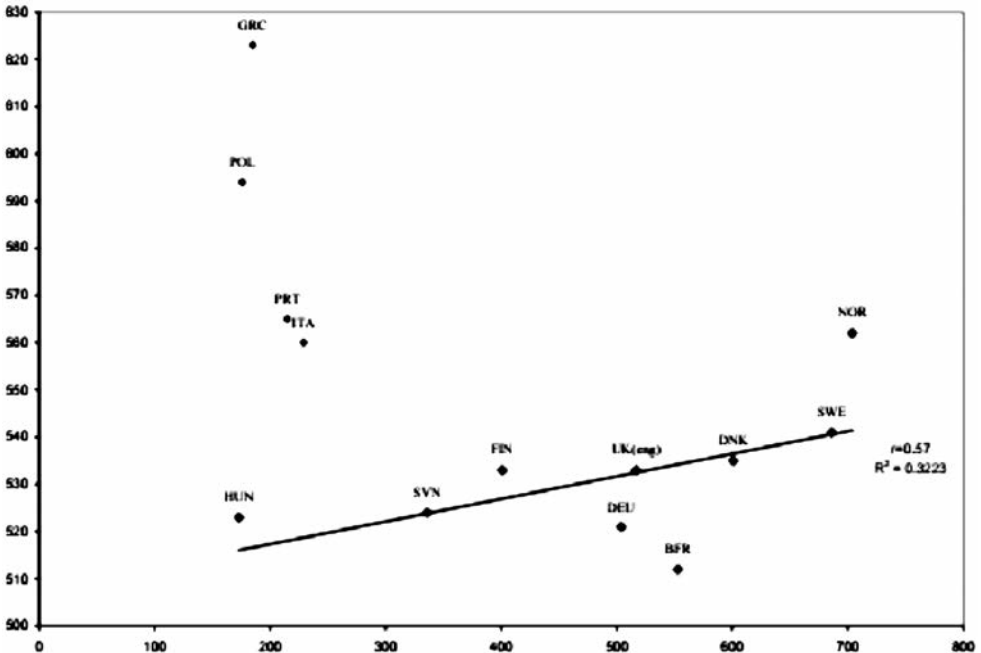
A CCCI-2 mutató mellett Hoskinsék a Europe for citizens Programme keretében összehasonlítást végeztek több adatbázis alapján, itt már nem a korábban számolt indikátorokkal dolgoztak, hanem a hangsúly az egyes részvételi formákban bekövetkező vál-

tozások vizsgálatán volt (Hoskins et al. 2012c), illetve jó gyakorlatokat (Krek et al. 2012) azonosítottak. Az egyes részvételi formák esetében az alábbi időbeli összehasonlításokat végezték:

- Fiatalok ICCS 2009 és felnőttek EVS 2008 adatbázis alapján.
- Fiatalok összehasonlítása CIVED 1999 és ICCS 2009-es adatbázis alapján.
- Felnőttek összehasonlítása EVS (1990) 1999 és 2008 adatbázis alapján.

Az alábbi témák mentén történtek az összehasonlítások: politikai részvétel; civil és közösségi részvétel; értékek. A tanulmány egyik fő megállapítása, hogy a kelet-európai felnőttek körében 10 év alatt csökkent az elköteleződés szintje. A felnőttek esetében (Hoskins et al. 2012c:38) a részvételre ható tényezők között kiemelendő a jövedelem, az életkor és a végzettség (mindegyik pozitív irányú), míg a fiatalok esetében (Hoskins et al. 2012c:40) az iskolai részvételi formák és annak a hite, hogy később képesek lesznek részt venni a társadalmi folyamatokban.

3. ábra. Korreláció az ACCI- és CCCI-indikátorok között

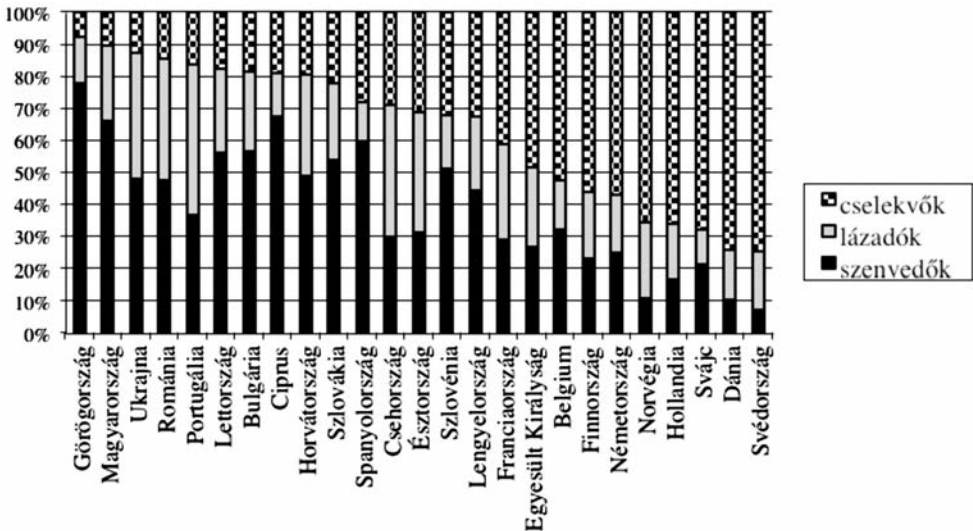

Forrás: Hoskins (2009:13).

A fentiekben bemutatott indikátorok alapján nagyon magas, magas, közepes, alacsony és nagyon alacsony szintű aktivitás mértéket lehetett kimutatni. Hasonló besorolást (3 csoport) készített a 2008-as European Social Survey adatbázis alapján a Csepeli-Prazsák (2011) szerzőpáros is, akik el is nevezték az egyes kategóriákat (4. ábra). „A csoportokba sorolás több értékdimenzió (altruizmus, individualizmus, konformizmus, tolerancia, munkahelyi autonómia, etatizmus) feltárására irányuló kérdésekre adott válaszok

alapján történt. A cselekvők életének középpontjában önmaguk állnak, de önmagukon túli célok megvalósítására vállalkoznak másokkal együttműködve. A szenvedők nem használják ki a cselekvő élet lehetőségeit, inkább elszenvadói a körülöttük lévő világnak. A lázadók hitüket veszített, mindenben kétkelendő, a társadalmi értékeket elutasító emberek. Európai viszonylatban ez utóbbi kategóriába tartozik a válszadók negyede, míg 38 százalékot tesz ki a cselekvők, 37 százalékot pedig a szenvedők aránya, az egyes országok között azonban jelentős eltérések vannak. Legaktívabbnak az észak-európai államokban élők, illetve a svájciak és a németek bizonyultak, a cselekvők aránya körükben 60–70 százalék körül alakult, a szenvedők aránya jóval alacsonyabb (10–20 százalék). Ezzel szemben hazánkban pont fordított kép figyelhető meg, a vizsgált 25 országból Magyarország a 24. helyre került a 10,6 százaléknyi cselekvővel és a 66 százaléknyi szenvedővel.” (Nárai–Reisinger 2016:259–260)

4. ábra. A „cselekvők”, a „lázasadók” és a „szenvedők” megoszlása az egyes európai országokban, 2008 (%)

Forrás: Csepeli–Prazsák (2011).

Az aktivitás mérése: saját empirikus vizsgálatok

Országos lakossági megkérdezés

Kutatásmódszertan és elvi alapok

2012–13-ban országos kérdőíves kutatást folytattunk (Nárai–Reisinger 2016), melynek célja az volt, hogy feltérképezésre kerüljenek az állampolgárok társadalmi felelősségvállalásának

lásának és részvételének módjai, majd a feltárt tevékenységek alapján a megkérdezettek aktivitásának mérésére is sor kerüljön. Elsődlegesen tehát a társadalmi szerepvállalás, illetve társadalmi részvétel felől közelítettünk a témakörhöz. Az aktív társadalmi, közösségi szerepvállalás, a felelős cselekvés olvasatunkban egyaránt magában foglalja a kisebb-nagyobb közösségekbe való bekapcsolódást, a közös összefogásokat, közösségi/civil kezdeményezéseket, a civil/nonprofit szervezetek munkájában való részvételt, a véleménynyilvánítást, az érdekek képviselését, az önkéntes tevékenységet, a környezettudatos gondolkodást és viselkedést, a közügyek, illetve a döntések befolyásolására való törekvést, a választásokon, szavazásokon való részvételt, az adományozást. Az aktív állampolgári lét során az egyéni, személyes érdekek, szempontok mellett, illetve azokon túl közösségi célok, érdekek és szükségletek is megjelennek, tudatosulhat az, hogy minden döntésünknek és cselekedetünknek kollektív hatása is van mind szűkebb, mind tágabb közösségünkre, környezetünkre (Barát 2012). Az aktív állampolgársághoz hozzátartozik a lakóhelyünk dolgaiban való tájékozottság is, hiszen a folyamatok befolyásolásához, a környezetünk és a szűkebb-tágabb közösség érdekében tett tevékenységekhez szükség van azokról ismeretekre, tudásokra, hiszen csak az tudja hatékonyan és érdemben befolyásolni az őt körülvevő világ alakulását, aki megfelelő információkkal bír arról. Ez szükséges ahhoz, hogy megértsük a körülöttünk zajló dolgokat és jó döntéseket hozjunk (Nárai 2014), illetve képesek legyünk megfelelő aktivitásokra (cselekvésekre, tevékenységekre). Az aktív állampolgársághoz azonban nemcsak a tájékozottság fontos, hanem a meggyőződés és a tudatosság is. Meggyőződés alatt azt értjük, hogy az egyén hisz abban, hogy tettei, cselekedetei által valóban hatással van/lehet a körülötte lévő világ alakulására, és nemcsak hiszi ezt, hanem van is igénye erre. A következő lépés innét már a tudatosság és az aktív cselekvés: az egyén eljut arra a szintre, ahol már közösségi szinten (is) gondolkodik (szűkebb-tágabb közösségek, vagy akár a helyi társadalom szintjén) és él azokkal a szerepvállalási, részvételi, cselekvési formákkal, eszközökkel, amelyek lehetőséget adnak a közügyek befolyásolására, a vélemények, érdekek megjelenítésére, a társadalom jobbítására. Ez a tudatosság és aktivitás „a saját és mások élete befolyásolásának, a szűkebb-tágabb környezet uralásának hatalmával ruházza fel az egyént” (Nárai 2014:189).

Mért változóink a nemzetközi berkekben használatos ACCI-index tartalmához hasonlóan elsősorban a *civil szervezeti*, a *közösségi* és *politikai részvétel* elemeit foglalták magukban (2. táblázat). Ugyanakkor nem terjedtek ki a fentebb említett tájékozottság vagy meggyőződés mérésére¹².

A kérdőívet 1071 fő töltötte ki (65 százalék nő, 35 százalék férfi)¹³, a kitöltők nem reprezentálják hazánk lakosságát, így eredményeinket kizárólag az általunk megkérdezettek-re vonatkozóan fogalmaztuk meg, igaz, a minta nagysága miatt megállapításaink iránymutatóak lehetnek szélesebb körben is. A válaszadó állampolgárok körülbelül fele-fele arányban 30 év alattiak, illetve 30 vagy ennél több évesek. Ez utóbbi kategórián belül a 65 év felettiak képezik a legkisebb arányt. A mintánkban felülreprezentáltak a diplomások, arányuk közel 40 százalék, ennek oka többek között, hogy nagyobb arányban tudunk felsőfokú végzettségűeket elérni és körükben nagyobb is volt a hajlandóság a kér-

dőív kitöltésére. A megkérdezettek 41,7 százaléka lakik 50 ezer főnél nagyobb lakosú településen, vagyis gyakorlatilag megyeszékhelyen (megyei jogú városban), összességében a városban élő megkérdezettek aránya közel 75 százalék, ez az arány csak kis mértékben magasabb a 2011-es népszámlálási adatokhoz képest¹⁴.

Társadalmi aktivitás és passzivitás mutatójának meghatározása

Kutatásunk során a társadalmi aktivitás, szerepvállalás különböző módjaiba való bekapcsolódást, mint írtuk, elsősorban a *civil szervezeti, a közösségi és politikai részvétel* elemeit mértük. A 2. táblázatból látható, hogy leginkább a társadalmi (politikai) részvétel hagyományos eseményein való részvétel a jellemző, ugyanakkor az is látható, hogy többségében ez azt jelenti, hogy a válaszadók egy-egy választás, népszavazás alkalmából leadják a voksukat, elmennek szavazni, de a személyes véleménynyilvánításra nagyobb teret adó lehetőségekkel már kevesebben élnek (például lakossági fórum, közmeghallgatás). A másik, legtöbbször által említett szerepvállalási forma a különböző közösségi kezdeményezésekben, akciókban (például TeSzedd! Önkéntesen a tiszta Magyarországért szemétszedési akció, Cipősdoboz adományozási akció) való részvétel, ami jól mutatja, hogy az emberek jelentős része megszólítható, bevonható olyan tevékenységekbe, amelyek során a személyes érdekszférából kilépve a szűkebb-tágabb közösség számára hasznos, jó dolgot cselekszenek. Egy-egy ilyen akcióban való részvétellel nem jelent elköteleződést semmilyen szervezet felé, nem jelent rendszeres elfoglaltságot, „mégis azt az érzetet nyújthatja az egyén számára, hogy jó állampolgárhoz méltón tett valamit a közösségért, a társadalomért, a környezetért stb. A civil/nonprofit szervezetekbe való bekapcsolódás, de még inkább az önkéntes munka, ami valóban aktív szerepvállalást feltételez és kíván meg, már lényegesen kevesebbek által gyakorolt tevékenység.” (Nárai–Reisinger 2016:260) A szerepvállalások egy másik dimenzióját jelentik az adományok, illetve az szja 1% felajánlása formájában való hozzájárulások. Ez utóbbi támogatási forma az adófizető válaszadóink többségére (a teljes minta közel 60 százaléka) jellemző, adományozni összességében a megkérdezettek fele szokott.

Eredményeink tulajdonképpen azt mutatják, hogy az intenzívebb munkát, tevőleges részvételt megkövetelő cselekvési formák kisebb mértékben jellemzőek.

Az általunk vizsgált cselekvési formák során megnyilvánuló magatartások alapján külön változót alkottunk a társadalmi szerepvállalás/aktivitás mértékének meghatározására. Ezzel az összevont mutatóval kívánjuk kifejezni a társadalmi aktivitás, illetve passzivitás mértékét. Mutatónk ötfokozatú (5. ábra), tulajdonképpen a besorolást csak az határozta meg, hogy az általunk mért szerepvállalási, cselekvési és részvételi minták közül mennyi volt jellemző a válaszadóra. Nagyon aktívnak (magas aktivitás) azt tekintettük, aki az általunk mért aktivitások közül az összeset vagy szinte az összeset jelölte (ez felmérésünkben, illetve a mutatónk kialakítása során maximum 7 cselekvési formát jelentett) (lásd 2. táblázat, 5. ábra). Közepes aktivitással jellemezhetőek azok, akik a hétből 4-5 tevékenységet, míg gyenge aktivitással azok, akik 2-3-at jelöltek meg. A passzív kategóriát ketté bontottuk, egyrészt a teljesen passzívra, akik soha semmilyen társadalmi,

állampolgári aktivitást nem mutattak még, tehát semmiben sem vettek részt, semmibe sem kapcsolódtak be. Másrészt az inkább passzívakra, akik közé azokat soroltuk, akik csupán egyetlen dolgot jelöltek meg, hiszen ez a felelős, cselekvő állampolgári részvételtől és szerepvállalástól igencsak távol esik.

2. táblázat. A társadalmi szerepvállalás és részvétel egyes formái, %

Társadalmi szerepvállalási forma	Előfordulási gyakoriság (%)	
Társadalmi szervezetekben való tagság, részvétel	civil szervezetben (is)	40,4
	csak vallási közösségben	3,1
	sehol sem	53,9
Önkéntesség	végez önkéntes munkát	23,2
	korábban végzett önkéntes munkát, de jelenleg nem	19,8
	sosem végzett önkéntes munkát	55,5
Közösségi kezdeményezésekben való részvétel	részt vett/vesz	61,2
	sosem kapcsolódott be	38,8
Adományozás	csak pénzadomány	16,6
	csak természetbeni adomány	14,1
	mindkettő	18,1
	össességében az adományozók aránya	48,8
	nem adományoz	48,9
Személyi jövedelemadó 1%-ának felajánlása civil/nonprofit szervezetek számára	amióta adót fizet, minden évben felajánlotta	46,2%
	felajánlja, de nem minden évben	12,0%
	sosem ajánlotta még fel	11,4%
	nem fizet adót	30,4%
Társadalmi részvétel hagyományos eseményein való érdekvérvényesítés	csak népszavazáson és/vagy választáson vett részt	48,3
	közmeghallgatáson és/vagy lakossági fórumon és/vagy tiltakozási megmozduláson is részt vett már	39,8
	össességében a résztvevők aránya	88,1
	semmin nem vett részt	10,3
Véleménynyilvánítás: Élt-e a lehetőséggel, ha az önkormányzat kikérte a véleményét? kérdésre adott válaszok alapján	elmondta a véleményét	23,1
	visszautasította a lehetőséget	1,6
	érdektelen volt a lehetőséggel kapcsolatban	3,5
	az önkormányzat nem kérte ki a véleményét eddig még semmiben sem	71,7

Forrás: Nárai–Reisinger (2016:261).

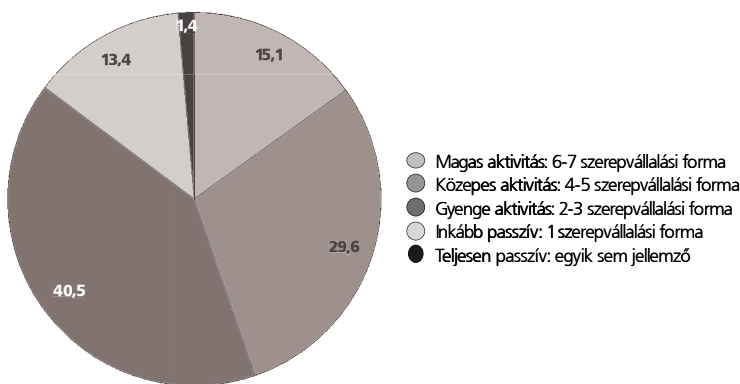
A mutató kialakítása során nem differenciáltunk a tekintetben, hogy milyen mértékű aktivitást, involválódást vár el az egyéntől az adott cselekvési magatartás. Tettük ezt azért, mert azt tapasztaltuk, hogy egyrészt az azonos/hasonló szintű aktivitási formák 'együtt mozognak'. Másrészt azért, mert az, hogy valakire mennyi tevékenység jellemző, az nem független attól, hogy mennyire intenzív részvételt vár el az tőle, azaz a kevés és nagyon kevés szerepvállalási formát jelölőkre inkább olyan tevékenységek jellemzőek, amelyek nem várnak el túl nagy erőfeszítést, bevonódást, kezdeményezést az illetőtől

(például választáson való részvétel, szja 1% felajánlás). Minél több mindent csinál valaki, annál jellemzőbb, hogy a tényleges aktivitást megkövetelő cselekvési formákat is gyakorolja.

A társadalmi aktivitás összevont mutatója alapján elmondható, hogy a társadalmi szerepvállalás és részvétel szempontjából válaszadóink hetede bizonyul nagyon aktívnek, ők azok, akik minden vagy szinte minden vizsgált cselekvési formát művelnek, civil szervezetben tevékenykednek, önkénteskednek, közösségi kezdeményezésekben vesznek részt, adományoznak, véleményt nyilvánítanak stb., azaz aktív és felelős állampolgárookra jellemző magatartást tanúsítanak. A válaszadók további 29,6 százalékának társadalmi aktivitása közepes szintű, a közösségi cselekvési formák nagyobb része rájuk is jellemző (5. ábra). Összességében tehát 45 százalékot tesz ki azoknak az aránya, akikről az mondható el, hogy aktív állampolgárként a maguk módján hozzájárulnak a társadalom működéséhez, a lokális vagy térségi társadalmi problémák kezeléséhez, a társadalmi folyamatok, alakulásához, a közügyek befolyásolásához. Teszik ezt akár úgy, hogy tudatosan felismerik ebben saját felelősségüket vagy csak spontán módon.

A relatíve legmagasabb hányadot (40,5 százalék) azonban azok képviselik, akiknek aktivitása, szerepvállalása jóval csekélyebb mértékű, de mégsem teljesen passzívak, hiszen 2-3 általunk vizsgált tevékenységi formába bekapcsolódnak. Ezek azonban általában olyan tevékenységek, amelyek nem várnak el túl nagy aktivitást, minimális vagy kis idő- és energiaráfordítással végezhetőek, 'elintézhetőek', kevésbé jellemző, hogy az e csoportba tartozók egyéni akaratukat közösségivé transzformálnák. A passzívak mintánk hetedét teszik ki (5. ábra).

5. ábra. Az összevont mutató alapján meghatározott társadalmi aktivitás és passzivitás mértéke, N=1071 (%)

Forrás: Nárai-Reisinger (2016:262).

A társadalmi aktivitás mértéke nem független az egyén demográfiai és társadalmi helyzetétől. A társadalmi aktivitás összevont mutatójára bár nem túl erős, de szignifikáns hatással bír az életkor, az iskolai végzettség, a családi állapot, a gazdasági státusz, a jöve-

delmi helyzet és a területi elhelyezkedés, nem találtunk szignifikáns kapcsolatot a nemmel (gender) és a lakóhely típusával, bár a fővárosban élők aktívabbnak bizonyulnak más településen élő társaiknál. Legerőteljesebb hatást az életkor gyakorolja (Cramer's V 0,387). A 30 év felettiek lényegesen aktívabbnak, mint a fiatal korosztály, a nagyon aktívak aránya a 18–29 évesek körében csupán 5 százalék, míg a többi korosztályban 24–27 százalék között alakul. A fiatalok körében jóval a mintaátlag feletti a passzívok aránya, negyedük e csoportba sorolható, ellenben a 30–65 éveseknek csupán 6 százaléka, az időseknek még ennél is kisebb hányada (2,7 százalék). A nagyon aktívok aránya kiemelkedő mértékű (legalább 25 százalék, de van, hogy a 30 százalékot is meghaladja) a legmagasabban kvalifikáltak (egyetemi diploma, tudományos fokozat), a magas jövedelműek, a vezetők és alkalmazásban álló értelmiségiek és a vállalkozók körében. A passzívok aránya az említettek körében általában 10 százalék alatti, jóval mintaátlagot meghaladó viszont az alacsony iskolázottak (maximum 8 általános), a legalacsonyabb jövedelműek (havi nettó 50–60 ezer forint között), a munkanélküliek, valamint a tanulók és a hajadonok/nőtlenek körében¹⁵, akiknek legalább negyede tartozik ebbe a csoportba.

Kutatási eredményeink tehát egyértelműen azt mutatják, hogy a kedvezőbb társadalmi helyzet aktívabb állampolgári léttel, cselekvő részvétellel és szerepvállalással jár együtt, míg a kedvezőtlenebb társadalmi pozíció jóval passzívabb magatartást eredményez (Nárai–Reisinger 2016).

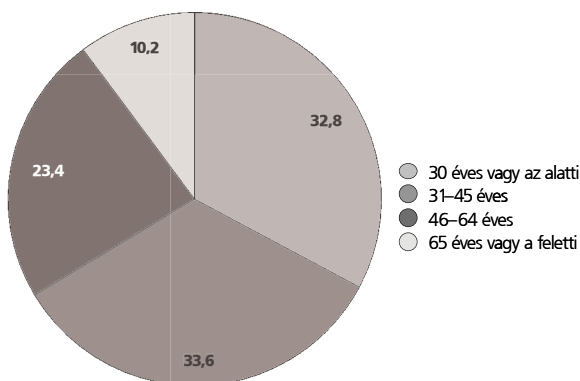
Kérdőíves felmérés egy konkrét magyarországi városban

Kutatásmódszertan

2017 áprilisában Reisinger Adrienn kimondottan az aktív állampolgársággal kapcsolatos kérdőíves kutatást folytatott a győri¹⁶ állampolgárok körében (Reisinger 2017a). Az offline és online kérdőívezés célja az volt, hogy képet kapjunk arról, hogy a megkérdezettek hogyan értelmezik az aktív állampolgár fogalmát, milyen területeken aktívak, véleményük szerint a különböző kompetenciák mennyire fontosak az aktív állampolgári léthez, honnan lehet elsajátítani az aktivitást, és mennyire tekintik saját magukat, Győr városát és hazánkat aktívoknak most és 10 év múlva.

A mintavétel hólabda módszerrel történt, összesen 254 fő töltötte ki a kérdőívet. A kitöltők 64,3 százaléka nő¹⁷, az életkori megoszlást a 6. ábra mutatja. A felsőfokú és nem felsőfokú végzettségűek aránya közel 50–50 százalék, vagyis a felsőfokú végzettségűek felülreprezentáltak. Több korábbi kutatás is bizonyította már (például Nárai 2008; Nárai–Reisinger 2016), hogy a felsőfokú végzettségűek nyitottabbak egy kérdőíves felmérésben való részvétel iránt, illetve a társadalmi aktivitási formák iránt is, így nem meglepő, hogy a mintában is magas az arányuk¹⁸.

6. ábra. A minta életkori megoszlása, N=244 fő (%)

Forrás: Kérdőíves kutatás alapján saját szerkesztés.

A megkérdezett győriek aktivitása

A kérdőívben megkérdezésre került, hogy az állampolgárok aktívnak tartják-e magukat vagy sem, illetve válaszlehetőség volt még a „nem tudom megítélni” is (3. táblázat). A válaszadók közel fele mondta azt, hogy aktívnak tekinti magát, közel egyharmaduk, hogy nem, míg a többiek nem tudták megítélni aktivitásuk szintjét. Azok, akik aktívnak mondták magukat 1-től 9-ig terjedő skálán értékelhették saját aktivitási szintjüket. Az átlagos érték 5,88 lett, a módusz 5. Ez azt jelenti, hogy a válaszadó aktív győriek viszonylag magas szintű aktivitással jellemezték magukat. Ha a magukat nem aktívnak mondókat 0-ás számmal értékeljük, akkor már nem ennyire pozitív a kép, az átlag 3,55. Ez alapján elmondható, hogy a közepesnél alacsonyabb szintű a megkérdezett győriek aktivitása, legalábbis saját bevallásuk alapján.

Megállapításra került, hogy a felsőfokú végzettséggel rendelkező válaszadók aktívabbnak tekinthetők, mint a diplomával nem rendelkezők, több mint 15 százalékponttal magasabb a magát aktívnak mondók aránya a diplomások körében, illetve alacsonyabb azok aránya, akik ezt nem tudták megítélni. Az aktivitás mértéke esetében nincs olyan jelentős különbség, a felsőfokú végzettséggel rendelkezők csak kis mértékben mondták magukat aktívabbnak (3. táblázat). Viszonylag jelentős különbség van viszont az életkor alapján az aktivitás mértéke között (7. ábra), a legaktívabbnak a fiatalok és az idősek vallották magukat (az életkori megoszlást a magukat aktívnak vallók átlaga alapján készítettük el).

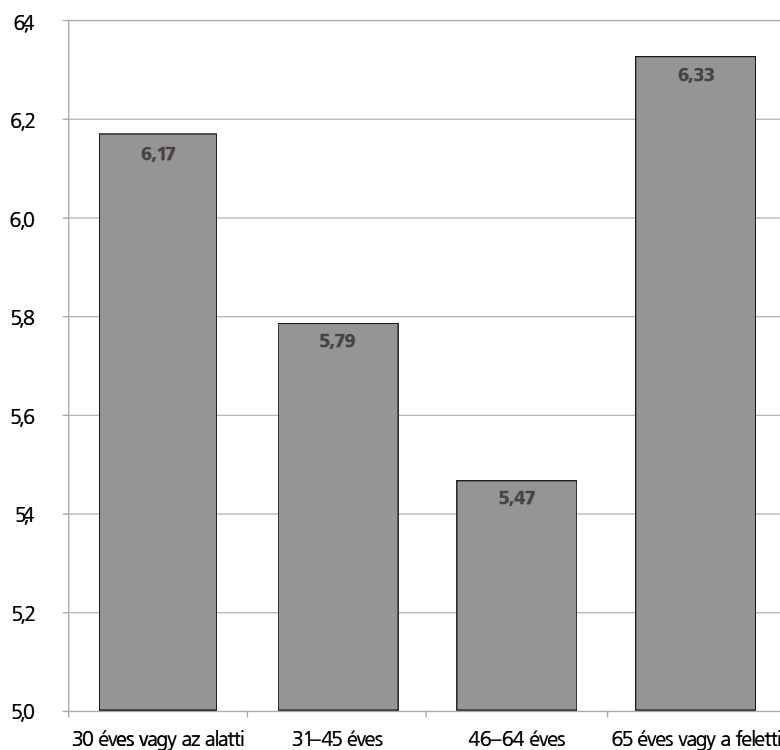
3. táblázat. A megkérdezett győriek aktivitása a jelenben a teljes mintában és végzettség szerint

	Teljes minta	Nem felsőfokú végzettségűek	Felsőfokú végzettségűek
Aktív-e? Igen	47,4%	39,2%	55,6%
Aktív-e? Nem	31,5%	37,5%	25,8%
Nem tudja	21,1%	23,3%	18,5%
Átlag (0 és 9 között)	3,55	2,87	4,15
Átlag: csak aktívak (1 és 9 között)	5,88	5,73	6,01
Módusz: csak aktívak	5	5	5
Elemzés	251*	120	124

* Néhány válaszadó nem adta meg iskolai végzettségét.

Forrás: Saját szerkesztés kérdőíves felmérés alapján.

7. ábra. Az aktivitás mértéke az életkor alapján (a magukat aktívnak vallók esetében)

Forrás: Saját szerkesztés kérdőíves felmérés alapján.

Megkérdeztük a válaszadókat arról is, hogy mit gondolnak arról, milyen lesz az aktivitási szintjük 10 év múlva (4. táblázat) (ezt a kérdést azok is megválaszolták, akik a jelenre vonatkozó kérdésnél a „nem” vagy a „nem tudom megítélni” válaszokat jelölték be). Az átlagos érték 5,44 lett (3,55 a jelenlegi aktivitás átlaga), ha csak azok válaszait nézzük akik

a jelenben is aktívnak (5,88) vallották magukat, akkor 6,36. Vagyis, akik a jelenben is magasabb aktivitási színről vallottak, azok esetében nem volt olyan jelentős mértékű a növekedés a jövőre való értékre vonatkozóan, mint a teljes mintában. Így megállapítható, hogy a most alacsonyabb aktivitású állampolgárok nagyobb mértékű aktivitási szintet vizionálnak saját maguknak a jövőre nézve. A végzettség tekintetében nincs jelentős különbség az átlagos aktivitási szint között, viszont az megállapítható, hogy a nem felsőfokú végzettségűek esetében nagyobb a különbség, tehát ők azok, akik nagyobb mértékű aktivitás növekedést remélnek saját maguktól.

4. táblázat. Az aktivitás mértéke 10 év múlva a teljes mintában és végzettség szerint

	Teljes minta	Nem felsőfokúak	Felsőfokúak
Átlag (1 és 9 között)	5,44	5,28	5,58
Átlag (aki most is aktív)	6,36	–	–
Módusz	5	6	5 és 7
Módusz (aki most is aktív)	8	–	–
Elemzés	233*	116	113

* Néhány válaszadó nem adta meg iskolai végzettségét.

Forrás: Saját szerkesztés kérdőíves felmérés alapján.

5. táblázat. Aktivitási területek

Aktivitások, melyek otthonról is végezhetők	Otthonról nem végezhető aktivitások
adományozás civil szervezetnek	adományozás civil szervezetnek
adományozás egy jó ügynek	adományozás egy jó ügynek
önkéntes tevékenység nem civil szervezetben	civil szervezet tagjának lenni
szja 1% felajánlás civil szervezetnek	civil szervezet vezetőjének lenni
blog írás	civil szervezetnél dolgozni
csatlakozás internetes közösséghez	önkéntes tevékenység civil és nem civil szervezetben
levél írás képviselőnek	személyes akcióban való részvétel
online fórumokon való jelenlét és hozzászólás tartalmakhoz	véradás
egészségtudatos táplálkozás	képviselői fogadó órára elmenni
a helyi, országos és nemzetközi folyamatok figyelemmel kísérése	közmeghallgatáson vagy lakossági fórumon való részvétel
helyi és országos médiában tájékozódás	közmeghallgatáson vagy lakossági fórumon felszólalás
petíció aláírása	önfejlesztő tréningeken való részvétel
vállalkozási tevékenység	petíció aláírása
	tiltakozáson való részvétel
	vállalkozási tevékenység
	alírásgyűjtés szervezése
	népszavazás
	szavazás EU-s választáson
	szavazás helyi és országos választáson

Forrás: Reisinger (2017a; 2017b).

A fentiekben bemutatásra került, hogy „önbevallásos” alapon a megkérdezettek milyen mértékűre becsülték saját aktivitási szintjüket a jelenben és 10 év múlva. Az aktivitás szintjének mérésére közvetett módon is sor került, a kérdőívben 33 tevékenység került felsorolásra, melyek közül a válaszadóknak jelölniük kellett, hogy a megkérdezést megelőző egy évben mely tevékenységeket végeztek. Az 5. táblázat mutatja a vizsgált tevékenységeket abból a két dimenzióból, hogy a tevékenység végezhető-e otthonról vagy valódi közösségi megjelenésre van szükség hozzá.

A végzett tevékenységek számossága alapján kialakított csoportok (passzív, alacsony aktivitás, közepes aktivitás, magas szintű aktivitás és nagyon magas szintű aktivitás) szignifikáns kapcsolatban állnak az állampolgárok számértékkel becsült aktivitási szintjével, vagyis azok, akik kevés számú területen voltak az elmúlt egy évben aktívak, azok alacsony értékkel jellemezték saját aktivitásukat, vagyis a kitöltők reálisan mérték fel saját tevékenységüket.

Összegzés

Tanulmányunk célja az volt, hogy áttekintést adjunk az aktív állampolgárság mérhetőségének vizsgálati módszereiről korábbi szekunder és saját empirikus kutatási eredmények bemutatásával. Megállapítottuk, hogy az aktivitás mérése alapvetően kétféle módon történhet: egyrészt valamilyen számszerűsíthető mérőszám segítségével, másrészt aktivitási formákra vonatkozó gyakoriságok meghatározásával. Az előbbi esetben egyrészt lehetőség van az állampolgároktól közvetlenül információt kérni a saját aktivitásukra vonatkozóan, másrészt lehet különböző indikátorokat, mutatószámokat számolni a végzett tevékenység alapján (közvetett módszer); ezek mindegyike lehetőséget ad arra, hogy az állampolgárokat csoportokba sorolják az aktivitásuk mértéke alapján.

Megállapítottuk, hogy az elmúlt években zajló szekunder kutatások vagy valamilyen indikátorok számításával határozták meg az aktivitás mértékét (jellemzően nagy európai szintű kutatási adatbázisok másodelemzésével), vagy gyakoriságokat számoltak az egyes tevékenységek alapján. Továbbá fontos megjegyezni, hogy a szekunder kutatások nagy része nem célzottan az aktív állampolgári aktivitást vizsgálta, csak a felmérések során feltehető kérdések között voltak erre vonatkozó részek is, vagy ha az aktivitás volt a középpontban, nem annak mérése volt a fő cél. A bemutatott két primer kutatás mindegyike célul tűzte ki, hogy mérje az aktivitás szintjét közvetlen és közvetett módon. A két kutatás részben eltérő módszertannal dolgozott, de mindkettő a társadalmi cselekvések, szerepvállalások széles spektrumát vette figyelembe. Részben a tevékenységek átfogóbb, szélesebb körének bevonása következtében, illetve azon okból kifolyólag, hogy mintáinkban felülreprezentáltak voltak a felsőfokú végzettségűek, kutatásainkban magasabb aktivitási mértéket találtunk, mint amit a magyar lakosság vonatkozásában mások leírtak. Bízunk abban, hogy belátható időn belül nemcsak módszertani különbség áll(hat) majd a magasabb mértékű társadalmi aktivitás mérésének hátterében, hanem az emberek egy – meghatározó – része előbb-utóbb Magyarországon is felismeri, hogy a társadalmi

folyamatok alakításához, a társadalom működképességéhez aktív állampolgári létre van szükség, azaz a közjóért való cselekvő részvételre, a különböző érdekek és a vélemények képviselésére, nyilvánítására, egyéni és közösségi szerepvállalásra.

Irodalom

- Barát Tamás (2012): Felelősség – Társadalmi felelősségvállalás. *XXI. Század – Tudományos Közlemények*. 27, 47–52.
- Csepeli György–Praszák Gergő (2011): *Az el nem múlt feudalizmus*. Budapest:Társadalmi Konfliktusok Kutatóközpont.
- Gáti Annamária (2010): *Aktív állampolgárság Magyarországon nemzetközi összehasonlításban*. TÁRKI-TUDOK. http://ess.tk.mta.hu/wp-content/uploads/2013/04/Gati_Annamaria_TARKI_TUDOK.pdf (Letöltve: 2016.12.01.)
- Hoskins, Bryony (2006): *“A Framework for the Creation of Indicators on Active Citizenship and Education and Training for Active Citizenship.”* Ispra:Joint Research Centre.
- Hoskins, Bryony (2009): Monitoring Active Citizenship in the European Union: the Process, the Results and initial Explanations. *CADMO*, (1), 55–71.
- Hoskins, Bryony–Jesinghaus, Jochen–Mascherini, Massimiliano–Munda, Giuseppe–Nardo, Michela–Saisana, Michaela–Van Nijlen, Daniel–Vidoni, Daniele–Villalba, Ernesto (2006): *Measuring Active Citizenship in Europe*. European Commission, Institute for the Protection and Security of the Citizen. https://ec.europa.eu/jrc/sites/jrcsh/files/jrc-coin-measuring-active-citizenship-2006_en.pdf (Letöltve: 2016.04.10.)
- Hoskins, Bryony–Villalba, Ernesto–van Nijlen, Daniel–Barber, Carolyn (2008): *Measuring Civic Competence in Europe*. European Commission. http://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC42904/bryonycci_jrc42904_final.pdf (Letöltve: 2017.04.01.)
- Hoskins, Bryony–Abs, Hermann–Han, Christine–Kerr, David–Veugelers, Wiel (2012a): *Contextual Analysis Report Participatory Citizenship in the European Union. Report 1*. Institute of Education report for EU, Southampton: Southampton University. http://ec.europa.eu/citizenship/pdf/report_1_contextual_report.pdf (Letöltve: 2017.05.10.)
- Hoskins, Bryony–Villalba, Cynthia M. H.–Michaela Saisana (2012b): *The 2011 Civic Competence Composite Indicator (CCCI-2)*. European Commission.
- Hoskins, Bryony–Kerr, David–Abs, Hermann J.–Janmaat, Gertjan–Morrison, Jo–Ridley, Rebecca–Sizmur, Juliet (2012c): *Analytic Report Participatory Citizenship in the European Union. Report 2*. Institute of Education report for EU, Southampton:Southampton University. http://ec.europa.eu/citizenship/pdf/report2_analytic_report.pdf (Letöltve: 2017.05.10.)
- International Social Survey Programme ISSP 2004 – Citizenship I Variable Report*. (2012): Köln: GESIS – Leibniz Institute for the Social Sciences.
- International Social Survey Programme ISSP 2014 – Citizenship II Variable Report*. (2016): Köln: GESIS Leibniz Institute for the Social Sciences.
- Jochum, Véronique–Pratten, Belinda–Wilding, Karl (2005): *Civil renewal and active citizenship – a guide to the debate*. NCVO. www.ncvo.org.uk (Letöltve: 2017.02.10.)
- Kinyó László (2012) *Az állampolgári kompetencia egyes összetevőinek és a közösségi tevékenységformák jellemzőinek vizsgálata a 7. és 11. évfolyamos tanulók körében*. Doktori értekezés. Szeged:Szegedi Tudományegyetem.
- Krek, Janez–Losito, Bruno–Ridley, Rebecca–Hoskins, Bryony (2012): *Good Practices Report Participatory Citizenship in the European Union. Report 3*. Institute of Education report for EU, Southampton:Southampton University. http://ec.europa.eu/citizenship/pdf/report_3_good_practice.pdf (Letöltve: 2017.04.01.)
- KSH (2008): A humán fejlettségi mutató. *Statisztikai Tükör*, II., (85), 1–2. Budapest:Központi Statisztikai Hivatal.
- Marshall, Thomas Humphrey (1950): *Citizenship and Social Class*. Cambridge:Cambridge University Press.
- Mascherini, Massimiliano–Manca, Anna Rita–Hoskins, Bryony (2009): *The characterization of Active Citizenship in Europe*. European Commission.
- Nagy Ádám–Székely Levente (szerk.) (2014): *Másodkézből – Magyar Ifjúság 2012*. Budapest:ISZT Alapítvány.
- Nagy Ádám–Székely Levente (szerk.) (2015): *Harmadrészt: Magyar Ifjúság 2012 regionális helyzetelemzések*. Budapest:ISZT Alapítvány.

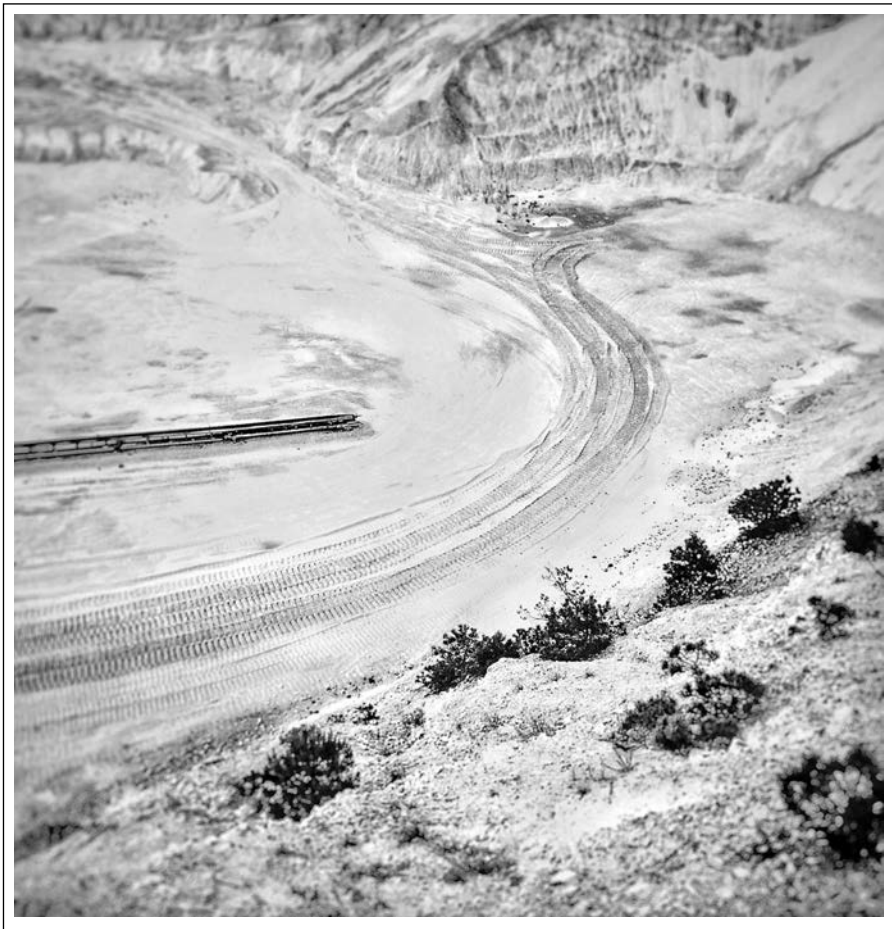

- Nárai Márta (2008): *A nonprofit szervezetek helye és szerepe a helyi társadalmak életében – A nyugat-dunántúli nonprofit szektor helyzetfeltárása*. Doktori disszertáció. Győr–Budapest: ELTE Társadalomtudományi Kar, Szociológiai Doktori Iskola.
- Nárai Márta (2014): Humán szükségletek alakulása Győrben II. – Magasabb rendű aktivitási szükségletek. In: Csizmadia Zoltán–Tóth Péter (szerk.): *Helyi társadalom és intézményrendszer Győrben*. Győr: Universitas-Győr Nonprofit Kft. 182–200.
- Nárai Márta–Reisinger Adrienn (2016): *Társadalmi felelősségvállalás és részvétel*. Pécs–Budapest: Dialóg Campus Kiadó.
- Nelson, Julie–Kerr, David (2006): *Active citizenship in INCA countries: definitions, policies, practices and outcomes*. Final Report. Qualifications and Curriculum Authority, National Foundation for Educational Research.
- Policy Paper on Citizenship Education*. European Youth Forum. (2013): <http://www.youthforum.org/policypaper/policy-paper-on-citizenship-education/> (Letöltve: 2017.01.20.)
- Recommendation of the European Parliament and the Council on key competencies for lifelong learning*. (2016): Brussels.
- Reisinger Adrienn (2014): Társadalmi részvétel – ahogy a győri emberek látják. In: Csizmadia Zoltán–Tóth Péter (szerk.): *Helyi társadalom és intézményrendszer Győrben*. Győr: Universitas-Győr Nonprofit Kft. 116–128.
- Reisinger Adrienn (2017a): Az aktív állampolgárság – fogalmi rendszer és kutatási koncepció. In: *Új Nemzeti Kiválóság Program 2016/17 Tanulmánykötet*. Győr: Széchenyi István Egyetem. 138–148.
- Reisinger Adrienn (2017b): What does an active citizen do and how does become active? Theoretical and empirical findings. *Tér-Gazdaság-Ember*. 5., (4.), 23–38.
- Schulz, Wolfram–Ainley, John–Frailon, Julien–Losito, Bruno–Agrusti, Gabriella (2016): *IEA International Civic and Citizenship Education Study 2016 Assessment Framework*. IEA.
- Székely Levente (szerk.) (2013): *Magyar Ifjúság 2012: tanulmánykötet*. Budapest: Kutatópont Kft.
- Young Europeans. A survey among young people aged between 15–30 in the European Union Analytical Report*. (2007): Flash Eurobarometer 202 The Gallup Organization.
- de Weerd, Marga–Gemmeke, Mireille–Rigter, Josine–van Rij, Coen (2005): *Indicators for monitoring active citizenship and citizenship education*. Final Report. Amsterdam: Regioplan Beleidsonderzoek.

Jegyzetek

- 1 A tanulmány nem foglalkozik az állampolgári magatartás más dimenzióival, például az állampolgári kötelezettségekkel, illetve az azokhoz való viszonyal.
- 2 A teljesség igénye nélkül. Egyes kutatások főbb eredményeiről olvashatunk Gáti (2010) és Kinyó (2012) műveiben.
- 3 A kifejezés fordítása az alábbi publikáció magyar változata alapján: *Recommendation of the European Parliament and the Council on key competencies for lifelong learning*. Brussels. 2016.
- 4 Tagság politikai pártban, részvétel politikai pártban, pénz adományozása politikai pártban, önkéntes tevékenység politikai pártban, munkavállalás politikai pártban/akcióban, pénz adományozása politikai szervezetnek, szavazás nemzeti és EU-s választásokon, nők részvétele a nemzeti parlamentben.
- 5 Munkavállalás civil szervezetben, petíció aláírása, demonstráción való részvétel, etikus fogyasztás, termékek bojkottálása, tagság/részvétel/adományozás/önkéntes munka emberi jogi szervezetben/szakszervezetben/környezetvédő szervezetben, kapcsolatba lépés politikussal.
- 6 Nem szervezett módon segíteni közösségben, tagság/részvétel/adományozás/önkéntes munka vallási/üzleti/sport-/kulturális/társadalmi/oktatási szervezetben.
- 7 Mennyire fontos az egyénnek a szavazás/a törvények betartása/a véleményformálás/az aktivitás önkéntes szervezetben/az aktivitás a politikai életben; mennyire ért egyet az egyén az alábbiakkal: a bevándorlóknak ugyanolyan joguk van, mint a helyieknek, szükség van a diszkrimináció jogi szabályozására, a bevándorlók színésítik/elbizonytalantítják a kulturális életet, a bevándorlók szebbé/rosszabbá teszik az ország életét.
- 8 Hoskins és szerzőtársai 2012-ben a Europe for citizens Program keretében végeztek összehasonlító vizsgálatot több adatbázis alapján (erről lásd később), de az indikátor újraszámolására nem került sor.
- 9 Az indikátor társadalmi és demográfiai tényezők függvényében való bemutatása olvasható Mascherini és szerzőtársai (2009) munkájában.

- 10 Human Development Index: humán fejlettségi mutató, mely az emberi jólét fogalmát a GDP-nél szélesebb körben értelmezi; az országok összehasonlításának az alapja az egy főre jutó GDP mellett a születéskor várható élettartam, az írástudás, az oktatás és az életszínvonal (KSH 2008).
- 11 A választott adatbázis oka, hogy ez az egy volt olyan adatforrás, mely nemzetközi reprezentatív összehasonlítást tesz lehetővé az állampolgári kompetencia témakörében (Hoskins et al. 2008).
- 12 E tényezők vizsgálatát egy korábbi, nem kimondottan a társadalmi aktivitásra fókuszáló, de annak mérésére is lehetőséget adó városi szintű kutatás (Győr Járműipari Körzet projekt 2012–13) során beépítettük. Eredményeink kapcsán számos fontos megállapításra jutottunk a lakóhelyi és országos ügyekben való tájékozottság, a lakóhelyi, társadalmi folyamatok befolyásolási hatásának, vagy például a véleménynyilvánítás fontosságának megítélése tekintetében (Nárai 2014).
- 13 A mintavétel hólabda módszerrel történt online és offline.
- 14 Azt fontos megjegyezni, hogy a mintákban sokkal alacsonyabb a fővárosban élők aránya, a népszámlálási adatok szerint 17,4 százalék, míg mintánkban 4,4 százalék.
- 15 Az utóbbi kettő és az előző három mutató nem függetlenek egymástól.
- 16 A kutatás célja az volt, hogy egy konkrét magyar település esetén vizsgálja meg a megkérdezettek jellemzőit a témában.
- 17 Az offline lekérdezés során figyelhettük meg, hogy a nők inkább nyitottak voltak a kérdőív kitöltésére.
- 18 2011-es népszámlálási adatok szerint 20,78 százalék volt a felsőfokú végzettségűek aránya Győrben.

Fotó/Gönczö Viktor

VISSZARENDEZŐDÉS?

CIVIL SZERVEZETEK A KÖZSZOLGÁLTATÁSOKBAN A KÖZIGAZGATÁSI REFORM UTÁN

Kákai László

Bevezető¹

■ Az önkormányzatok tevékenységére, az államháztartásra, a mindenkori költségvetésre, ezeken belül különösen a helyi közszolgáltatások ellátására alapvető hatást gyakoroltak az elmúlt évtizedekben az egymást követő, felváltó vagy ötvöző közgazdaságtani elméletek, amelyek egyik alapvető kérdése az állam gazdaságban és a közszolgáltatásokban betöltött szerepére vonatkozott (Finta 2004). Európában az elmúlt évtizedek során végrehajtott közigazgatási és/vagy állam-, illetve önkormányzati reformok lényegében az állam szerepének újrafogalmazására és a közszolgáltatások gazdaságosságának kérdéseire adott, gyakran egymásnak is ellentmondó válaszok köré csoportosíthatóak (Kákai 2009:134–135).

1990–2011 között Magyarországon egy nem ideológiai értelemben vett liberális, de biztosan állítható, hogy Közép-Európában is szinte egyedülálló önkormányzati rendszer működött, amely rendkívül széles jogokat biztosított a települési önkormányzatok számára, magát az önkormányzatiság intézményét pedig úgynevezett „sarkalatos”, azaz minősített többséget igénylő, valamint az alkotmányban is rögzített jogszabályokkal bástyázta körül. Ezek a törvények maguk is az önkormányzatok autonómiáját és szuverenitását erősítették (a hazai törvények keretei között). Szinte kizárólag jogi felügyelet léteztetett tevékenységük felett, ez is csupán bírósági megerősítés mellett volt kikényszeríthető. A törvényalkotók, a posztkommunista országokhoz hasonlóan, alkotmányos rangban

és védelemben részesítették az önkormányzatokat. Az 1990-es alkotmány és az önkormányzati törvény meghatározott jogi feltételei között a helyi önkormányzatok (melyek lehetnek települési és területi önkormányzatok) széles körű feladatellátási kötelezettséggel (kötelező feladatok), illetve lehetőséggel (önként vállalt feladatok és vállalkozási tevékenység), nagyfokú gazdálkodási önállósággal (saját bevételszerzés lehetősége, normatív központi finanszírozás, vagyonnal történő ellátás, vállalkozás lehetősége) rendelkeztek.

Közzolgáltatások köre és változása

Helyi szolgáltatások köre és problémái 2011 előtt

A magyar önkormányzati rendszer az úgynevezett *széles felelősségű*, tehát általános felhatalmazással rendelkező önkormányzatok csoportjába tartozott. Az önkormányzati törvény a legelső fejezeteiben szabályozta a feladatok, hatáskörök és rendeltetés kérdéskörét. A helyi önkormányzatokra bízott *helyi közügyek* alatt a törvényhozó a lakosság közzolgáltatásokkal való ellátását és a közhatalom önkormányzati típusú gyakorlását nevezte meg. A helyi önkormányzatok rendeltetése tehát világos: *közzolgáltatások szervezése és közhatalmi (szabályozási, hatósági) jogosítványok gyakorlása*.

A feladatok és hatáskörök két részből tevődtek össze: kötelezően ellátandó (de nem állampolgári jogként elismert) és szabadon (vagy fakultatív módon) vállalt feladat- és hatáskörökből. A kötelező anyagi közzolgáltatások körében az önkormányzat gondoskodott:

- az egészséges ivóvízellátásról;
- a közvilágításról;
- a helyi közutak és
- a köztemetők fenntartásáról.

A fakultatív anyagi közzolgáltatások körében feladata:

- a lakásgazdálkodás;
- a vízrendezés és csapadékvíz-elvezetés;
- a csatornázás;
- a közterületek fenntartása;
- a helyi tömegközlekedés;
- a köztisztaság és a településtisztaság biztosítása, illetve
- közreműködés a helyi energiaszolgáltatásban.

A közzolgáltatások másik részét a humán közzolgáltatások szervezetrendszere képezi. Ebbe a körbe a közoktatási, közművelődési (múzeumok, levéltárak, művelődési központok stb.), egészségügyi, szociális intézmények tartoznak.

Az önkormányzati feladatellátás, illetve a különböző típusú közzolgáltatói tevékenységek színtere döntően az önkormányzat és annak intézményei, azonban ennek gyakorlása eltérő típusú szervezetekben történik/történhet.

Az ilyen szervezeti kereteknek elvben három típusa létezik. Az egyik szervezeti megoldás a közösségi forrásokból (kölségvetésből) finanszírozott intézmény(ek), intézet(ek). A magyar államháztartási rendszerben ezek a kölségvetési szervek, amelyek meghatározott közfeladat kötelező ellátása érdekében jönnek létre. A második szervezeti forma a klasszikus közszolgáltató vállalat. A vállalati szerződés az önálló jogi személyiség mellett azt jelenti, hogy bevételeiből fedezi kiadásait, gazdálkodási rendszere és szervezeti felépítése pedig a magánszektor vállalataihoz teszi hasonlatossá. Ezen szervezeti forma jelentős eltérése az intézménytől, hogy lényegében önfinanszírozó. A harmadik formaként a különböző civil szervezeteket és nonprofit intézményeket említhetjük (Vígvári 2002:180).

Az önkormányzati feladatkör az elmúlt húsz évben szinte folyamatosan bővült², ennek elsődleges oka az, hogy az ágazati törvényeknek joguk volt az önkormányzatokat kötelező feladatokkal terhelni, illetve az Ötv³-ben felsorolt feladatok tartalmát bővíteni⁴. Az önkormányzatok a hatásköri szabályozás alapján 2010 előtt lényegében „túlterhelődtek” kötelező feladatokkal úgy, hogy közben a normatívák körét is folyamatosan változtatták, mechanikusan követve a feladatellátás szabályainak változásával. Ezzel egyidejűleg az önkormányzatoktól is akadálytalanul kerülhettek át feladatok az állami szektorba. Ez különösen a középszintű feladatok tekintetében vált jellemzővé, ahol a megyei önkormányzatok helyett állami dekoncentrált szervek és intézmények kaptak felhatalmazást. Szinte folyamattossá vált a feladatok mozgása, így például számos terület került ki az önkormányzati szférából és vált állami feladattá (például közlekedés, természet- és környezetvédelem, sport, műemlékvédelem, kereskedelem és piacfelügyelet, fogyasztóvédelem, mezőgazdasági és földügyi igazgatás stb.). A humán közszolgáltatás területén pedig párhuzamosan alakultak ki feladatok az állami és az önkormányzati szervek között (például oktatás, pedagógiai szolgáltatás, családsegítés, gyámügy, az egészségügyben a súlyponti kórházak stb.). A megyei fejlesztési tanácsok szerepe formálissá vált, a döntési hatáskörük jórészt a regionális tanácsokhoz „kúszott fel”. Ez azt jelentette, hogy a pályázatokból a megyék kiszorultak, infrastruktúrát (víz, szennyvíz, hulladék) nem működtethettek.

A fenti folyamatok egyértelműen jelzik azt, hogy az 1990–2010 között működő önkormányzati rendszer egyik problémája rendszerszintű volt, amit az okozott, hogy az észak-európai és a dél-európai modell keverékét (Torma 2002) próbálta megvalósítani. Azaz, egy fragmentált településrendszerre túl nagy feladattömeget, túl magasan meghatározott szolgáltatásminőségi kritériumokat telepítettek rá.

Ugyanakkor, ha ezt az időszakot a nonprofit szervezetek közszolgáltatási szerepével kapcsolatban vizsgáljuk, más összefüggéseket találhatunk. A nem állami szervezetek közfeladatok ellátásába való bekapcsolódását a kilencvenes évek során született jogszabályok (állami szervek működésére vonatkozó, valamint a különböző ágazati törvények), ha ágazati eltérésekkel is, de többé-kevésbé megteremtették. Ezek formái a következők voltak:

- Oktatási feladatok ellátására közoktatási megállapodás.
- Személyes gondoskodást nyújtó szociális intézményekkel finanszírozási szerződés.
- Házi orvosi ellátásra vállalkozási szerződés, amely alapját adja a szolgáltató társadalombiztosítással történő finanszírozási megállapodásához.

- Közművelődési feladatok teljesítésére közművelődési megállapodás.
- Személyes gondoskodást biztosító gyermekvédelmi szolgáltatások nyújtására ellátási szerződés.
- Feladatellátási megállapodás és kapacitáslekötési megállapodás egészségügyi szakellátást biztosító szolgáltatóval (ami a szolgáltatásbiztosítási pénztárral kötött finanszírozási szerződésének feltétele) (Horváth 2002:166).

A támogatások tartalmazták a szolgáltatási feladatot és az ehhez nyújtott támogatás mértékét. A helyi önkormányzat ugyanakkor a közszolgáltatási feladat gazdája maradt akkor is, ha megállapodást kötött egy nem állami intézménnyel meghatározott tevékenységi kör ellátásának átadásáról.

Ha az ágazati szabályozás közül csak azokat vizsgáljuk meg, amelyek részletesen foglalkoztak a nem állami szervezetek számára kiadható feladatokkal és a kiszerződés feltételeivel, akkor lényegesen szűkebb listát kapunk (Kákai 2007). Az egyik talán legrészletesebb a szociális igazgatásról és a szociális ellátásról szóló 1993. évi III. törvény. A törvény külön fejezetben rendelkezett a szerződéses szociális ellátásokról, amelyek a személyes gondoskodást nyújtó szociális ellátásokat érinthetik. Az önkormányzat vagy állami szerv ezek alapján szociális szolgáltatást végző nonprofit szervezettel, azok intézményeivel, egyéni vagy társas vállalkozóval köthetett írásbeli szerződést. A törvény nem csak a szerződéses kapcsolatokat szabályozta, hanem másfajta együttműködést is kötelezővé tett a nem állami szervezetekkel (például koncepcionális egyeztetések). A másik ilyen terület a közművelődési, kulturális feladatok szabályozó 1997. évi CXL. törvény. A jogszabály szintén nagy lehetőséget teremtett a civil szervezetek állami feladatokba történő bekapcsolódására, azonban a feladatátvállalás feltételeit és intézményeit közművelődési megállapodás formájában tette lehetővé. A harmadik terület az oktatás szférájában volt megfigyelhető. Ennek alapját a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény teremtette meg, amellyel megnyílt a lehetőség az alapítványok, egyházak, gazdasági társaságok, természetes személyek számára is az iskolaalapításra. Míg ezen területeken a jogi keretek kitérítése együtt járt az adott ágazat többszektorossá válásával, addig más téren ez a hatás elmaradt. Az egyéb ágazati törvények (például a környezetvédelemről, az egészségügyről, a sportról, a foglalkoztatásról stb.) többé-kevésbé lehetőséget adtak a nem állami szervezetekkel történő együttműködésre, az önálló intézményalapításra⁵, azonban a szerződéses-feladatellátás kereteit kevésbé részletesen szabályozták (Kinyik–Vital 2005:96). Ebből az alulszabályozottságból következően a gyakorlatban nagyobb szerep jutott a szubjektívitásnak, a kapcsolati rendszereknek és a lobbiképességnek is (Kinyik 2008:138).

Kuti Évák számítása szerint 2007-ben a 2500-at közelítette azoknak a nonprofit szervezeteknek a száma, amelyek kifejezetten szolgáltató (esetleg termelő) tevékenységet folytattak. Ezek a szervezetek együttesen 527 milliárd forint bevételre tettek szert, és közel 84 ezer fizetett alkalmazottat foglalkoztattak. A nonprofit szektoron belüli súlyuk szervezetszám szerint elenyésző, mindössze 4 százalékos volt, mégis hozzájuk áramlott a szektor teljes bevételének több mint fele, és náluk dolgozott a fizetett alkalmazottak háromnegyede. A szolgáltató nonprofit szervezetek messze legnagyobb csoportját min-

den kritérium (szervezetszám, bevétel, foglalkoztatotti létszám) szerint a regionális, település- és gazdaságfejlesztésre szakosodott, tehát olyan szervezetek alkották, amelyek direkt módon gyakorolnak hatást a magyar gazdaság fejlődésére és versenyképességének alakulására (Jenei–Kuti 2010:53).

Mindebből azt olvashatjuk ki, hogy bár nem nagy lépésekkel, de növekedett azon szervezetek köre, amelyek alkalmasak különböző közszolgáltatások ellátására.

Helyi szolgáltatások köre 2011 után

A 2011-ben elfogadott önkormányzati törvény⁶ jelentős mértékben alakította át a helyi közszolgáltatási struktúrákat és az önkormányzati feladatokat. Az új kormányzati gondolkodás a decentralizációs kísérlet után egy neo-weberi⁷ filozófia jegyében megmutatózó erős centralizáció jegyeit vette fel.⁸ A folyamat a megyei kormány megbízottak kinevezésével kezdődött, majd az új alkotmány megalkotásával, az új önkormányzati törvénnyel, az állami–önkormányzati feladatrendszer átszabásával, végül pedig a finanszírozási rendszer reformjával teljesedett ki.

Az átalakítás pénzügyi hátterét a 2013-tól bevezetett új *feladatfinanszírozási*⁹ *szisztéma* kötött felhasználású kiadáorientált rendszere jelentette. A feladatfinanszírozásra való átállás a törvény megszületése pillanatában nem volt teljes körű. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a korábbi, inkább szabad felhasználású támogatásokra építkező normatív finanszírozási rendszer helyett egy kötött felhasználású, kiadáorientált rendszerre való áttérés következett be. Az önkormányzat kötelező feladataihoz igazodó általános támogatások 2013-ban a hivatali feladatellátás, a településüzemeltetés (közvilágítás, köztemető, közutak fenntartása, zöldterület-gazdálkodás), a szociális szakellátás (intézményi ellátás), valamint a köznevelési feladatok területén valósultak meg (Tállai 2014). Ugyanakkor a feladatfinanszírozást 2013-ban a szociális- és gyermekjóléti alapeladatok és kulturális feladatok esetén még nem alkalmazták. 2014-től a feladatfinanszírozás rendszere a gyermekétkeztetés bevonásával egészült ki. A jogszabályi változásoknak köszönhetően a nagyobb települések több hatáskörrel rendelkeznek.¹⁰ Megjelent a „járászhely” települések kategóriája, amelyek a járás egésze számára látnak el – alapvetően kistérségi közszolgáltatási – feladatokat (Kákai 2019; Kákai–Vető 2019).

Mint azt Somlyódiné adatgyűjtése és elemzése (1. táblázat) is jól mutatja, a helyi önkormányzatok kötelező feladatainak köre 2014 után jelentősen csökkent, összefüggésben az állami nagy ellátórendszerek átalakításával és bizonyos feladatok átcsoportosításának köszönhetően.¹¹ A strukturális változás az új törvényi szabályozás sarkalatos rendelkezései között úgy jelenik meg, hogy nincs említés az oktatás, az egészségügy és más területi ellátást nyújtó intézmények fenntartási feladatairól. 2013. január 1-jétől az állam központilag szervezi az alap- és a középfokú oktatást, ami az önkormányzatok eddigi legnagyobb kiadási csoportja volt. Ezzel az átrendezéssel jelentősen csökkent az önkormányzatok által ellátandó kötelező feladatok köre is. Ez lényegében mind a két önkormányzati szinten (megye és település) jól látható. Egyrészt a megyei önkormányzatokat a

területfejlesztési feladatkör megerősítésén kívül az összes közszolgáltatási funkcióitól (művelődési központok, könyvtárak, múzeumok, levéltárak stb.) megfosztották. Már 2012. január 1-jétől központi fenntartásba vették a megyei intézményeket, ami érintett a fentiekén kívüli körből is számos nagyobb közművelődési intézményt: művelődési központokat, könyvtárakat, múzeumokat, levéltárakat. A megyei önkormányzatokban a választott szervek megmaradtak ugyan, de érdemi hatáskörök nélkül.

Ugyancsak elkerültek az egészségügyi szakellátó intézmények, azaz a kórházak, valamint az integrált járóbeteg-szakellátást nyújtó intézmények. Az iskolák és kórházak átvétele jelentősen csökkentette a helyi szinten ellátott feladatok pénzügyi arányát.

1. táblázat. Helyi szolgáltatások megoszlása 2011 után

Közszolgáltatások/feladat	Szolgáltatásért felelős		
	Helyi önkormányzat	Megyei önkormányzat	Állam
Helyi úthálózat			
Nemzeti közúthálózat			
Alapfokú egészségügyi ellátás, járóbeteg-ellátás			
Kórházak			
Közoktatás, középfokú oktatás			
Szakképző intézmények			
Óvodai ellátás			
Kulturális szolgáltatások, múzeumok			
Könyvtárak			
Szociális ellátás			
Lakás- és helység-gazdálkodás			

Közszolgáltatások/feladat	Szolgáltatásért felelős		
	Helyi önkormányzat	Megyei önkormányzat	Állam
Sport- és ifjúsági kapcsolatok			
Helyi közösségi közlekedés			
Regionális közlekedési szolgáltatások			
Vízközmű-szolgáltatás			
Ivóvíz- és szennyvíz-gazdálkodás			
Hulladék-gyűjtés			
Terület-fejlesztés			
Település-fejlesztés			
Terület-rendezés			
Gazdaság- és turizmus-fejlesztés			

Forrás: Somlyódyné (2018).

Az átalakítás eredményeként az energia-, a víz- és közcsatorna-ellátási, a hulladék- és a településgazdálkodási, közútfenntartási, valamint a helyi tömegközlekedési feladatok ellátásában az állami szerepvállalás meghatározóvá vált. A nemzeti vagyongra vonatkozó szabályok átfogó és szakágazatonkénti (vízgazdálkodási, hulladékgazdálkodási, energia-szolgáltatási stb.) újraszabályozásával valósult meg a folyamat. A feladatellátás összefüg-

gésében az állami tulajdon lépésről lépésre kiterjedt. Oly módon is, hogy az önkormányzati szektorban maradó üzleti eredményt a fogyasztói díjak központi meghatározása¹² révén szintűgy csökkentették.

Nonprofit szervezetek a közszolgáltatásokban a számok tükrében – trendek

A Központi Statisztikai Hivatal 1996-ban és 2000-ben készült adatfelvételei a nonprofit szervezetek előretörését mutatták. Helyi feladat ellátására 1996-ban 338 önkormányzat kötött szerződést 900 nonprofit szervezettel.¹³ 2000-ben már 632 önkormányzat kötött szerződést 1666 nonprofit szervezettel¹⁴ (Sebestény 1998:30; 2002:50). A 2004-ben végzett önkormányzati adatgyűjtés azt mutatta, hogy tovább növekedett azon önkormányzatok száma, amelyek szerződést kötöttek nonprofit szervezettel. Az ilyen szerződést kötő 752 önkormányzat 2666 civil szervezettel állt szerződéses kapcsolatban közfeladat ellátására.¹⁵

Az adatok ellenére azonban szükséges annak kiemelése, hogy az állami és önkormányzati feladatok nonprofit szervezetek által történő ellátása¹⁶ mellett kifejezetten kevés azon nonprofitok aránya, amelyek központi költségvetési (állami) vagy önkormányzati normatív támogatásban részesültek.¹⁷ 1996–2007 között a szektor egészéhez viszonyítva a központi költségvetési normatívából részesülő nonprofitok részaránya 1–4 százalék, míg az önkormányzati normatívát kapott szervezeteké 0,5–2 százalék között változott. Az önkormányzati normatívát kapott szervezetek száma 1996 és 2007 között mindig is lényegesen kisebb volt, mint az állami normatívából részesülőké.¹⁸ Más bevételi forrásokkal összehasonlítva a normatív önkormányzati támogatások összege rendkívül kevésnek mondható, és a vizsgált időszakban sohasem haladta meg a nonprofit szektor összes bevételeinek 1 százalékát (Bocz 2009:33)¹⁹.

Tevékenységi főcsoportok szerint az önkormányzatok elsősorban a kultúra, oktatás, egészségügy, szociális ellátás, településfejlesztés, közbiztonság és környezetvédelem területén kötöttek szerződést civil szervezettel. eltérő képet kaptunk akkor, ha a szerződéskötést aszerint vizsgáltuk, hogy bizonyos tevékenységterületen belül milyen jogformájú szervezettel kötött szerződést az önkormányzat. A kultúra területén az alapítványok és a közhasznú társaságok (továbbiakban kht.-k) voltak a meghatározóak. Az oktatásban az alapítványok és a közalapítványok jelentek meg. Az egészségügyben az alapítványok és a kht.-k, a szociális feladatokban pedig az alapítványok voltak a jellemző szervezeti formák. A környezetvédelem területén a kht.-k, a településfejlesztés terén a közalapítványok és a kht.-k, a gazdaságfejlesztéssel kapcsolatban pedig szintén a kht.-k voltak a meghatározóak. Az egyesületek jellemzően a természeti csapások, a környezetvédelem, az állampolgári jogok és közbiztonság területén tudtak szerződéses viszonyt kialakítani az önkormányzatokkal.

Az adatok tehát azt mutatták, hogy az önkormányzati finanszírozású közfeladatokat – többnyire szerződésben rögzített feltételekkel – átvállaló nonprofit szervezetek elenyésző kisebbségben vannak az egészen más típusú és funkciójú,²⁰ az önkormányzatok által

csak egészen csekély összegekkel támogatott civil szereplőkkel szemben (Kákai 2007:180). Ugyan az önkormányzati segítségben részesülők közel kétharmada a kisebb civil szervezetek közül került ki, de a támogatás több mint kétharmadát a szolgáltató nonprofit szervezetek kapták (Kuti 2003:66). Mindez azt is jelenti, hogy az *önkormányzatok a „kiszerezéseknél” gyakran azokra a szervezetekre támaszkodnak, melyek alapításában részt vettek.*

Felmerül a kérdés, hogy ezen a helyzeten változtatott-e a 2011-ben elfogadott önkormányzati törvény? És ha igen, akkor az hogyan érintette a nonprofit szervezetek közszolgáltatási szerepvállalását?

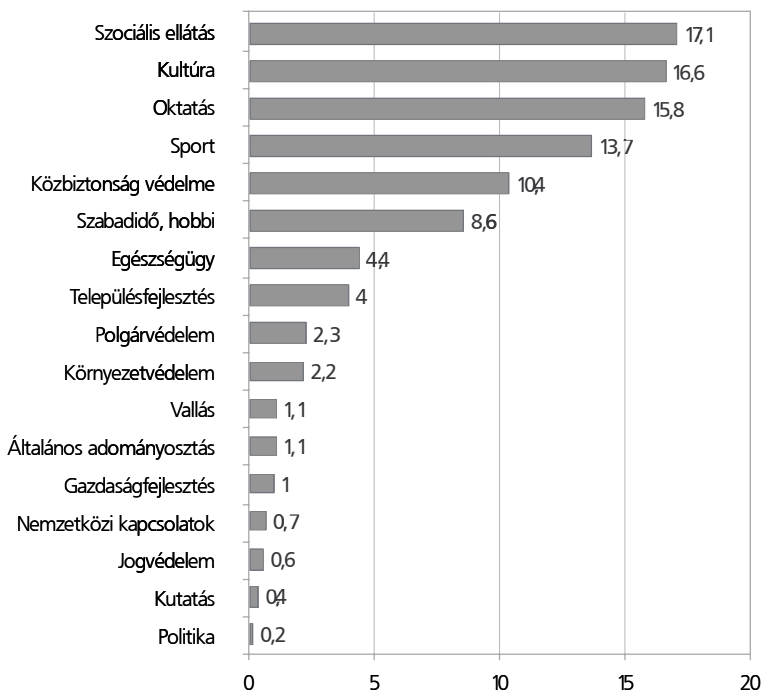
A civil/nonprofit szektorra vonatkozó éves statisztikai adatgyűjtések ugyan részletes információkkal szolgálnak a szervezetek gazdálkodási tevékenységéről, humánerőforrásáról és egyéb működési jellemzőikről, azonban ezek sem alkalmasak arra, hogy egyértelműen megállapítható legyen, hogy az adott szervezet közreműködött-e közszolgáltatás nyújtásában. Mindazonáltal a bevételi szerkezetből megállapítható, hogy részesült-e olyan juttatásban, mely nagy valószínűséggel valamilyen közszolgáltatás ellentételezéseként érkezett. Ezek az állami és önkormányzati normatív támogatások, illetve a Társadalombiztosítási alaptól érkező összegek. Emellett a KSH-kérdőívén szerepelt egy konkrét kérdés is, mely azt tudakolta, hogy a szervezet szerződésben állt-e a helyi önkormányzattal közfeladat ellátására. Értelemszerűen az igennel válaszolókról állíthatjuk, hogy részt vesznek a közszolgáltatásban.²¹ A fenti két kritérium valamelyikének megfelelő civil szervezeteket (alapítványokat és egyesületeket) tekintettük tehát *közszolgáltatásban közreműködő civil* (továbbiakban KKC) *szervezetnek*. Hozzá kell tenni, hogy ez a lehatárolás a tényleges – ám nem ismert – sokaságnak csak az alsó megközelítését jelenti, hiszen további szervezetek is végezhetnek ilyen tevékenységeket, melyekhez a források más csatornákon keresztül érkeztek, vagy önkéntes munka igénybevételével, gyakorlatilag pénzforgalom nélkül látták el a feladatot. Mindenesetre áttekintésünk során e fenti „definíciónak” megfelelő halmaz jellemzőit fogjuk megnézni először statikus, majd dinamikus elemzéssel, melyekhez a KKC-szervezetek 2011 és 2016 közötti²² legfontosabb mutatóit²³ használjuk fel.²⁴

A vizsgált periódusban hozzávetőlegesen átlagosan 1300 alapítvány és 2400 egyesület vett részt a közszolgáltatásokban, vagyis mintegy 3700 KKC-szervezetről beszélhetünk. Ez a teljes civil szektor 6,6 százalékát teszi ki, és ez az arány hasonló a két szervezettípuson belül is.

A településtípusok szerint némi városi fölény mutatható ki a főváros és a községek „rovására”, azonban ez csak 1-2 százalékos kilengést jelent.

A KKC-szervezetekre sokkal inkább jellemző a foglalkoztatás, mint a szektor egészében, 40 százalékuk alkalmaz fizetett munkaerőt, míg a szektorátlag csupán 14 százalék körül mozog. Ebből adódóan a munkaerő 44 százalékát a KKC-szervezetek veszik igénybe, ez mintegy 18 ezer főt jelent évi átlagban, teljesítményük 15 ezer számított főállásúnak²⁵ felel meg. A foglalkoztatás tehát több mint hatszorosan „intenzívebb” körökben, mint az összes alapítvány, egyesület esetében.

1. ábra. A KKC-szervezetek megoszlása tevékenységcsoportok szerint, 2011–2016 (%)

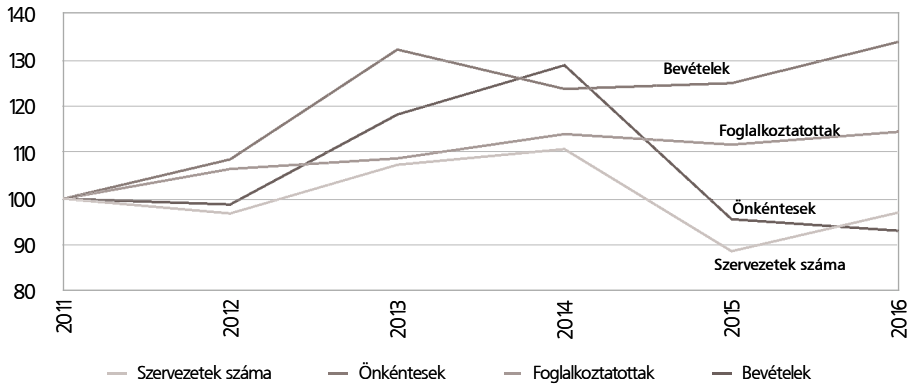
Forrás: Központi Statisztikai Hivatal 2011–2016 adataiból számolva.

Az alapítványi és egyesületi források egynegyede kevesebb, mint 7 százaléknyi sokaságnál koncentrálódik, bár ez sem meglepő, hiszen a közszolgáltatások nyújtása nagyobb szervezeti potenciált követel meg az átlagosnál.

A KKC-szervezetek körének és teljesítményének változását a szervezetszám, a humán erőforrás, valamint a bevételek alakulása mentén vizsgálhatjuk. A hat év során, 2011-et bázisévként felfogva és a trendeket módszertanilag nagyvonalúan kezelve azt láthatjuk, hogy az alszektor számosságát tekintve csökkent, a bevételeik jelentősen (több mint 30 százalékkal), a foglalkoztatottság pedig szerényebb mértékben (~15 százalék) növekedett, az önkéntesség pedig egy felfelé, majd egy lefelé ívelő tendenciát mutatott (2. ábra).

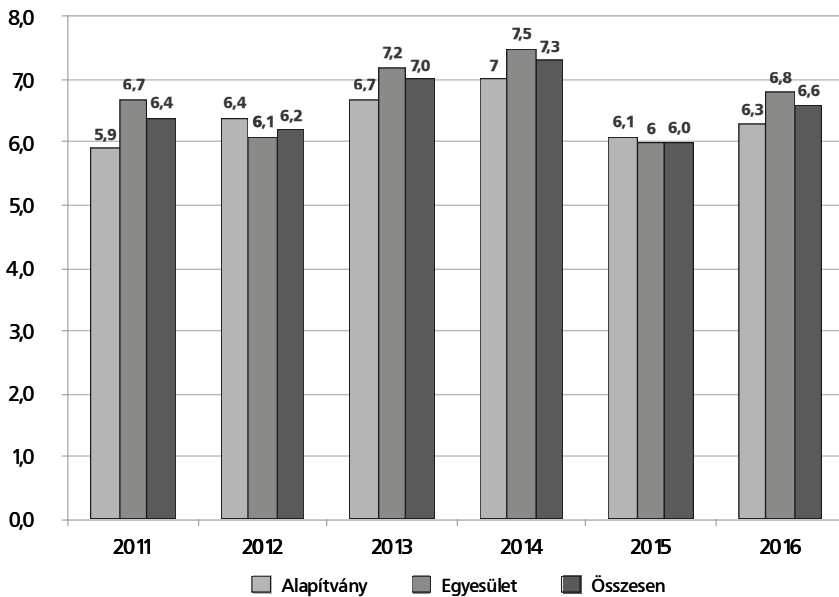
Vegyük sorba a különböző változókat, kezdve az elemszámmal. Miután a civil szervezetek száma 2011-től kezdődően folyamatosan, bár enyhén csökkent, így ezen belül a KKC-szervezeteké is, ám részarányuk az abszolút számukkal ellentétben éppen hogy szerény emelkedést mutatott. A szektor egészében mutatkozó negatív trendtől eltérően, esetünkben egy kisebb „kiemelkedést” is láthatunk a 2013–2014 közötti időszakban (3. ábra).

2. ábra. A KKC-szektor főbb mutatóinak változása, 2011–2016 (%)

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal 2011–2016 adataiból számolva.

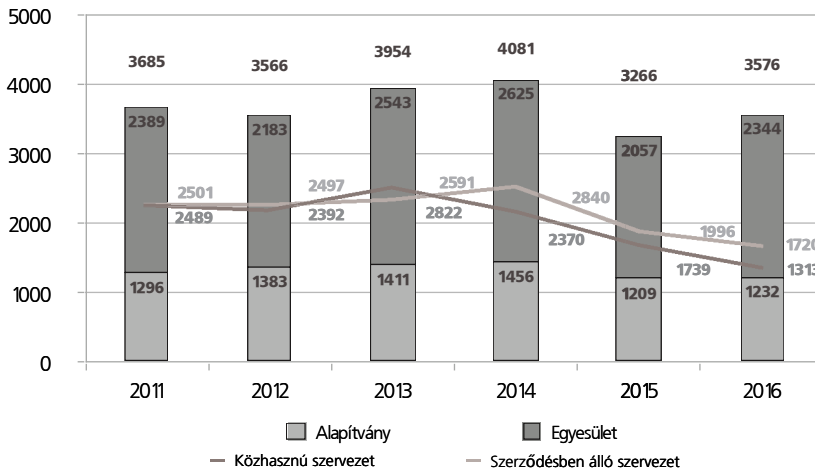
3. ábra. A KKC-szervezetek aránya a civil szektoron belül, 2011–2016 (%)

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal 2011–2016 adataiból számolva.

A tényleges elemszámot tekintve a 2011-es közel 3700-as sokaság e két évben megközelítette, illetve meghaladta a 4000-es határt, majd az utolsó két évben visszaesett a kezdeti érték alá. Ez a jelenség mind az alapítványok, mind az egyesületek körében tapasztalható volt (4. ábra).

4. ábra. A KKC-szervezetek száma szervezettípus, közhasznúság és önkormányzati kapcsolat szerint, 2011–2016

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal 2011–2016 adataiból számolva.

A szervezetszám emelkedése, majd csökkenése vélhetően összefügg több időközben lezajlott „környezeti” változással is. 2013-tól megjelentek a járások, központosították az oktatást (Klebsberg Intézményfenntartó Központ megalapítása), visszaállamosítottak számos egészségügyi intézményt, így a közszolgáltatásokban való civil–önkormányzati együttműködés számos területe helyi szintről magasabbra tevődött át, ez a folyamat nem kedvezett a KKC-szervezetek száma és tevékenysége további bővülésének. Mindez visszatükröződik – ha némi fáziskéséssel is – a közfeladat-ellátásra szerződésben álló alapítványok és egyesületek számának drasztikus visszaesésében is (4. ábra). Ezzel párhuzamosan 2013-tól radikálisan visszaesett a közhasznú minősítést megszerzett, illetve azt megtartott KKC-szervezetek száma is, bár megjegyzendő, a szektorátlaghoz képest ez a státuszvesztés sokkal kisebb intenzitású volt.²⁶

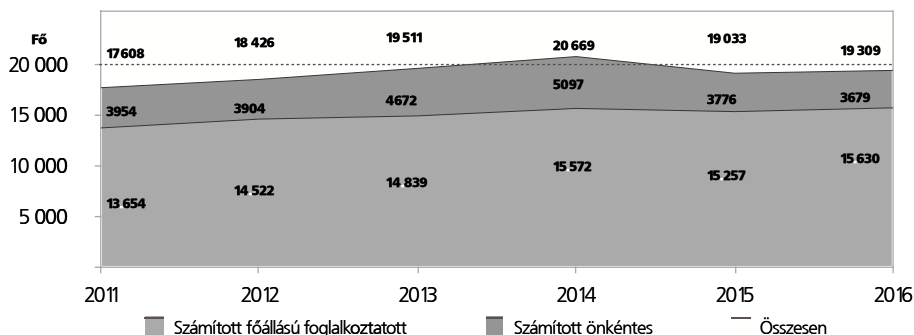
A KKC-alszektor humánereő-szükségletét döntően a foglalkoztatottakkal elégíti ki, 75–80 százalékban erre épít. A vizsgált periódusban ez az arány növekvő tendenciát mutatott, a számított főállásúk száma – és az összes foglalkoztatotti létszám is²⁷ – mintegy 2 ezer fővel, közel 15 százalékkal gyarapodott, a szervezetszám előbb említett csökkenése ellenére is. Ez arra utal, hogy a közszolgáltatásokban kevesebb, de nagyobb, illetve növekvő potenciállal rendelkező szervezetek vesznek részt (5. ábra).

Ugyanakkor az önkéntesség szerepe és súlya csökken, mely szintén fakadhat abból is, hogy a KKC-szervezetek valamelyest professzionalizálódtak az évek során, nagyobb tőkeerővel rendelkeztek, így a szükséges munkaerőt jelentősebb arányban tudták fizetett alkalmazottakkal biztosítani.

A forrásnövekedés összességében nem volt egyenletes, a 2013-as év után némi visszaesést figyelhettünk meg, azonban a legutolsó rendelkezésünkre álló adat szerint folyó

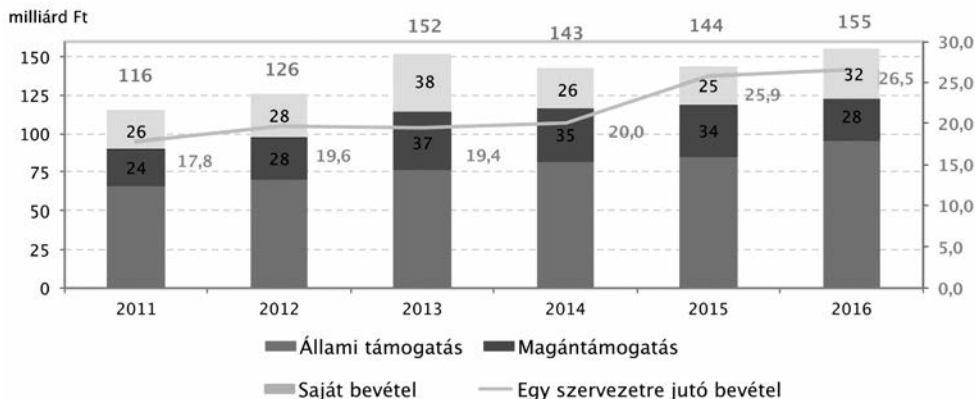
áron éppen egyharmadnyi plusz bevétellel (116-ról közel 40 milliárd forinttal 155 milliárd forintra) gyarapodott az alszektor²⁸ (6. ábra), mely reálértékben is megközelíti a 20 százalékos bővülést.

5. ábra. A KKC-szervezetek humánerőforrása, 2011–2016 (fő)

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal 2011–2016 adataiból számolva.

6. ábra. A KKC-szervezetek bevételei főbb források szerint, 2011–2016

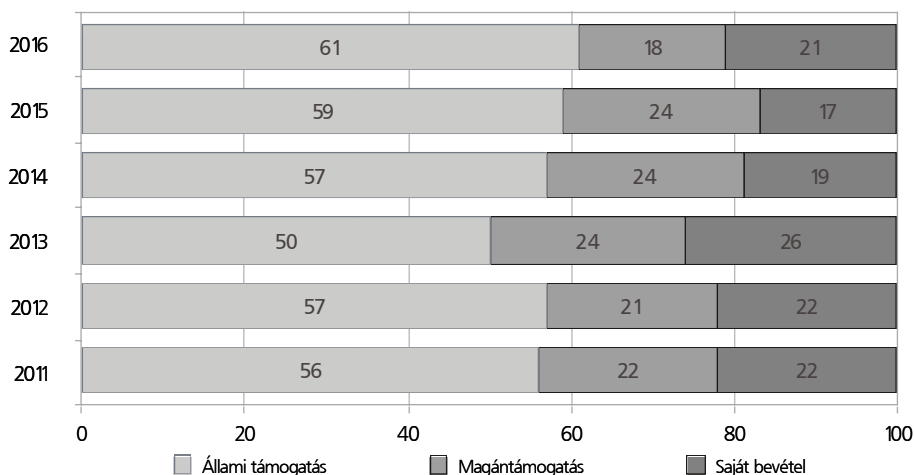
Forrás: Központi Statisztikai Hivatal 2011–2016 adataiból számolva.

Mint említettük, időközben csökkent a szervezetszám, így az egy szervezetre jutó (átlagos) forrás ennél is komolyabban – és ami fontos, folyamatosan – emelkedett, 18 millió forintról közel másfélszeresére ugrott.

Végezetül érdemes megnézni, hogy ezen belül a főbb bevételi források miként változtak, magyarul mely elem játszott leginkább, illetve legkevésbé szerepet ebben a változásban. Leszámítva a 2013-as évet, mely pénzügyi vonatkozásban minden tekintetben

kiugrik az idősből, az állami támogatások részaránya lassan felfelé indult el, végül is a hat év alatt 5 százalékponttal erősödött. Ezzel párhuzamosan viszont nem mondható el, hogy ez kifejezetten a magántámogatások vagy a saját bevételek „kárára” következett-e be, miután e két utóbbi forrás egymáshoz viszonyított aránya évente váltakozott (7. ábra).

7. ábra. A KKC-szervezetek bevételeinek megoszlása főbb források szerint, 2011–2016 (%)

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal 2011–2016 adataiból számolva.

Miután a legnagyobb „váltás” éppen 2015 és 2016 között következett be (4–6 százalékpontos eltolódással), nem tudható, hogy egy újabb tendencia indulásáról, vagy pusztán egy ingadozó állapot véletlenszerű kilengéséről van-e szó. Ehhez mindenképpen további adatoknak az idősorba építésére lenne szükség.

Közvélekedés a közszolgáltatásokról – egy empirikus vizsgálat tapasztalatai alapján²⁹

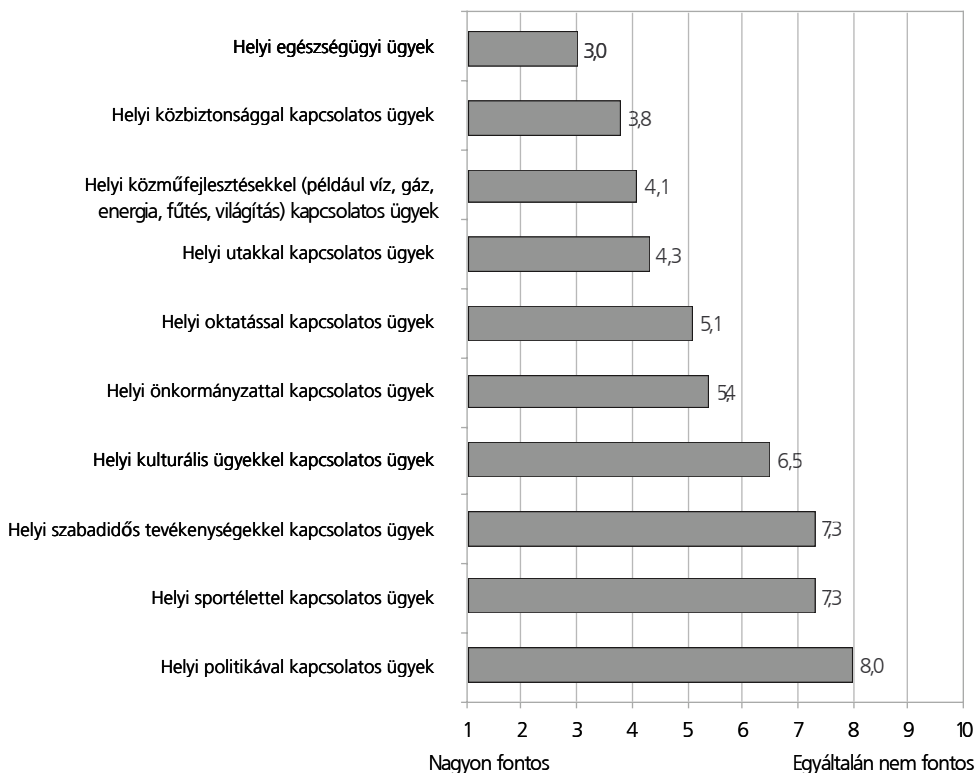
A 2011-ben életbe lépő új önkormányzati rendszer tehát alapjaiban rendezte át a helyi önkormányzatok szolgáltatási és pénzügyi viszonyait. A kérdés az, hogy ebből mit érzékelt a lakosság? Milyen percepciói maradtak az önkormányzati rendszerrel kapcsolatban? Ennek vizsgálatára a Nemzeti Közszolgálati Egyetem megbízásából egy lakossági felmérésre került sor. A kutatás a magyar önkormányzati rendszer térbeli optimalizálásáról, a települések feladatainak méret szerinti differenciálásáról, a középszint szerepéről és az állami-önkormányzati szerepvállalás finomhangolásáról szólt.³⁰

Kiindulópontként azt vizsgáltuk, hogy az egyes szolgáltatások közül melyik mennyire fontos a lakosság számára. Így, ha a közszolgáltatások között valamilyen fontossági sor-

rendet szeretnénk felállítani (8. ábra), akkor azt tapasztaljuk, hogy a lakosság számára a helyi egészségüggyel, a helyi közbiztonsággal, illetve a helyi közműfejlesztésekkel és a helyi utakkal kapcsolatos kérdések a legfontosabbak. Az oktatási és az önkormányzati ügyek közepes fontosságúnak, míg a kulturális ügyek, a szabadidős tevékenységek és a sportélet alacsony fontosságúnak számít. A lista végére a helyi politikával kapcsolatos ügyek kerültek (Kákai 2019).

8. ábra. Ön, hogy rangsorolná a helyben élőket foglalkoztató ügyeket? (átlagpontszám)

Forrás: KÖFOP-kutatás 2018.

Ez a sorrend gyakorlatilag egy szükségletssorrendet jelenít meg. Azok a közszolgáltatások a legfontosabbak az embereknek, amelyekkel mindennap találkoznak, amelyek leginkább befolyásolják mindenki életét, mindennapjait. Ezután következnek azok, amelyek már a képzettséghez, a kultúrához, a társadalmi élethez kapcsolódnak.

Az állampolgárok tudatában nem él egységes kép arról, hogy a közszolgáltatásokat valójában milyen szereplő is biztosítja számukra (9. ábra). Szinte minden helyi szolgáltatás

esetében jelentős mennyiségű állampolgár gondolja úgy, hogy az adott szolgáltatás állami üzemeltetésben van. Az általános iskolai és középiskolai oktatás kivételével ugyanannyian vagy többen gondolják azt, hogy a helyi szolgáltatásokat az önkormányzat üzemelteti. Piaci cég részvételét a szolgáltatásnyújtásban jelentős mennyiségben csak a tömegközlekedés, a szemétszállítás és az ivóvízellátás kapcsán említették. Az elmúlt évek sorozatos átrendeződései után nem lehet csodálkozni azon, hogy ez a helyzet. A gyors törvényi változásokat az átlagember nem tudja követni. Számára a közszolgáltatások kapcsán az elérhetőség és a minőség az, amivel nap mint nap találkozik. Az, hogy azt a szolgáltatást ki nyújtja, ki az, aki finanszírozza annak működését, ki az, aki kialakítja a működés keretrendszerét, nem bír akkora relevanciával a számukra. Egy állampolgár annyit lát ebből, hogy hogyan működik a szolgáltatás, hogy a háziorvosnál mekkora sor van, milyen a háziorvosi rendelő vagy az általános iskola, az óvoda felszereltsége.

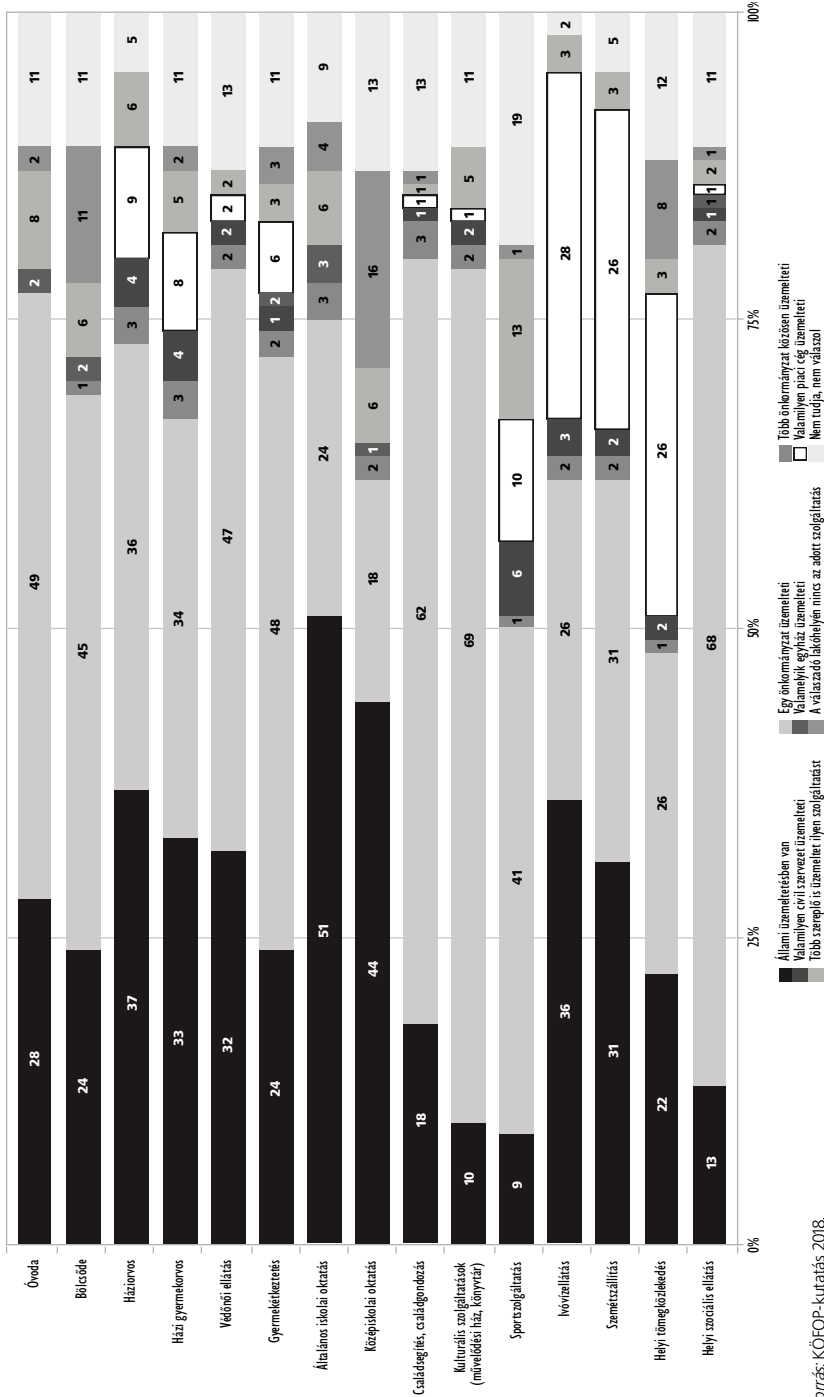
A törvényi változás hatásainak megítélésében egy érdekes kettősség bontakozik ki a válaszokból (10. ábra). Ha a helyi szolgáltatások minőségének változását a válaszadónak saját településének helyzete kapcsán kell megítélnie, akkor minden szolgáltatás esetében a változatlanság sávjában mozognak a vélemények. Gyakorlatilag úgy tűnik, mintha a helyi közszolgáltatások hátterét jelentősen átalakító szabályváltozás hosszú távon semmilyen hatással nem volt arra, hogy az emberek milyen szolgáltatást kapnak, hogy érzékelik ezek működését.

Az információ hiánya azonban nem jelenti azt, hogy az embereknek a napi tapasztalataik, a megélt élethelyzetek alapján ne lenne véleménye, ne lenne határozott elképzelése arról, hogy mit gondolnak az önkormányzatok és az állam szerepvállalásának határaitól.

Ha arról kérdezzük őket, hogy az önkormányzatoknak milyen szerepe van a közszolgáltatásokban, illetve, hogy az állam vagy az önkormányzat lát-e el jobban feladatokat, akkor a nagy többség az önkormányzatok irányába húz (11. ábra). A többség úgy látja, hogy fontos szerepük van a közszolgáltatások biztosításában. Jobban tudják ellátni ezeket a feladatokat, mivel ismerik a helyi igényeket. Mindemellett persze elismerik azt is, hogy vannak olyan feladatok, amelyeket az államnak kell megoldania és a két szereplő közötti feladatmegosztást nagyon körültekintően kell végrehajtani. Az állami túlterjeszkedésről, az önkormányzati feladatok centralizálásáról pedig egyértelműen negatív véleménnyel vannak.

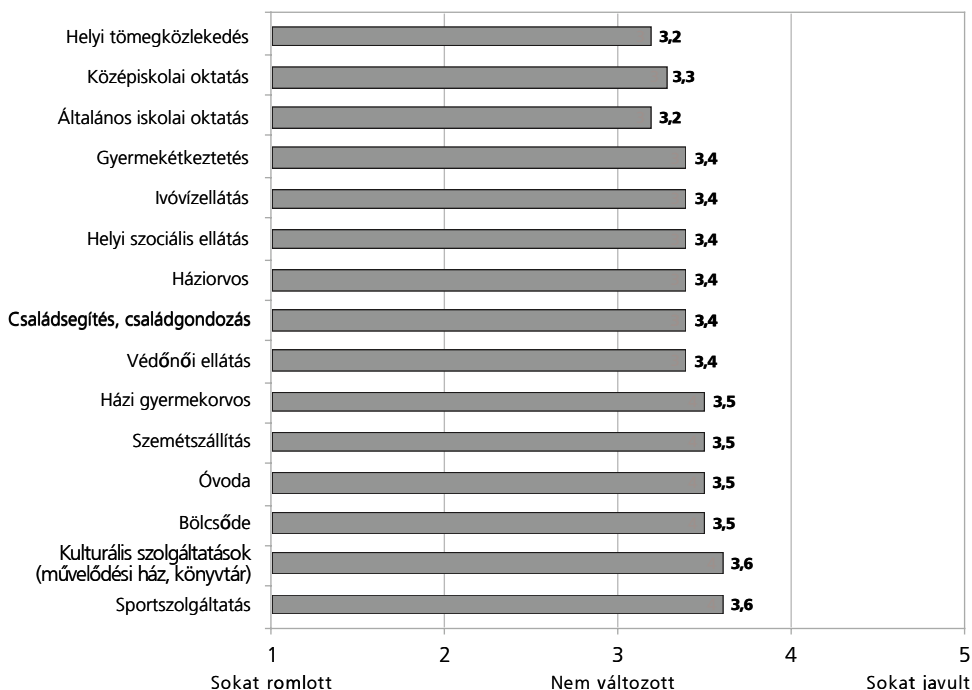
Mint látható, a válaszok közül a civil szervezetek nagyobb mérvű bevonása a felsorolt válaszalternatívák közül a kevésbé preferált (12. ábra) változatok között található (bár az egyetértők aránya így is 50 százalék feletti). A diplomások az átlagnál nagyobb mértékben gondolják azt, hogy a civil szervezeteknek nagyobb mértékben kell részt venniük a közszolgáltatásokban. Ugyanez jellemzi a megyeszékhelyen élőket is. Minden más demográfiai szegmensben az átlag körül mozog a kijelentéssel kapcsolatos egyetértés szintje.

9. ábra. Ön hogy tudja, ki működteti a következő szolgáltatásokat az Ön lakóhelyén? (%)

Forrás: KÖFOP-kutatás 2018.

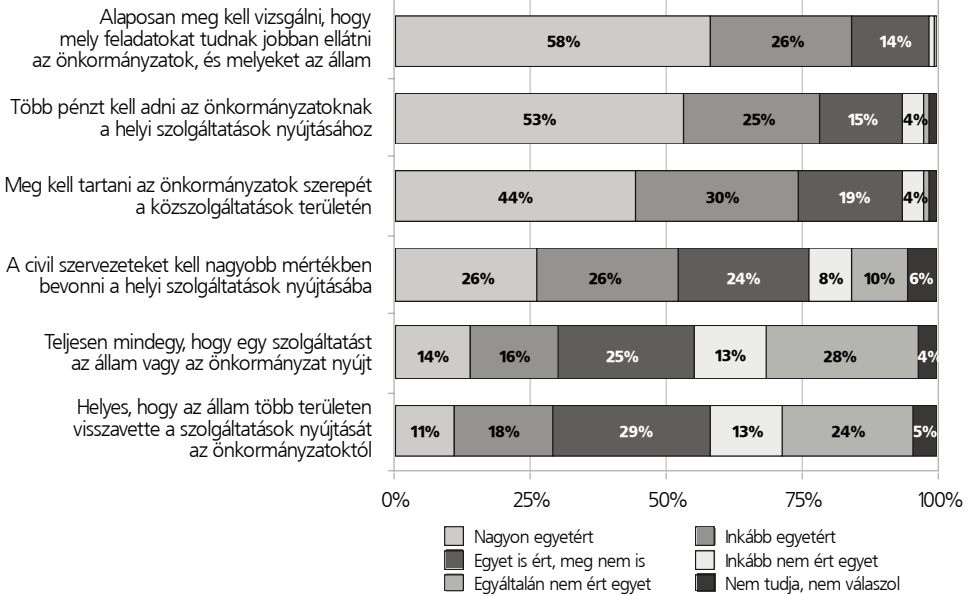
10. ábra. Ön szerint 2011 óta hogyan változott a következő szolgáltatások minősége?

Forrás: KÖFOP-kutatás 2018.

A fenti jelenség értelmezése mögött két egyértelműen azonosítható szociodemográfiai mintázat bontakozik ki (13. ábra). A diplomások körében egyértelmű többségben (62 százalék) vannak az önkormányzati pártiak, de a többi végzettségi csoportban is kiegyenlített az önkormányzati pártiak és az ingadozók aránya. Jelentős mértékű egyértelmű állampártiság egyik csoportban sem tapasztalható. Hasonló mintázat látható a településtípusok szerinti bontásban is: a megyei jogú városokban, illetve a községekben élők körében egyértelmű az önkormányzatokhoz húzás túlsúlya (55-55 százalék), míg a fővárosban és a városokban kiegyenlített a helyi szintet támogatók és az ingadozók aránya. A centralizáció támogatása egyik települési szinten sem jelenik meg lényeges mértékben (Kákai 2019).

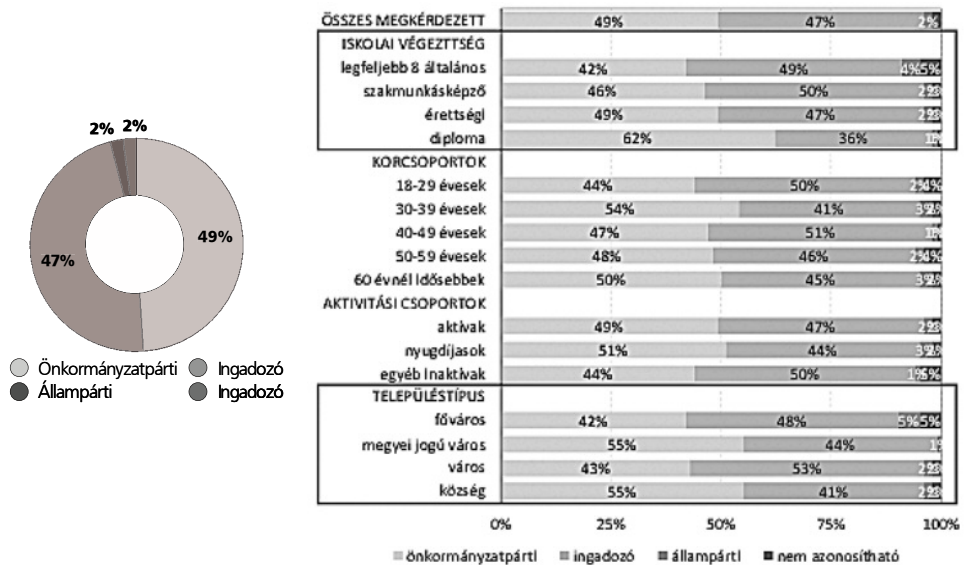
12. ábra. Önkormányzat vagy állam?

Forrás: KÖFOP-kutatás 2018.

13. ábra. Önkormányzat vagy állam?

A megkérdezettek szociodemográfiai mintázata alapján

Forrás: KÖFOP-kutatás 2018

Összegzés

A kormány egyfajta választ adott az önkormányzati rendszert 1990-től feszítő problémákra. A válasz egyértelműen az önkormányzati autonómia jelentős mértékű csökkentése és az állami kompetencia erősítése. A változtatásokkal a kormányzat eldöntötte a centralizáció és decentralizáció rendszerváltás óta fennálló kérdését is az előbbi javára. Az esetleges önkormányzati „ellensúly” kialakulásának lehetőségét pedig azzal gyengítette, hogy az önkormányzati feladatok jelentős részét a kormányzat alá rendelte és erősítette a felügyeletet az önkormányzati gazdálkodás felett. Ugyanakkor látható, hogy a kormányzati centralizációval és az erős állam mindent megoldani szándékozó filozófiájával szemben a lakosság szkeptikus. Nem gondolják és a lakossági vizsgálat eredményei is visszaigazolták, hogy az önkormányzatoktól visszavett feladatok és szolgáltatások jobb kezekben lennének az államnál, mint az önkormányzatoknál.

A nonprofit szervezetek szolgáltatásban játszott súlyával és szerepével kapcsolatban elmondhatjuk, hogy a KKC-szervezeti halmaz némiképp eltérő jellemvonásokkal rendelkezik, mint a civil szektor egésze. Általában nagyobb arányban foglalkoztató, több közöttük a közhasznú minősítéssel bíró és inkább jelentősebb bevétel felett diszponáló szervezet. Az intenzívebb foglalkoztatás mellett azonban az önkéntesség is az átlagnál komolyabb szerepet játszik tevékenységükben, és bevételeikben – éppen a közszolgáltatásban való aktív részvételükből fakadóan – az állami támogatások adják forrásaik többségét.

A hat év nem igazán elegendő tartós tendenciák megfigyelésére, két állítás azért megfogalmazható, a vizsgált időszakban csökkent a KKC-szervezetek száma, viszont bevételeik átlagosan mind összességében, mind egyenként növekedtek, és ez a forrásbővülés leginkább az állami támogatásoknak köszönhető.

Irodalom

- Bocz János (2004): Szociális nonprofit szervezetek Magyarországon 1994-ben és 2002-ben. *Társadalomstatistikai Füzetek*, 41. Budapest:Központi Statisztikai Hivatal.
- Bocz János (2009): „Jéghegyek”. Tévhitek, avagy a magyar nonprofit szektor mélyrétegei. *Civil Szemle*, VI., (4.), 24–50.
- Finta István (2004): A helyi–területi szintű közigazgatási szervezetek gazdaságirányítási, támogatásfejlesztési funkcióinak jogszabályi háttere. In: Pálné Kovács Ilona (szerk.): *Versenyképesség és igazgatás. (Tanulmányok a regionális versenyképesség igazgatási feltételeiről)*. Pécs:MTA RKK. 35–56.
- Horváth M. Tamás (2002): *Helyi közszolgáltatások szervezése*. Budapest–Pécs:Dialog Campus.
- Horváth M. Tamás–Péteri Gábor–Vécsei Pál (2014): A helyi forrásszabályozási rendszer magyarországi példája, 1990–2012. *Közgazdasági Szemle*, (2.), 121–147.
- Jenei György–Kuti Éva (2010): *A versenyképesség javítását, a gazdaság fejlődését közvetlenül segítő nonprofit szervezetek problémái*. TÁMOP-4.2.1.B-09/1/KMR-2010-0005 projektje. Budapest:Corvinus Egyetem.
- Kákai László (2007): Civil szervezetek a helyi és területi közszolgáltatások ellátásában. In: Horváth M. Tamás (szerk.): *Piacok a Főtéren. Helyi kormányzás és szolgáltatásszervezés*. Budapest:MKI. 161–210.
- Kákai László (2009): *Kik is vagyunk mi? Civil szervezetek Magyarországon*. Pécs:Publikon Kiadó.
- Kákai László (2019): *Útkereső önkormányzatok Magyarországon*. KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” kiemelt projekt. Budapest:Dialog Campus (megjelenés alatt).
- Kákai László–Vető Balázs (2019): Állam vagy/és Önkormányzat. Adalékok az önkormányzati rendszer átalakításához. *Politikatudományi Szemle*, (megjelenés alatt).

- 13 Ebből 53 százalék volt egyesület, 28 százalék alapítvány, 10 százalék közhasznú társaság és 9 százalék vallási szervezet.
- 14 Ebből 49 százalék volt egyesület, 29 százalék alapítvány és 22 százalék közhasznú társaság, azaz a kht.-k aránya megduplázódott, míg az egyesületek aránya csökkent.
- 15 Ezen szervezetek 57 százaléka volt egyesület, 25 százaléka alapítvány és 19 százaléka közhasznú társaság
- 16 Például az 1993-ban elfogadott szociális törvény is lehetőséget teremt arra, hogy állami szerv vagy helyi önkormányzat nonprofit szervezettel szerződést kössön szociális szolgáltatások ellátására, de hasonló a helyzet az oktatást illetően is (az 1985-ös oktatási törvény 1990. évi módosítása megszüntette az állam monopolisztikus szerepét az iskolai oktatásban).
- 17 A normatív támogatás feltételének tekinthető szerződéses kapcsolatok hiánya sajnos nem új keletű jelenség. Korábbi – kifejezetten a szociális nonprofitokra – vonatkozó adatfelvételekből ismert, hogy csak a nonprofit szervezetek elenyésző hányadának volt szerződéses kapcsolata az állami, önkormányzati és piaci szervezetekkel, és a rendszeres együttműködés előfordulása is igen alacsony szintű volt (Bocz 2004).
- 18 2007-ben mindössze 363 (!) szervezet kapott önkormányzati és 1712 központi költségvetési normatívát.
- 19 A normatív önkormányzati támogatások összege 2007-ben 4,9; 2006-ban pedig 6,1 milliárd forint volt. Ezzel szemben a nem normatív önkormányzati támogatások összege 2007-ben 53,9; 2006-ban pedig 55,4 milliárd forintot tett ki.
- 20 Ilyenek például a polgárórság, a tűzoltó-egyesületek, a településszépítő, hagyományörző körök stb.
- 21 Ennek némileg azért ellentmond, hogy az önkormányzatok oldaláról jóval kevesebb közfeladat-ellátásba bevont szervezetről van tudomásunk. Egy 2012-es teljes körű adatfelvétel során (Sebestény 2015) a helyi önkormányzatok összesen csak 340 alapítványt és 768 egyesületet, tehát országosan 1108 civil szervezetet említettek meg, melyekkel ilyen célból szerződéses viszonyban álltak, szemben az adott évben „civil oldalról” bevallott 2497-tel szemben. Magyarán jóval több, mint kétszer annyi alapítvány és egyesület állította, hogy szerződéses kapcsolatban áll önkormányzatokkal, mint ahányat maguk a helyi önkormányzatok jelentettek. Ennek két oka is lehet. Egyfelől az előbbi adatgyűjtésbe csak a helyi önkormányzatokat vontuk be, míg a civil szervezeteknek feltett kérdés a megyei önkormányzatokra is vonatkozott, vagyis itt lehet valós többlet, másfelől a civilek egy része valószínűleg olyan támogatási szerződéseket is ebbe a körbe illőnek ítélt meg, melyeket az önkormányzatok nem. Mindez azonban nem torzírtja lényegesen a lehatárolásunkat, mert, mint feljebb írtuk, így is inkább egy óvatos alsó megközelítést alkalmaztunk.
- 22 Ennek oka, hogy a KSH éves adatgyűjtései 2008 és 2010 között mintavételesek voltak, így ezekről az évekről nem állnak rendelkezésre olyan részletes adatok, amelyek alapján a KKC-szervezetek halmaza meghatározható lenne. Ebből adódóan az idősoros összehasonlítást csak 2011-től tudtuk elvégezni.
- 23 A vizsgálat során a következő dimenziókat, értékeket vizsgáltuk: szervezeti forma, közhasznúság, önkormányzati kapcsolat, bevétel nagyság, tevékenységi terület, településtípus, valamint a foglalkoztatottak száma, önkéntesek száma az összes bevételi források szerint.
- 24 Külön köszönettel tartozom Sebestény Istvánnak a Központi Statisztikai Hivatal munkatársának, aki nagy segítséget nyújtott a számítások elvégzésében, azok értelmezésében és ezen fejezet összeállításában.
- 25 Számított főállású foglalkoztatotti létszám: a főállású teljes munkaidőben foglalkoztatottak száma, hozzáadva a főállású részmunkaidőben foglalkoztatottak számának felét és a nem főállású foglalkoztatottak számának egytizedét.
- 26 Ezt bizonyítja, hogy a közhasznú civil alszektoron belül a KKC-szervezetek arányai 2011 és 2016 között évenként az alábbiak voltak: 2011: 76 százalék, 2012: 79 százalék, 2013: 8,9 százalék, 2014: 10,5 százalék, 2016: 13 százalék, vagyis súlyuk töretlenül növekedett.
- 27 Az összes foglalkoztatott száma körülbelül 17 ezerről 19 és fél ezerre emelkedett.
- 28 2011 és 2016 között kb. 12 százalék volt a fogyasztói árindex változása.
- 29 A kutatás a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgáltatás-fejlesztés” című kiemelt projekt keretében készült. A lekérdés ideje: 2018. június 18–2018. július. A kutatás alapvetően közpolitikai (policy) típusú kérdéseket vizsgált, pártpolitikai (politics) kérdések nem szerepeltek benne. Az elsődleges cél az volt, hogy megismerjük az állampolgárok véleményét a közszolgáltatások minőségével és működésével, az önkormányzatok szerepével, helyzetével kapcsolatban.
- 30 A vizsgálat egy 1500 fős lakossági megkeresésen alapult, mely reprezentatív a településméret, iskolai végzettség, nem és korcsoportok szerint.

Fotó/Gönczö Viktor

A DEMOKRATIKUS ÁLLAMPOLGÁRSÁG ÉS AZ ÁLLAMPOLGÁRI KOMPETENCIA FEJLESZTÉSÉNEK ÖSSZEFÜGGÉSEI A NAT-EVOLÚCIÓ FOLYAMATÁBAN

Vass Vilmos

■ A téma kontextusa

A demokratikus állampolgárság és az állampolgári kompetencia fejlesztése összefüggéseinek elemzése szorosan kapcsolódik az egész életen át tartó tanulás paradigmájának előtérbe kerüléséhez és a demokratikus társadalom értékrendjéhez, nem utolsósorban a civil értékek megerősödéséhez. A kezdeti lépéseket tekintve, 1996-ban az UNESCO égisze alatt a Jacques Delors vezette Nemzetközi Bizottság egy jelentést készített az oktatás 21. századra vonatkozó kérdéseiről. Közismertebb nevén a Delors-jelentés az egész életen át tartó tanulás paradigmájának fogalma mellett az oktatás négy alappilléret is meghatározta. Ezek az alábbiak: 1. megtanulni megismerni, 2. megtanulni dolgozni, 3. megtanulni együtt élni, 4. megtanulni élni. Alapvetően a Delors-jelentés a 21. századi információs társadalomban várható oktatásra vonatkozó előjelzéseket tartalmazza, ugyanakkor a négy alappillér az információs társadalom kihívásai mellett a demokratikus állampolgárság és az állampolgári kompetencia fejlesztésének jelentőségét is megtalálhatjuk. Nevezetesen a megtanulni együtt élni pillér alapvetően a másik ember megértéséről és az együttműködés jelentőségéről szól. Nem elhanyagolható tényező, hogy miközben a megtanulni megismerni a hagyományos oktatási rendszerek alapvető célkitűzése, a megtanulni együtt élni napjaink egyik legnagyobb kihívása az oktatás világa számára (Delors 1997). A Delors-jelentéssel párhuzamosan 1997-ben az Európa Tanács Oktatás a demokratikus állampolgárért címmel elindított egy hároméves programot (továbbiakban: Program). Ennek a

Programnak a jelentősége egyrészt abban mutatható ki, hogy a demokratikus állampolgárság eszméjét erősítve a társadalomismeret oktatásával kapcsolatos fogalmakat definiálta (Citizenship Education, Civics, Civic Education, Human Rights Education stb.). Másrészt felhívta a figyelmet a cselekvő állampolgárságra, amely a közoktatás esetében alapvető feladatként a demokratikus képességek tudatos és eredményes fejlesztését jelenti. A fogalmak meghatározása és megvitatása jelentős lépés volt a demokratikus állampolgárság szempontjából releváns szakkifejezések közös értelmezése, a „kölcsonös megértés” szempontjából. A demokratikus képességek fejlesztése tervezési és módszertani szempontból egyaránt jelentős feladat az oktatási rendszerek számára. A Program hangsúlyozta az inter- és multidiszciplinaritást, amely a tanítás tartalmának és a fejlesztés folyamatának újragondolását jelentette. Ennek megfelelően az Oktatás a demokratikus állampolgárért program jórészt a demokratikus jogok és értékek kialakulásának és a politikai rendszerek működésének történetét tartalmazza, szoros kapcsolatban az identitás, az állampolgárság, az európai jogok és a demokrácia kérdésével (Vass 1997). Nem elhanyagolható tényező, hogy a Program a fejlesztés szempontjából a demokratikus elvek tiszteletét, a konfliktusok kezelését, a felelősségteljes gondolkodást és a logikus érvelést is kiemelte (Komlóssy–Vass 2004). A Program szakértői ezért szorgalmazták, hogy az iskolai tantervekben nagyobb arányban jelenjenek meg a demokratikus értékek kialakulásával és a politikai rendszerek működésének történetével kapcsolatos, elsősorban a megértés és az alkalmazás szintjén elvárt követelmények (Vass 1997). Összegezve, a Program jelentősége abban mutatható ki, hogy prioritásként kezelte a társadalom fiatal polgárainak felkészítését a demokratikus életre, a tanulók demokratikus képességeinek a fejlesztését szoros összefüggésben az ifjúság zökkenőmentes társadalmi beilleszkedésére vonatkozóan.

A Nat-evolúció

Báthory Zoltán szerint a Nat-evolúció „A Nemzeti alaptanterv megalkotásának, bevezetésének és felülvizsgálatának majd két évtizedes folyamata¹.” Első megközelítésben a Nat-evolúció az 1971–2018 közötti időszakot öleli fel, amely folyamatnak a kezdetét a svédországi tantervelméleti szeminárium jelenti, amelynek keretén belül a hazai tantervelméleti szakemberek először ismerkedtek meg a nemzetközi tendenciákkal, a tanterv megváltozott műfajával. A curriculum műfaj egyszerre jelentette a tudatos, kezdetben a tanári, majd később a tanulói tevékenységekre épülő tervezést és a fejlesztési folyamatban történő gondolkodást (Báthory 2000; Perjés–Vass 2008). Második megközelítésben a Nat-evolúció az 1989–2018 közötti folyamattal azonos, amelynek keretét a székesfehérvári első Nat-vita (közel 2000 fő részvételével) és a 2018. évi Nat-tervezet megjelenése jelenti. Harmadik megközelítésben a Nat-evolúció a Nemzeti alaptanterv egyes változatainak a megjelenéséhez és a kormányrendeletek bevezetésének éveivel kapcsolható, így ebben az értelemben az 1995–2018 közötti szakaszt jelenti. Tanulmányunk a Nat-evolúció ez utóbbi értelmezését helyezi előtérbe, hiszen a munka célkitűzését tekintve elsősorban összehasonlító elemzés, amelyben az egyes Nat-változatok (1995, 2003, 2007, 2012, 2018)

komparatiztikája jellemző. Nevezetesen a tanulmány a demokratikus állampolgárság és az állampolgári kompetencia fejlesztésének összefüggéseit vizsgálja a Nat-evolúció folyamataiban. Az összefüggések vizsgálatának elemzési szempontjai az alábbiak:

- A tantervi megközelítések típusai.
- Az alaptantervi alapelvek, értékek.
- A kerestantervek szintje (közös követelmények, kiemelt fejlesztési feladatok).
- A transzverzális kompetenciaterületek.
- A műveltségi területek (követelményrendszerek, fejlesztési feladatok).

A tantervi megközelítések típusai

A tantervi megközelítések két típusa különíthető el. Az utóbbi évtizedek tantervelméleti és tervezési folyamataira a tartalom- és a kompetenciaalapú tantervi megközelítések jellemzőek. Mindkét esetben beszélhetünk regresszív és progresszív típusokról egyaránt. A tartalomalapú tantervi megközelítés regresszív típusát a tananyag primátusa jellemzi, amelyben az alapvető tervezési kérdés: Mit tanítson az iskola? Nem meglepő, hogy a kérdésre adott „évszázados” válaszok a tananyag elrendezésében és kiválasztásában egyrészt a „tantervi idő és tér”, másrészt a tananyag mennyiség problematikájával szembesültek. A probléma megoldására a tartalomalapú tantervi megközelítés didaktikai megoldást talált. Jelesül a tananyag tervezésének részletezettsége mellé a tanítási „módszerek és eljárások” felsorolását is felsorakoztatta. Így az ilyen típusú tantervek a fentieket a Hogyan tanítson a pedagógus? kérdésre adott didaktikai válaszokkal egészítették ki (Vass 2013). Ugyanakkor a műveltségkép átalakulása és a tantervelmélet fejlődése a tartalomalapú megközelítést is újradefiniálta. A tartalomalapú tantervi megközelítés progresszív típusának történeti előzményei a hazai tantervekben az 1970-es évekig nyúlnak vissza. A műveltségkép átalakulására jelentős hatást gyakoroltak az 1970-es években a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) Elnökségi Közoktatási Bizottság (EKB) munkálatai, amelyek eredményeképpen az ezredforduló műveltségképének tervezetét a Fehér Könyvben dolgozták ki (Báthory 2000). Ennek egyik legnagyobb eredménye a tananyag integrációjának, mai divatos kifejezéssel élve, az interdiszciplinaritás előtérbe helyezése volt. A „műveltségi dombok” struktúrája már „előhírnöke” volt a későbbi Nemzeti alaptantervek műveltségi területeinek. Ám még ennél is nagyobb jelentőséggel bírt, hogy a tantervi tartalmat nem azonosította a tananyaggal, jelezve ezzel, hogy a tananyag kiválasztásának és elrendezésének korábbi mennyiségi problematikája valójában strukturális kérdés. Ráadásul az eltelt évtizedek tantervfejlesztési folyamatai jelezték, hogy a strukturális tervezésben a tantervi tartalom a fejlesztés eszközévé válik, így valójában a tananyag primátusa, „az egy tudományág – egy tantárgy” tervezési logika megszűnt (Vass 2007). A kompetenciaalapú tantervi megközelítés regresszív típusának történelmi előzményei messzire nyúlnak. Franklin Bobbitt, chicagói egyetemi tanár 1918-ban megjelent *The Curriculum* és 1925-ben kiadott *Difficulties to Be Met in Local Curriculum Making* című munkái, valamint Benjamin Bloom (szintén chicagói professzor) 1956-ban megjelent *Taxonomy of Edu-*

Fotó/Gönczö Viktor

cational Objectives. The Classification of Educational Goals. Handbook I: Cognitive Domain című műve „a tudományos tantervkészítés” lépéseinek algoritmusát és taxonomikus rendszere. Szebenyi Péter az alábbi figyelemre méltó értékelését adta ennek a típusnak: „Ezen az úton olyan tantervek készíthetők, amelyekkel a lehető legkisebb ráfordítással a lehető legjobb eredményeket lehet elérni. Az iparszervezési logikából kinövő ‘tudományos tantervkészítés’ elmélete ... egyoldalúan felnőtt szemléletű és jelenközpontú volt. Az aktuális ‘felnőtt jelen’ reprodukálására kívánta a fiatalokat felkészíteni. Nem vette figyelembe a gyermek sokrétű, sajátos személyiségét, fejlettségi szintjét, érdeklődését, igényeit.” (Szebenyi 2001:292) Nem meglepő, hogy ez a taxonomikus, algoritmizált tervezési logika jól egészült ki a későbbiekben az eredményalapú, a tanulási eredményeket (learning outcomes) előtérbe helyező elképzelésekkel. Nota bene, ezt a folyamatot alapvetően behaviorista célkitűzések határozták meg. A kompetenciaalapú tantervi megközelítés progresszív típusa a fejlesztési folyamatra és nem a kimenetre, az elvárt eredményekre fókuszál. Ebben a folyamatban kiemelt feladat a teljes személyiség fejlesztése. Ezzel párhuzamosan előtérbe kerül a kompetenciafejlesztésben a kommunikáció, a kritikus gondolkodás és problémamegoldás, a kreativitás és innováció, valamint az együttműködés (Jacobs 2010). Nem elhanyagolható tényező, hogy a tervezés és a fejlesztés egyaránt flexibilis, a rugalmasság lehetővé teszi a pedagógiai differenciálást és a személyre szabott tanulást.

Az alaptantervi alapelvek és értékek

Azonosságok

A Nat-evolúcióban korábban jelzett változatok (1995, 2003, 2007, 2012, 2018) mindegyikére jellemző az, hogy a követelményrendszereket/fejlesztési feladatokat az alapvető emberi jogokról, a lelkiismereti és vallásszabadságról, a közoktatásról, a gyermeki jogokról, a nemzeti és etnikai kisebbségekről megfogalmazott értékek határozzák meg. A nemzeti alaptanterv eszmeisége és a tartalmi szabályozásban betöltött funkciója alapvetően a demokratikus értékeket helyezi az előtérbe, hiszen azokat az általános műveltségi alapokat tartalmazza, amelyeket a kötelező iskoláztatás időtartamában minden magyarországi tanulóknak el kell sajátítania eltérő iskolatípusoktól és szociokulturális háttértől függetlenül. Témánk szempontjából még ennél is fontosabb, hogy a „demokrácia értékrendjére, olyan demokratikus magatartásra kíván felkészíteni, amelyben az egyén és a köz érdekei egyaránt megfelelő szerephez jutnak”. (Nemzeti alaptanterv 1995:7) Az alaptantervi értékek következő csoportját az európai, humanista értékrend alkotja, majd ezt követően a cselekvő és felelős állampolgár eszméjének a jegyében a globális problémák megoldásával összefüggő értékek következnek. Végül, de nem utolsósorban, a Nemzeti alaptanterv „szolgálja a különböző kultúrák iránti nyitottságot, megértést. Más népek hagyományainak, kultúrájának, szokásainak, életmódjának megismerésére, megbecsülésére nevel.” (Nemzeti alaptanterv 1995:7) Nota bene, a fenti értékrendszer az alaptantervek későbbi változataiban is felbukkan, a súlypontok megfogalmazásában azonban kisebb mértékű eltéréseket fedezhetünk fel.

Eltérések

A Nat-1995 értékrendszerének súlypontjai a felülvizsgált Nemzeti alaptanterv 2003. évi változatában is megtalálhatóak, ám az értékrend gazdagodása jellemző, valamint markánsabb megfogalmazások olvashatóak. Az alaptanterv szellemiségét tekintve, az emberi és gyermeki jogok, a nemzeti és etnikai kisebbségek jogai mellett a nők és férfiak esélyegyenlőségéről szóló nemzetközi és hazai dekrétumok is megjelennek. A súlypontok esetében az alábbiakat olvashatjuk: „Ennek az értékrendnek a súlypontjai a demokracizmus, a humanizmus, az egyéniség tisztelete és fejlődése, az alapvető közösségek (család, haza, Európa, a világ) együttműködésének a kibontakoztatása, a nemek esélyegyenlősége, a szolidaritás és a tolerancia.” (Nemzeti alaptanterv 2003:9)² A felülvizsgált Nemzeti alaptanterv 2007. évi változatában az iskolai nevelés-oktatás közös értékei esetében a súlypontok változatlanok, ám *expressis verbis* kiemelt értéként jelenik meg a személyiség fejlődése. Témánk szempontjából még ennél is lényegesebb, hogy az európai és humanista értékrend esetében konkrétan megfogalmazódik az állampolgári nevelés jelentősége. „Azáltal, hogy Magyarország tagja lett az Európai Uniónak, minden egyes állampolgára egy tágabb társadalmi, politikai, gazdasági és kulturális közösségnek is a polgárává vált. Az állampolgári nevelés így egyszerre jelenti a nemzet és az Unió polgárainak a nevelését.” (Nemzeti alaptanterv 2007:17)³ Ezzel párhuzamosan, a globális problémák megoldása tekintetében, a korábbi változatoktól eltérően a civil szféra felelőssége és szerepe is említésre kerül. „A dokumentum – a fentiekkel összhangban – figyelmet fordít az emberiség előtt álló közös, globális problémákra. Az egész világot érintő átfogó kérdésekre vonatkozóan az egyén, az állam, a civil szféra, a kisebb és nagyobb közösségek felelősségét, lehetőségeit, feladatait hangsúlyozza a világ globalizálódásában rejlő lehetőségek kihasználásában és a veszélyek csökkentésében, elhárításában.” (Nemzeti alaptanterv 2007:18)⁴ Figyelemre méltó, hogy az iskolai nevelés-oktatás közös értékei esetében az alaptanterv leszögezi, hogy „olyan iskola működését segíti megvalósítani”, amelyben a fenti értékek „alapján szerveződnek a tanítási-tanulási folyamatok”. Az alaptantervi értékrendszer transzformációja az egyensúlyteremtés jegyében történik, kiemelten a nevelés-oktatás és a tanítás-tanulás területeire vonatkozóan. A felülvizsgált Nemzeti alaptanterv 2012. évi változatában a köznevelés feladatai és értékei esetében Magyarország alaptörvénye, a nemzeti közműveltség, a nemzeti, közösségi összetartozás és a hazafiság erősítésével összefüggő, idealista értékrend figyelhető meg. Az alaptanterv célja, hogy „a családdal együttműködve cselekvő elkötelezettségre neveljen az igazság, a jó és a szép iránt, fejlessze a harmonikus személyiség kibontakoztatásához szükséges szellemi, érzelmi, erkölcsi, társas és testi képességeket. Ezáltal járul hozzá, hogy a haza felelős polgárává váljék.” (Nemzeti alaptanterv 2012:5) A fenti értékrendben jól megfigyelhető a korábbi egyensúly (nevelés-oktatás) megszűnése, a nemzeti hagyományok és öntudat fejlesztésének kiemelt feladata. Az európai és humanista értékek részletezése, az állampolgári nevelés és a civil szféra jelentősége kimaradt a dokumentum értékrendszeréből. Az Európához tartozás és az egész világot érintő átfogó kérdések iránti közös felelősség erősítése egy-egy rövid mondatban jelenik meg. A Nemzeti alaptanterv 2018. évi terve-

zetében a nevelés-oktatás alapvető értékei és emberképe című fejezetben kiemelten szerepelnek az alapvető emberi értékek (becsületesség, igazságosság, empátia, önbecsülés, továbbá az élet, az emberi méltóság, az emberi teljesítmény és munka tisztelete), a társadalmi értékek (szabadság, demokrácia; a család mint közösség; az anyanyelv és a nemzeti kultúra; a nemzeti hagyományok és identitás ápolása; a társadalmat alkotó csoportok nyelve, kultúrája, identitása; a kulturális tolerancia, a szolidaritás, a felelősségvállalás és az emberi jogok), valamint a környezeti fenntarthatóság. „Az iskola olyan értékrend kialakításához járul hozzá, amely megalapozza, hogy az egyén személyes boldogsága mellett értékesnek tekintse a társadalmi együttéléshez szükséges kötelezettségek teljesítését és a különböző társadalmi szerepek betöltését.” (A Nemzeti alaptanterv... 2018: Preambulum) A társadalmi együttélés tekintetében az értékrend alapvető eleme a kritikus gondolkodás és a társadalomban szerepet vállaló aktív és tájékozott magatartás kialakulásának ösztönzése. A 2018. évi Tervezetben érdemes felfigyelnünk a nevelési-oktatási folyamatok egyensúlyának visszaállítására, valamint a globális problémák nemzetközi kollaboratív megoldására (klímaváltozás, környezetszennyezés).

A keresttantervek szintje – közös követelmények, kiemelt fejlesztési feladatok, fejlesztési területek-nevelési célok

Azonosságok

A keresttantervek (közös követelmények, kiemelt fejlesztési feladatok, fejlesztési területek – nevelési célok) a Nat-evolúció összes produktumában (1995, 2003, 2007, 2012, 2018) megjelennek. A korszerű műveltségkép tekintetében, a tantárgyi integrációban és a tantárgyközi kapcsolatok erősítésében is jelentős szerepet játszanak. Bár a legtöbb alaptanterv esetében legtöbbször a dokumentum végén találunk glosszáriumot, a tartalmi szabályozással összefüggő kifejezések és definíciók gyűjteményét, ám a keresttanterv meghatározása nem jelenik meg a meghatározások között. A keresttantervi tartalmak tekintetében a Hon- és népismeret, a Kapcsolódás Európához és a nagyvilághoz, a Környezeti nevelés, a Kommunikációs kultúra, a Testi és lelki egészség, a Tanulás és a Pályaorientáció területei, átdolgozott, felülvizsgált és kiegészített változatban megjelennek az alaptantervekben.

Eltérések

A keresttantervek (közös követelmények, kiemelt fejlesztési feladatok, fejlesztési területek – nevelési célok) eredményes és hatékony implementációjához, az iskolai pedagógiai programokba és a helyi tantervekbe történő „begyökereztetésükhöz” a 2012-ben felülvizsgált Nemzeti alaptantervben találunk részletes leírást.

„A nevelési célok a következőképpen érvényesülnek a tartalmi szabályozás különböző szintjein és valósulnak meg a köznevelés folyamatában:

- beépülnek az egyes műveltségi területek, illetve tantárgyak fejlesztési követelményeibe, tartalmaiba;
- tantárgyak részterületeivé válhatnak vagy önálló tantárgyként jelenhetnek meg az iskola helyi tanterve szerint;
- tematizálják az alsó tagozaton a tanítói munkát, felsőbb évfolyamokon pedig elsősorban az osztályfőnöki órák témaköreit;
- témákat, fejlesztési helyzeteket körvonalaznak a nem tanórai keretekben folyó egyéb iskolai foglalkozások, programok számára.

A nevelési célok intézményi szintű tudatos követése, valamint a hozzájuk rendelt feladatok végrehajtása és végrehajtatása az intézményi pedagógiai kultúra és a színvonalas pedagógiai munka meghatározó fokmérője, a pedagógiai-szakmai ellenőrzés egyik fontos kritériuma.” (Nemzeti alaptanterv 2012:6)

Érdeemes felfigyelnünk arra, hogy valójában nem leírásról, hanem előírásról van szó. A dokumentum ugyan rámutat a kerettantervek és a pedagógiai-módszertani kultúra közötti összefüggésekre, ám a kerettantervi területek implementációját a pedagógus értékelés egyik indikátoraként ellenőrzi. A központosított tartalmi szabályozásnak és oktatáspolitikának megfelelően a leírás nem rugalmas útmutatóként szolgál, hanem a szakmai autonómiát mellőzve, részletes utasításokat, kötelező elemeket tartalmaz. A további eltéréseket tekintve, a felülvizsgált kerettantervi tartalmak mellett új területek is megjelennek. Témánk szempontjából lényeges mérföldkő a felülvizsgált Nemzeti alaptanterv 2007. változata. A kerettantervi területek (kiemelt fejlesztési feladatok) között először jelenik meg az Aktív állampolgárságra, demokráciára nevelés. Ebben az alábbiakat olvashatjuk:

„A demokratikus jogállamban a társadalom fejlődésének és az egyén sikerességének, boldogulásának s nem ritkán boldogságának is egyik fontos feltétele az egyén részvétele a civil társadalom, a lakóhelyi, a szakmai, kulturális közösség életében és/vagy a politikai életben. Olyan részvétel, amelyet a megfelelő tudás, a társadalmi együttélés szabályainak kölcsönös betartása, az erőszakmentesség jellemez, és az emberi jogok, a demokrácia értékeinek tisztelete vezérel. A Magyar Köztársaság közoktatási rendszerének tehát egyik alapvető feladata olyan formális, nem formális és informális tanulási lehetőségek biztosítása, amelyek elősegítik a tanulók aktív állampolgárrá válását. Az aktív állampolgári létehez ismeretek, képességek, megfelelő beállítottság és motiváltság szükséges. A megfelelő ismeretek az Ember és társadalom műveltségi területre koncentrálnak, a képességek, értékorientációk, beállítódások fejlődéséhez az iskolai tanulás teljes folyamata és az iskolai élet teremthet lehetőségeket. Az aktív állampolgári magatartáshoz szükséges részképességek (például a társadalmi viszonyrendszerek felismerésének képessége, az egyenlő bánásmódhoz való jog felismerésének képessége, a konfliktuskezelés, a humanitárius segítségnyújtás, az együttműködés képessége), értékorientációk, beállítódások (például felelősség, autonóm cselekvés, megbízhatóság, tolerancia, társadalmilag elfogadott viselkedés) elsajátítását döntően a tanulók aktív részvételére építő tanítás- és tanu-

lásszervezési eljárások minősége, illetve az iskolai élet demokratikus gyakorlata biztosíthatja.” (Nemzeti alaptanterv 2007:30–31)⁵ Érdemes felfigyelnünk az „aktív állampolgárrá válás”, a „tanulók aktív részvételére épít” megfogalmazásokra. Ez egyszerre jelent interaktivitást és kooperativitást a tanítási módszerekben és tanulászervezési eljárásokban, másrészt a demokratikus iskola egyik meghatározó pillére. A felülvizsgált Nemzeti alaptanterv 2012. évi változatában is megjelenik az Állampolgárságra, demokráciára nevelés fejlesztési területe. Ám a tartalma lényegesen eltér a fentiektől:

„A demokratikus jogállam működésének alapja az állampolgári részvétel, amely erősíti a nemzeti öntudatot és kohéziót, összhangot teremt az egyéni célok és a közös között. Ezt a cselekvő állampolgári magatartást a törvénytisztelet, az együttélés szabályainak betartása, az emberi méltóság és az emberi jogok tisztelete, az erőszakmentesség, a méltányosság jellemzi. A közügyekben való részvétel a kreatív, önálló kritikai gondolkodás, az elemzőképesség és a vitakultúra fejlesztését kívánja. A felelősség, az önálló cselekvés, a megbízhatóság, a kölcsönös elfogadás elsajátítását hatékonyan támogatják a tanulók tevékeny részvételére építő tanítás- és tanulászervezési eljárások.” (Nemzeti alaptanterv 2012:7) Első megközelítésben a szöveg tartalma lényegesen rövidebb és tömörebb. Ám alaposabban összehasonlítva a két keresztntantervi tartalmat, lényeges eltéréseket fedezhetünk fel. A 2012. évi változatban előtérbe került a nemzeti öntudat erősítése, a törvénytisztelet, az együttélés szabályainak betartása, a főbb állampolgári jogok és kötelezettségek megismerése. A szöveg normativitása mellett azonban progresszív elemeket is felfedezhetünk. Ilyenek például a kreatív, önálló kritikai gondolkodás, az elemzőképesség és a vitakultúra fejlesztése, valamint a „felelősség, az önálló cselekvés, a megbízhatóság, a kölcsönös elfogadás” elsajátítása. A Nemzeti alaptanterv legújabb, 2018. évi tervezetében a releváns keresztntantervi tartalom esetében egy komplexebb területtel találkozhatunk. A nemzeti és európai azonosságtudatra, hazaszeretetre és aktív állampolgárságra, demokráciára nevelés keresztntanterv általános leírásában a korábbiakhoz képest egy lényegesen tömörebb tartalmat találunk: „Az iskola demokratikus működése modellként szolgál a tanulók számára, az osztályszintű döntések pedig színteret biztosítanak a demokratikus működés személyes, aktív megtapasztalásához.” (A Nemzeti alaptanterv... 2018:5) Új elem, hogy a keresztntantervi tartalmat a tanulók, a pedagógusok és a szülők számára is differenciáltan bontják le. A tanuló megérti „a demokratikus államforma és intézményrendszereinek jelentőségét és szerepét, ismereteket szerez az alapvető emberi jogi elvekről és gondolkodásról, elsajátítja az állampolgári jogokra és kötelezettségekre vonatkozó szabályokat, illetve elkötelezetté válik az aktív állampolgárság gyakorlására.” (A Nemzeti alaptanterv... 2018:5) A pedagógusok feladatai esetében az alábbiakat olvashatjuk: „A pedagógusok lehetőséget biztosítanak a vitakultúra megismerésére, az érvelés gyakorlására, valamint a konfliktushelyzetek kezelésére annak érdekében, hogy a tanulók minél nagyobb tudatossággal, tájékozottsággal és az aktív cselekvést szívesen vállalva tervezzék és gyakorolják felnőttéletük szerepeit.” (A Nemzeti alaptanterv... 2018:5) Végül, de nem utolsósorban, a szülők esetében a „demokratikus elvek alkalmazásának a biztosítását” írják elő feladatként. Érdemes felfigyelnünk, hogy a korábbi dokumentumokban hangsúlyos pedagógiai-mód-

szertani kultúrát a dokumentum a vitakultúra és a konfliktushelyzetek kezelésének erősítésében látja.

A transzverzális kompetenciaterületek

Azonosságok

A Nat-evolúció alaptantervei (1995, 2003, 2007, 2012, 2018) megnevezik a fejlesztendő kompetenciákat. A Nat-1995 esetében a műveltségi területek részletes követelményrendszerében találhatunk példákat a fejlesztendő kompetenciákra, képességekre. Ugyanakkor a konkrét példák mellett az egyes műveltségi területek általános fejlesztési követelményei is tartalmaznak olyan rövid leírásokat, amelyek a fejlesztendő kompetenciákat, képességeket nevezik meg. A Nat-2003-ban a műveltségi területek fejlesztési feladatai mellett egy általános kompetencialistát is olvashatunk. „A Nat kiemeli a kommunikációs, a narratív, a döntési, a szabálykövető, a lényegkiemelő, az életvezetési, az együttműködő, a problémamegoldó, a kritikai, valamint a komplex információk kezelésével kapcsolatos képességeket, kulcskompetenciákat.” (Nemzeti alaptanterv 2003:10)⁶ A felülvizsgált Nemzeti alaptanterv 2007. évi változatában is felsorolásra kerülnek a fejlesztendő kulcskompetenciák. Hasonló a helyzet a későbbi változatok esetében is. Nem elhanyagolható tényező, hogy a dokumentumok a keresztantervi tartalmak és a képesség- és kompetenciafejlesztés közötti összefüggésekre, kívánatos konzisztenciára is rámutatnak.

Eltérések

A fentiek alapján jól érzékelhető, hogy a Nat-1995 és Nat-2003 alaptantervekben keveredik a képesség és a kompetencia fogalma. Ráadásul szinonimaként használatosak, amely nem segíti elő sem a közös értelmezést, sem az eredményes fejlesztést. A felülvizsgált Nemzeti alaptanterv 2007. évi változatában éppen ezért definiálták a kulcskompetencia fogalmát, meghatározták helyét és szerepét, rámutattak transzverzális jellegére, valamint az egyes kompetenciaterületek struktúráit is részletezték. A kulcskompetencia fogalmát az alábbiak szerint határozták meg: „A kulcskompetenciák azok a kompetenciák, amelyekre minden egyénnek szüksége van személyes boldogulásához és fejlődéséhez, az aktív állampolgári léthez, a társadalmi beilleszkedéshez és a munkához.” (Nemzeti alaptanterv 2007:19)⁷ Témánk szempontjából érdemes felfigyelnünk az „aktív állampolgári léthez” szükséges kompetenciafejlesztési igényekre. Helyüket és szerepüket tekintve a dokumentum leszögezi: „Az Európai Unió országaiban a kulcskompetenciák fogalmi hálójába rendezték be azokat a tudásokat és képességeket, amelyek birtoklása alkalmasá teheti az Unió valamennyi polgárát egyrészt a gyors és hatékony alkalmazkodásra a változásokkal átszótt, modern világhoz, másrészt aktív szerepvállalásra e változások irányának és a tartalmának a befolyásolásához. Ezért lett az iskolai műveltség tartalmának

irányadó kánonja a kulcskompetenciák meghatározott rendszere.” (Nemzeti alaptanterv 2007:19)⁸ Nem véletlen, hogy a kulcskompetenciák alapját a Nat-2007-ben AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS AJÁNLÁSA (2006. december 18.) az Egész életen át tartó tanuláshoz szükséges kulcskompetenciákról című dokumentum adta. Mielőtt a releváns kulcskompetencia területre rátérnék, érdemes még egy pillanatra a kulcskompetenciák transzverzalitásánál megállni. A felülvizsgált Nemzeti alaptanterv 2007. évi változatában az alábbiakat olvashatjuk: „Sok kompetencia részben fedi egymást, és egymásba fonódik: az egyikhez szükséges elemek támogatják a másik terület kompetenciáit. Hasonló egymásra építettség jellemzi a kulcskompetenciák és a kiemelt fejlesztési feladatok viszonyát. A műveltségterületek fejlesztési feladatai a kulcskompetenciákat összetett rendszerben jelenítik meg. Számos olyan fejlesztési terület van, amely mindegyik kompetencia részét képezi: például a kritikus gondolkodás, a kreativitás, a kezdeményezőképeség, a problémamegoldás, a kockázatértékelés, a döntéshozatal, az érzelmek kezelése.” (Nemzeti alaptanterv 2007:19)⁹ A transzverzalitás fogalma esetében első megközelítésben az átfogó és a kölcsönhatás jellemzők jutnak eszünkbe. Érdemes azonban arra is felfigyelnünk, hogy a keresztirányúság valójában a kereszttantervi területek, a műveltségi területek és a kulcskompetencia struktúrák között, egy 3D-rendszerben hatnak egymásra (Vass 2017). A szociális és állampolgári kulcskompetencia esetében az alábbi meghatározást olvashatjuk: „A személyes, értékorientációs, interperszonális, interkulturális, szociális és állampolgári kompetenciák a harmonikus életvitel és a közösségi beilleszkedés feltételei, a közjó iránti elkötelezettség és tevékenység, felöleli a magatartás minden olyan formáját, amely révén az egyén hatékony és építő módon vehet részt a társadalmi és szakmai életben, az egyre sokszínűbb társadalomban, továbbá ha szükséges, konfliktusokat is meg tud oldani. Az állampolgári kompetencia képessé teszi az egyént arra, hogy a társadalmi folyamatokról, struktúrákról és a demokráciáról kialakult tudását felhasználva, aktívan vegyen részt a közügyekben.” (Nemzeti alaptanterv 2007:26)¹⁰ Jól érzékelhető, hogy az aktív állampolgárság eszméje és a konfliktuskezelés igénye ebben a meghatározásban is jelentős szerepet játszik. A kulcskompetencia struktúrája esetében a szükséges ismeretek, képességek és attitűdök tekintetében, az ismeretek leírásában az alábbiakat olvashatjuk: „Az állampolgári kompetencia a demokrácia, az állampolgárság fogalmának és az állampolgári jogoknak az ismeretén alapul, ahogyan ezek az Európai Unió Alapjogi Chartájában és a nemzetközi nyilatkozatokban szerepelnek, és ahogyan ezeket helyi, regionális, nemzeti, európai és nemzetközi szinten alkalmazzák. A kompetencia magában foglalja az aktuális események, valamint a nemzeti, az európai és a világtörténelem fő eseményeinek és tendenciáinak, továbbá a társadalmi és politikai mozgalmak céljainak, értékeinek és politikáinak az ismeretét. Idetartozik az európai integráció és az EU struktúráinak, főbb célkitűzéseinek és értékeinek az ismerete, valamint az európai sokféleség és a kulturális identitás tudatosítása is.” (Nemzeti alaptanterv 2007:26)¹¹ A fejlesztendő képességek esetében a Nat-2007 megemlíti az együttműködést, a problémamegoldást, a döntéshozatalt, a kritikus és kreatív gondolkodást. Az attitűdök esetében a kulcskompetencia területet a tisztelet, a megértés, a nyitottság és a felelősség jellemzi. A felülvizsgált Nemzeti alaptanterv 2012. évi változata a transzverzalitást lényegében átveszi a korábbi

változatból, ugyanakkor a kulcskompetencia meghatározását és a műveltségi kánon szerepét elhagyja. A szociális és állampolgári kompetencia esetében az ismeretek leírása lényegében megegyezik a korábbi változat tartalmával, ám a képességek és az attitűdök esetében néhány új elem megjelenik. „E kompetencia alapja az a képesség, hogy az ember különféle területeken hatékonyan tud kommunikálni, figyelembe veszi és megérti a különböző nézőpontokat, tárgyalópartnereiben bizalmat kelt, és empátiával fordul feléjük.” (Nemzeti alaptanterv 2012:21) Nyilvánvaló, hogy ennek a képességnek a fejlesztése a vitakultúra erősítésével függ össze. Az attitűdök vonatkozásában az alábbi újdonsággal szembesülünk: „Az attitűd fontos része a személyes előítéletek leküzdésére és a kompromisszumra való törekvés. Ide tartozik még a stressz és a frusztráció megfelelő kezelése, valamint a változások iránti fogékonyság.” (Nemzeti alaptanterv 2012:21) Kétségtelen tény, hogy a stressz, a frusztráció és a változások kezelése tanításmódszertani szempontból is figyelemre méltó. A Nemzeti alaptanterv 2018. évi legújabb tervezete a transzverzális kompetenciák fogalmát egyértelműbben határozza meg: „A Nat az Európai Unió által meghatározott kulcskompetenciákból kiindulva határozza meg a tanulási területeken átívelő (transzverzális) alapkompenciákat (0.) és a tanulás további olyan kompetenciáit (1–8.), amelyek jellemzője, hogy egyetlen tanulási területhez sem köthetők kizárólagosan, hanem változó mértékben és összetételben épülnek a tanulás során megszerzett tudásra, valamint fejlődnek az ismeretszerzést és készségfejlesztést támogató pedagógiai módszerek függvényében.” (A Nemzeti alaptanterv... 2018:29) Nem elhanyagolható tényező, hogy a kompetenciafejlesztést a tanulási eredményekhez kapcsolja, amelyben az eredményalapúságnak normatív funkciója van. Témánk szempontjából a Társadalmi részvétel és felelősségvállalás kompetenciaterülete érdemel különös figyelmet. Az alábbi meghatározást olvashatjuk: „Az állampolgári és társadalmi kompetenciák fejlődésével a tanulóban tudatossá válik, hogy mit jelent felelősségteljes állampolgárként élni, a társadalmi élet minden területén aktívan részt venni; tisztában lesz a társadalom gazdasági és politikai fogalomrendszerével, struktúráival; értelmezni tudja az emberiség egészére kiható, világméretű tendenciákat meghatározó társadalmi jelenségeket és a fenntartható fejlődést.” (A Nemzeti alaptanterv... 2018:32) A korábbi meghatározásokhoz képest előtérbe került a tudatosság, a felelősség és aktivitás, valamint a megértés és a trendek értelmezése. Az ismeretek, készségek és attitűdök struktúrájának leírásában egyrészt hasonlóságokat találunk, másrészt azonban a korábbi konkrétságot általánosabb megfogalmazások váltják fel. Különösen figyelemre méltó ez a fejlesztendő készségek esetében.

A műveltségi területek – követelményrendszerek, fejlesztési feladatok

Azonosságok

Alapvetően a Nat-evolúció dokumentumaiban (Nat-1995, 2003, 2007, 2012, 2018) az Ember és társadalom műveltségi terület követelményrendszere, fejlesztési feladatai képezik az elemzés tárgyát. A műveltségi terület általános leírásában jelentős eltérés nem

mutatható ki. A Nat-1995 vonatkozásában a műveltségi terület általános leírásában például az alábbiakat olvashatjuk: „A társadalmi tapasztalatok és ismeretek megszerzésében az alsóbb évfolyamokon a játékoknak, a konkrét szituációknak, az életszerű helyzeteknek van kitüntetett szerepük. A felsőbb évfolyamokon fokozatosan előtérbe kerül a vita, a politikai-gazdasági-társadalmi mozgások és változások figyelemmel kísérése, az egyéni vélemények megfogalmazása, az iskolai közéletben való aktív részvétel, a demokratikus polgári lét magatartásformáinak kialakítása.” (Nemzeti alaptanterv 1995:84) A fejlesztés kiemelt területei esetében a tisztelet, a tudatosság, a nyitottság, a felelősség és a tolerancia korábban ismert attitűdjei bukkannak elő. Az általános leírás konkrét tartalmát tekintve nem meglepő, hogy a részletes követelményekben a vitakultúra erősítése kiemelten jelenik meg. Hasonló a helyzet a későbbi alaptantervek esetében is.

Eltérések

A teljesség igénye nélkül nézzünk néhány példát! A Nat-1995 dokumentumban Részletes követelmények a 8. évfolyam végén: „Rendezzenek vitát a falusi, illetve a városi életmód előnyeiről, hátrányairól.” „Vitassák meg az éppen aktuális törvényjavaslatok valamelyikét.” „Vitassák meg, milyen kérdésekben kezdeményeznének helyi népszavazást.” (Nemzeti alaptanterv 1995:96–98.) Részletes követelmények a 10. évfolyam végén: „Vitassák meg, mi a különbség az állampolgárság és a nemzetiségi hovatartozás között.” (Nemzeti alaptanterv 1995:99) A vita-módszer dominanciája mellett néhány más tanításmódszertani javaslat is felbukkan a dokumentumban. Így például a kérdések megfogalmazása, a választási gyűlés rendezése, az interjúkészítés, az intézménylátogatás, egy felszólalás elkészítése gazdagítja a tanításmódszertani készletet. Ezek a módszerek a későbbi alaptantervekben is markánsan, szinte ugyanebben a formában megjelennek. Az azonosságok között mindenképpen figyelmet érdemelnek azok a műveltségi területek, amelyek követelményrendszerében és fejlesztési feladataiban a vitakultúra erősítése megjelenik. Így a Nat-1995 vonatkozásában a Magyar nyelv és irodalom műveltségterület részletes követelményi között (6. évfolyam) megtalálható a vitában való részvétel követelménye. A kulturált vitakészség követelmény pedig 10. évfolyam végén várható el. A megvitatás követelménye olvasható a 10. évfolyam végi követelmények között a Földünk és környezetünk műveltségi terület esetében. A vita az Életvitel és gyakorlati ismeretek műveltségi terület általános fejlesztési és részletes követelményrendszerében is felbukkan (6. és 8. évfolyam végén). Hasonló a helyzet a Pályaorientáció esetében (10. évfolyam végén). A Nat-2003 vonatkozásában a vitakultúra erősítése mellett megjelenik a problémamegoldás és az esszéírás, ami tovább színesíti a módszertani készletet. A Nat-2007 esetében hasonló a helyzet. Bár a vitakultúra erősítése nem jelenik meg olyan gyakran, mint a Nat-1995 vonatkozásában. A Nat-2012 esetében erősödik az interdiszciplináris szemlélet, a problémamegoldás és a döntéshozatal, ugyanakkor a tantervi tartalmak részletes felsorolásai játsszák a domináns szerepet. Végül, de nem utolsósorban a Nat-2018 dokumentumban a Történelem és Társadalmi ismeretek műveltségi terü-

let vonatkozásában az alábbiakat olvashatjuk: „A társadalmi ismeretek aktív kialakítása a tanulók tapasztalataira, élményvilágára, önálló és csoportos vizsgálódásaira épít, továbbá véleményalkotásra, az érvek-ellenérvek ütköztetésére és közös alkotásra sarkall. A társas tanulás változatos módszereinek és formáinak alkalmazása nemcsak a tanulási folyamat hatékonyabbá válását eredményezi, hanem az együttműködés közösségi élményének megélését, a másik ember véleményének megértését, az empatikus viszonyulást, a társadalmi kérdések közös megbeszélését és az erkölcsi dilemmák megvitatását is jelenti. A vitakultúra fejlesztése a tantárgy mindegyik tanulási szakaszában kiemelt szerepet kap.” (A Nemzeti alaptanterv... 2018:88) A Nemzeti alaptanterv legújabb tervezete a tantárgy tanításának specifikus jellemzőit is felsorolja. Sajnálatos módon a dokumentum tantárgyakról szól, ami némiképpen ellentmond egyrészt az interdiszciplináris szemlélet erősödésének, másrészt tanításmódszertani szempontból gazdagodás érzékelhető.

Összegzés

A demokratikus állampolgárság és az állampolgári kompetencia fejlesztésének összefüggéseit vizsgálva megállapítható, hogy a Nat-evolúció folyamatában az eltérő tantervi megközelítések alapján véve meghatározzák a terület transzformációját és eredményes implementációját. A Nat-1995 a tartalomalapú tantervi megközelítés progresszív típusába tartozik, hiszen a tantervi tartalom integrációja jól megfigyelhető a dokumentumban. A Nat-2003 és a Nat-2007 ugyanakkor a kompetenciaalapú tantervi megközelítés progresszív típusát jeleníti meg, előtérbe kerül a teljes személyiségfejlesztés és az alaptanterv egészére jellemző a flexibilitás és a pedagógiai differenciálás. A Nat-2012 a tartalomalapú tantervi megközelítés regresszív típusához tartozik, hiszen a tananyag túlzott részletezettsége merev tervezési struktúrát jelent. A Nat-2018 a kompetenciaalapú tantervi megközelítés regresszív típusához tartozik, az eredményalapúság erőteljesen normatív, részletes előírásokkal párosul. Ráadásul a taxonómikus tervezés merevíti és operacionalizálja a folyamatot. A demokratikus állampolgárság és az állampolgári kompetencia területén örvendetes, hogy az alaptantervekben a terület komplexen, különböző szinteken jelenik meg. Jelesül az alapelvekben és az értékrendszerekben markánsan beépül, hasonló a helyzet a keresztantervek és a kulcskompetenciák esetében. Tekintettel arra, hogy ez a két szint összefügg, a kívánatos konzisztencia érdekében érdemes a keresztantervi megjelenítést és implementációs útmutatást a következő tantervi felülvizsgálat folyamatába erőteljesebben megjeleníteni. Hasonló a helyzet a transzverzális kompetenciák esetében. Az állampolgári kulcskompetencia meghatározása és struktúrája egyre erőteljesebben tanításmódszertani és tanulásszervezési elemeket egyaránt tartalmaz, ugyanakkor érdemes a vitakultúra erősítése mellett más módszereket is előtérbe helyezni. Nevezetesen a projekt-módszer és a drámapedagógia kitűnő lehetőség arra, hogy a pedagógiai-módszertani paletta erősödjön és színesedjen. Hasonló előnnyel bír a kooperatív tanulásszervezési technikák koherens beépítése az Ember és társadalom műveltségi terület követelményrendszerébe.

A transzverzális kompetenciák vonatkozásában a kritikus és kreatív gondolkodás, valamint a döntéshozatal erőteljesebb alaptantervi megjelenítése is számos eredménnyel kecsegtet. Végül, de nem utolsósorban a fenti javaslatok a tartalmi szabályozás támogató környezetében valósulhatnak meg.

Irodalom

- Báthory Zoltán (2000): *Tanulók, iskolák – különbségek*. Budapest:OKKER Oktatási Kiadó.
- Delors, Jacques (1997): *Oktatás – rejtett kincs*. Budapest:Osiris Kiadó.
- Jacobs, Heidi Hayes (ed.) (2010): *Curriculum 21*. ASCD, Alexandria, VA.
- AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS AJÁNLÁSA (2006. december 18.) az egész életen át tartó tanulásához szükséges kulcskompetenciákról. (2006): 2006/962/EK. *Az Európai Unió Hivatalos Lapja*, 2006.12.30. L394/10–394/18. www.eur-lex.europa.eu
- A Kormány 202/2007. (VII. 31.) rendelete a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 243/2003. (XII. 17.) kormányrendelet módosításáról. Budapest.
- Komlóssy Ákos–Vass Vilmos (2004): Demokratikus nevelés, polgári értékek és európai tudat. Az iskolai nevelés helyzete és lehetőségei Csongrád megye iskoláiban. *Új Pedagógiai Szemle*, 7. <http://epa.oszk.hu/00000/00035/00083/2004-07-Ta-Tobbek-Demokratikus.html> (Letöltve: 2018.11.15)
- Nemzeti alaptanterv (1995) Budapest: Művelődési és Közoktatási Minisztérium.
- Nemzeti alaptanterv (2012): Nyilvános vitaanyag. Budapest.
- A Nemzeti alaptanterv tervezete (2018): Budapest.
- Perjés István–Vass Vilmos (2008): A curriculumelmélet műfaji fejlődése. *Új Pedagógiai Szemle*, (3), 3–10.
- Szebenyi Péter (2001): Genetikus tanterv-tipológia. In: Csapó Benő–Vidákovich Tibor (szerk.): *Neveléstudomány az ezredfordulón*. Budapest:Nemzeti Tankönyvkiadó. 283–300.
- Vass Vilmos (1997): Egy európai oktatási program a demokratikus állampolgárért. *Új Pedagógiai Szemle*, (6), <http://epa.oszk.hu/00000/00035/00006/1997-06-vt-Vass-Europai.html> (Letöltve: 2018.11.15)
- Vass Vilmos (2007): A tantervi tartalom mint fejlesztési eszköz. *Új Pedagógiai Szemle*, (6), 3–12.
- Vass Vilmos (2013): A tartalomalapú tantervi megközelítés a tananyag kiválasztása és elrendezése tükrében. In: Andl Helga–Molnár-Kovács Zsófia (szerk.): *Nyitottság és elkötelezettség: Tanulmánykötet Bárdossy Ildikó 60. születésnapjára*. Pécs:PTE BTK Neveléstudományi Intézet. 263–274.
- Vass Vilmos (2017): Dialógus – A transzverzális kompetenciák tantervfejlesztési összefüggései. *Autonómia és Felelősség: Neveléstudományi Folyóirat*, (3), 55–65.
- 243/2003. (XII. 17.) kormányrendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról. Budapest.

Jegyzetek

- 1 Báthory Zoltán ezt a kifejezést 2007 februárjában, a Nat Implementációs Bizottság ülésén használta először.
- 2 243/2003. (XII. 17.) kormányrendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról.
- 3 A kormány 202/2007. (VII. 31.) rendelete a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 243/2003. (XII. 17.) kormányrendelet módosításáról.
- 4 A kormány 202/2007. (VII. 31.) rendelete a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 243/2003. (XII. 17.) Korm. rendelet módosításáról.
- 5 A kormány 202/2007. (VII. 31.) rendelete a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 243/2003. (XII. 17.) Korm. rendelet módosításáról.
- 6 243/2003. (XII. 17.) kormányrendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról.
- 7 A kormány 202/2007. (VII. 31.) rendelete a Nemzeti Alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 243/2003. (XII. 17.) kormányrendelet módosításáról.
- 8 A kormány 202/2007. (VII. 31.) rendelete a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 243/2003. (XII. 17.) kormányrendelet módosításáról.

■ ■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

- 9 A kormány 202/2007. (VII. 31.) rendelete a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 243/2003. (XII. 17.) kormányrendelet módosításáról.
- 10 A kormány 202/2007. (VII. 31.) rendelete a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 243/2003. (XII. 17.) kormányrendelet módosításáról.
- 11 A kormány 202/2007. (VII. 31.) rendelete a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 243/2003. (XII. 17.) kormányrendelet módosításáról.

Glied Viktor

A „senkiföldjére” tévedve

Antal Attila (szerk.): A civilek hatalma – A politikai tér visszafoglalása (2016)

Budapest: Noran Libro Kiadó

A külső szemlélőnek olybá tűnhet, hogy a civil szervezetekkel kapcsolatos diskurzus az utóbbi években éleződött ki, azonban a kérdést mélyebben ismerők tudják, hogy már a rendszerváltás előtti évektől kezdve élénk vita folyik a szektor szereplőiről, szerepéről, finanszírozásáról, működéséről, valamint lehetséges jövőjéről. Amint azt a könyv címe is mutatja, a tanulmánygyűjtemény a civilekre fókuszál. Mivel – és a cím ezt is ígéri – valamit vissza szeretnének foglalni az aktív civilektől. Továbbá még valamiről, ami meghatározó ezen szektor működésével kapcsolatban. Ez bizony a politika, az a közeg, amely formát, teret, keretet, normatív megközelítést és jövőképet jelent a vele szoros összefüggésben, sok helyütt szimbiózisban működő szféra számára. A cím egyrészt deklarálja, hogy a civileknek van hatalmuk, azaz képességük arra, hogy akarataikat, érdekeiket, céljait valamilyen eszközzel képviseljék és elérjék. Másrészt azt is állítja, hogy van dolguk a politikai folyamatok befolyásolásában, azaz abban az átpolitizált térben, amely számukra a kiüresedő és súlytalan demokrácia keretei között egyre nehezebb módon és szűkülő mértékben elérhető. A szerkesztő és a szerzők nem rejtik véka alá, hogy a kötetben megjelenő írások kritikus hangvételben íródtak. Érintik a kormányzat működését, elemzik annak „civil politikáját” és határozott véleményt formálnak, még ha ez túl is megy a kutató objektív vizsgálódásán.

A kötet három nagy fejezetre tagolódik, ezeken belül a tanulmányok logikai sorrendben követik, illetve kiegészítik egymást. Az első rész a civil társadalom elméletét és szerkezetét taglalja. A második nagy egység a civilek és az állam viszonyrendszerét elemzi. A harmadik fejezet esettanulmányokkal támasztja alá az elméleti vázat. Közös pontként minden írásban megjelenik az a (neo)liberális elemekkel tűzdelt, hagyományos megközelítés, amely a szektor funkcionalitását az állami feladatokat segítő, azonban a mindenkori kormányzatot ellenőrző, számonkérő és ellensúlyozó szempontból vizsgálja. Számptalan munka íródott a civil társadalom funkcióiról. A különböző aspektusokat érintő tudományos munkák/szerzők (Gellner, Arató, Cohen, Habermas, Salamon, Anheier, Keane stb.) világosan lefektették a harmadik szektor jellemzőit. Abban mind egyetértenek, hogy a demokrácia minősége szoros kapcsolatban van a civilek helyzetével, társadalmi beágyazottságával, cselekvőképességével és erejével. Ezeket az alapokat kérdőjelezi meg – és tudatosan módosítja – az elmúlt évtizedben megjelenő és egyre erősödő neokonzervatív–alternatív jobboldali–demokráciaszkeptikus politikai irány. A dilemma látszólag feloldhatatlan, hiszen míg az egyik megközelítés a civil szektor „watchdog” (ellenőrző) funkcióját tekinti alapfunkciónak, addig a másik oldal szerint a civilek „politizálása” minden esetben rendszerellenes, maradjon a nagypolitika zárt struktúrája a pártok játéktere (Ágh 2016:25). Sőt, azt is állítja, hogy a 21. századi polgár kiábrándult az ígéretésekből, elege van a politikai konfliktusokból, ugyanakkor igényli a párbeszédet, a különböző

együttműködési formákat, a közösség nyújtotta érzést, amely túlmutat az egyéni ambíciókon (Csizmadia 2016). Tehát a hagyományosnak tekintett szerepek helyett a civilek térjenek vissza az eredeti feladatukhoz és szervezzék a helyi közösséget, adjanak formát és teret a lokális kezdeményezések számára, egészen addig a pontig, amíg nem mennek szembe a politikai aktorok érdekeivel. Az állami kötelezettségek kvázi „kiszervezését”, a társadalmi szolidaritás állami megoldásainak lefaragását, vagy a szociális-társadalmi igazságossági kiadások egy részének piaci viszonyok közé helyezését, majd az ismétlődő krízisek hatására az állami újraelosztási funkció visszaerősödését folyamatos vita övezi (Kákai 2009). A dilemma Kelet-Európában lényegében két fontos kérdés köré összpontosul:

1. Miként és milyen eszközökkel irányíthatja az állam a civil szervezetek feladatainak meghatározását, a civil szektor lehetőségeinek alakítását és kapacitásának növelését. Összességében, miként látja az állam a civil szektor jövőjét?

2. Miként határozza meg önmagát a civil szektor, hogyan tud/akar együttműködni a főhatalommal; képes-e önálló pólust képezni a szervezethez, beágyazottság, történelmi gyökerek hiányától szenvedő, átpolitizált szféra? (Pánovics 2015)

Az első fejezet tanulmányai (Ágh Attila és Antal Attila) ezen kérdéseket próbálják meg feloldani, mondván, a globális folyamatok és a regionális tapasztalatok egyaránt a civil társadalom ellenében hatnak, azaz azok a hatások erősödnek majd, melyek a képviselői demokrácia válságát nem a részvétel és bevonás erősítésével, hanem a politikától való elfordulással „orvosolják”, sőt, ezt egyenesen szorgalmazzák, mint látjuk, sikerrel. Sebestény István írása pragmatikusabb hangnemben íródott és a civil szféra változását vizsgálja a 2010 utáni időszakban. A 2010-es kormányváltás utáni helyzetet civil szempontból három tényező határozta meg.

1. A kormány radikális reformjai ellen fellépő, formalizált vagy laza hálózatot alkotó, informális csoportok tevékenysége, melyek sok szállal kötődnek a civil szektorhoz, akár személyi, akár forrásallokációs szempontból.

2. A civil szektor gyarmatosításának folyamata, melynek a 2011-ben született, ún. civil törvény (2011. évi CLXXV. törvény az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról) fontos állomása volt. Ennek során a kormányzat leszűkítette a civilek által elérhető hazai források volumenét, létrehozott egy új forráselosztó mechanizmust Nemzeti Együttműködési Alap (a korábbi Nemzeti Civil Alap [NCA] átalakításával) néven és a közhasznúság jelentésének átértelmezésével a pályázók számát is csökkentette.

3. A civil szektor szétválasztása rendszerkonform és rendszerellenes szervezetekre, ha úgy tetszik „jó” és „rossz” civilekre. Míg előbbieik közé a kormányt és politikáját feltételek nélkül támogató, ún. konszenzusos szervezeteket soroljuk, élükön a Civil Összefogás Fórummal (CÖF), addig a második csoportba az ún. „külföldről finanszírozott, politikai tevékenységet végző”, konfliktusos civileket tehetjük. A két véglet között helyezkedik el a magyar civil társadalom több mint 90 százaléka.

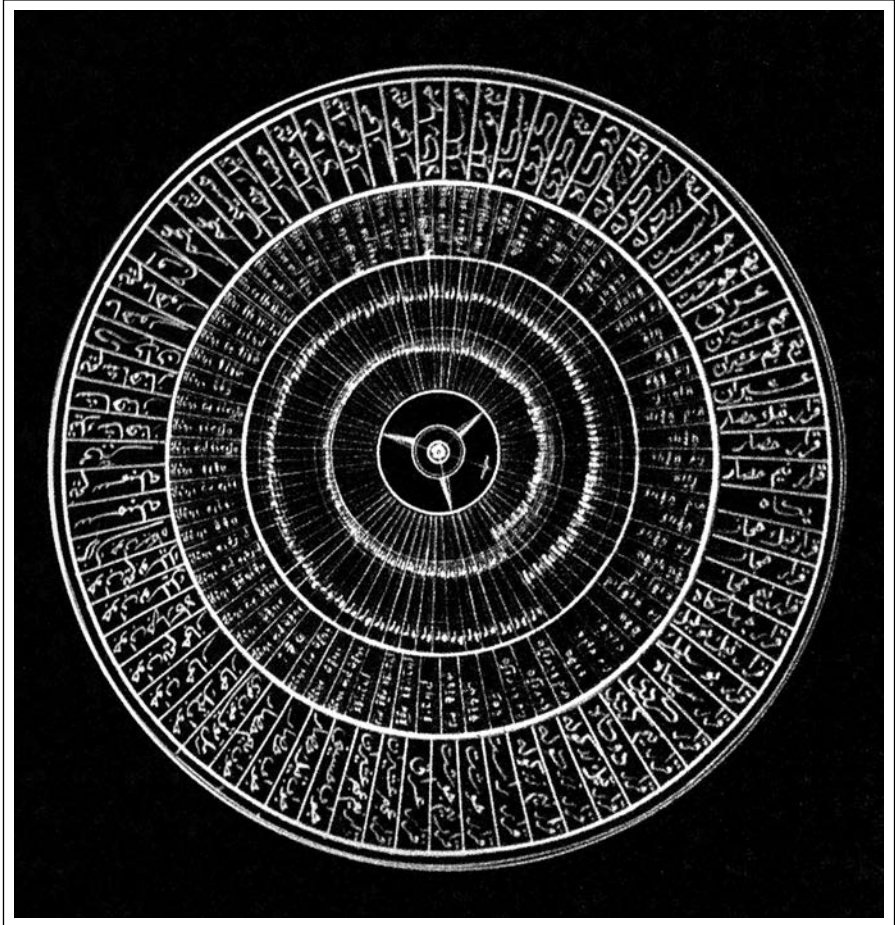
Kerényi Szabina szintén egy fontos témát boncolgat, jelesül a magyarországi mozgalmak, grassroots szerveződések jellemzőit, életciklusát, hibáit és problémáit járja körül.

A második fejezet első tanulmánya Bíró Endre munkája. Az írás visszakanyarodik a Sebestény-féle vonalhoz, azaz a civil szervezeteket érintő, 2010–2016 közötti jogszabályi változásokat taglalja részletesen. Nagy Ádám anyaga továbbmegy és egyenesen azt állítja, hogy a kormány a szabályozás megváltoztatásával tudatosan számolja fel a civilek függetlenségét és szűkíti a lehetőségeit. Oross Dániel a már említett, lényegét veszítő, „megfagyó” részvételi modellt és a magyar fiatalok civil és közéleti aktivitását elemzi egy esettanulmányon keresztül. Péterfi Ferenc anyaga ennél is mélyebbre ás és a társadalmi tőke, bizalom, közbizalom kérdéskörében tesz fontos állításokat.

A harmadik fejezet első tanulmányának szerzője, Tóth Fruzsina érdekes, újszerű megközelítési módot vázol dolgozatában, ugyanis megpróbálja a „civilkedés”, részvétel, ellenállás mikroszintű formáit bemutatni az A Város Mindenkié csoport aktivizmusán keresztül. Lehotai Orsolya írása a genderellenes diskurzust elemzi. Varga Áron a civil szervezetek kutatói számára ismert GONGO, azaz a „kormányzat által szervezett nem-kormányzati szervezet”-jelenséget elemzi. Zsolt Péter a Magyarországon szinte hagyomány nélküli, és létezésében szintén kvázi üres, hatékonytalan együttműködési formáról, a deliberatív eljárásmenetről ír. A szerző felfeji azokat a hiányosságokat, akadályokat, melyek blokkolják a deliberatív bevonás és összefogás működését Magyarországon. Torma Judit a sok vihart kavart, nagy médiafigyelmet kapott ún. norvég-ügyet és ezzel párhuzamosan a külföldről finanszírozott civilek elleni kormányzati támadást veszi górcső alá. Kuti Éva zárszavában azokat a dilemmákat foglalja össze, melyek a civil szervezetek esetében állandóan jelen vannak és egyszerűen kizárják, hogy bármilyen konszenzus alakuljon ki a szektor jövőjével kapcsolatban. Az is világos, hogy a válaszok túlnyúlnak a szereplők hatáskörén vagy igényein, hiszen azokat egyértelműen a politikai akarat határozza meg, szinte nullára redukálva a szektor önmaga jövőjére vonatkozó kezdeményezőkézségét és javaslatait. A jogok és köteleességek rendszerében utóbbi az erősebb. A jelenlegi politikai irány szerint a következő irányok a mérvadóak: civilség, de az állam szolgálatában; hasznosság, de az állam által meghatározott formában; partnerség, de szabályozott keretek között.

Felhasznált irodalom

- Ágh Attila (2016): Vitairat a „civilek hatalmáról” In: Antal Attila (szerk.): *A civilek hatalma – A politikai tér visszafoglalása*. Budapest:Noran Libro Kiadó. 11–46
- Csizmadia László (2016): Ki vagy és miért? In: *Civilítika – a népfelség tudománya*. Méry Ratio. Civil Összefogás Közhatalmú Alapítvány.
- Kákai László (2009): *Kik is vagyunk mi? Civil szervezetek Magyarországon*. Pécs:IDResearch Kft./Publikon Kiadó.
- Pánovics Attila (2015): A civil szervezetek szerepe. In: Gajdics Ágnes Gabriella–Szilágyi Szilvia (szerk.): *A magyar környezetvédelmi jog 20 éve: Összefoglaló az EMLA 2014. december 8-án tartott ünnepi közgyűléséről*. Budapest:EMLA Környezeti Management és Jog Egyesület. 24–25.

Fotó/Gönczö Viktor

KARÁCSONY András*Lázadás az intézmények ellen – német konzervatív reakciók 1968-ra*

1968 tiltakozó mozgalmait az intézményellenesség és a generációs forradalom jellemezte. Az intézményellenesség két különböző irányba mutatott, noha mindkét változat közös pontja: a status quo elutasítása. Az egyik irány az intézményekkel való elvi szembeállást hangsúlyozta, az intézmények azonnali lerombolására törekedett. Az intézményekkel szembeni harc másik iránya ettől alapvetően különbözött. Nem utasította el elvi alapon az intézményeket, mint a társadalmi élet szervezőit és meghatározóit, hanem az intézményeken belüli uralom átvételére törekedtek. Rudi Dutschke „hosszú menetelés az intézményeken keresztül” programja éppen ezt célozta meg. Helmut Schelsky, német szociológus a generációsforradalmat abban látta, hogy amíg az 1950-es években, a nemzetiszocializmus tapasztalata következtében a harcos világnézeti elkötelezettséggel szembeni kétely alakult ki, addig a 68-as generáció az erőteljes és radikális világnézeti-politikai elkötelezettséget hangsúlyozta. Ennek következtében a szkeptikus és az új generáció közötti bizalmatlanság felfokozódott. Az egyik oldalon azt hangsúlyozták: ne bízz senkiben, aki 30 feletti, a másikon pedig: ne bízz senkiben, aki 30 alatti. Az ötvenes években a fiatal német munkások és egyetemisták életvitele, a jövőre vonatkozó elképzelése közel állt egymáshoz, a hatvanas évek végére viszont ez teljesen megváltozott. A „tiltakozó ifjúság” generációját áthatotta a civilizációs tiltakozás. Jövőelképzeléseik nem az akkori társadalom jövőjére vonatkozott, hanem újféle jövőt és ehhez újféle jelent akartak. Niklas Luhmann a tiltakozó mozgalmakkal szemben a status quo fontosságát hangsúlyozta. A kockázatokkal terhelt modern társadalom felértékeli a biztonságot, és ennek egyik kifejezője a status quo. A status quo tehát nem a változatlanság, hanem a biztonság egyik formája. A modern társadalomban három forradalom ment végbe: gazdasági (iparosodás), politikai (demokratizálódás) és pedagógiai forradalom (a képzés meghosszabbodása). Ez a harmadik készítette elő a talajt az egyetemi ifjúság lázadása számára. ’68 utóhatásaként megállapítható, hogy a „hosszú menetelés” stratégia lett sikeresebb. Ennek jelei: 1968 szellemiségét képviselő politikusok jelen vannak a nemzeti parlamentekben, illetve az Európai Parlamentben. A politikai nyilvánosságot formáló értelmiségiek jelentős részét szintén áthatják 1968 eszméi. A civil társadalmi szerveződések, mozgalmak elterjedése és tartós jelenléte az európai, országos és helyi politikában.

Kulcsszavak: generáció, tiltakozási hullám, társadalmi mozgalmak, civil társadalom, intézmények, konzervativizmus, status quo

Karácsony András (1957): az ELTE ÁJK professzora. Kutatási témái: társadalomelmélet, jogfilozófia, politikai filozófia. Több német egyetemen végzett kutatásokat (Bielefeld, Trier, Münster, Düsseldorf, Regensburg). 200-nál több publikációja jelent meg (magyarul, németül, angolul). Korábban (2010–2014) az ELTE rektorhelyettese. Fontosabb könyvei: Bevezetés a tudásszociológiába, Jogfilozófia és társadalomelmélet, A jogtudomány teológiája (Carl Schmitt politikai teológiája).

András KARÁCSONY

The Revolt against the Institutions – Conservative German Responses to „1968”

The 1968 protest movements were characterised partly by anti-institutional tendencies and partly by a generational revolution. The anti-institutionalism had two lines of strategic directions with distinctly different aims. Whith both stepping up against the status-quo, one of them kept stressing a conceptual confrontation with the ambition of destroying all institutions immediately. The other one did theoretically not reject institutions that were, after all, organizing and determining entities of social life, but sought for a takeover of power inside those very institutions. Rudi Dutschke's program „The Long March through the Institutions” had exactly set such an objective.

As for the generational revolution, German sociologist Helmut Schelsky defined it in opposition to the fifties. In the fifties, he pointed out, with national socialism barely left behind, all fiery types of ideological engagement became widely discredited. The generation of 1968, on the other hand, wanted to embrace definitely a strong and radical ideological-political commitment. As a result, there was an ever growing chasm of distrust between the sceptical generation and a new one, the ones saying you should never trust anyone under 30 and the other ones saying you should not trust anyone over 30.

In the fifties, the way of life and future perspectives of young workers and university students in West-Germany were quite similar. But the situation had changed completely by the end of the sixties. The generation of the „protesting youth” got pervaded by a civilisational protest. Their notion of future had nothing to do with the future of their actually existing societies, but rather, they wanted to have a new kind of future with a new kind of present belonging to their new future.

Niklas Luhmann emphasised the importance of the status quo as opposed to the protest movements. Modern societies bearing heavy burdens of risk tend to upvalue security. And status quo, as such, is one of the embodiments of security. Status quo is therefore, in this context, not a form of unchangingness but a form of security.

Modern societies have experienced three different types of revolution: economic revolution (industrialisation), political revolution (democratisation) and pedagogical revolution (longer training). This latter one had prepared the ground for the university youth's revolt. In the aftermath of 1968 we can conclude that the „long march” has been more successful than any other strategies. Manifestations of the success are: politicians representing the spirit of 1968 have seats in national parliaments and in the European Parliament. Intellectuals influencing political public awareness are, for the most part, pervaded by the spirit of 1968. The spreading and steady presence of civil movements at all levels of the European, national and local politics.

Keywords: generation, protest wave, social movements, civil society, institutions, conservatism, status quo

András Karácsony (1957): professor at the Faculty of Law, Eötvös Loránd University (ELTE). Research areas: social theory, philosophy of law, political philosophy. He has conducted researches at several German universities (Bielefeld, Trier, Münster, Düsseldorf, Regensburg) and released more than 200 publications (in the Hungarian, German and English languages). Earlier (2010–2014) he was the vice-rector at the ELTE university. Most notable books: Introduction to the Sociology of Knowledge, Philosophy of Law and Social Theory, The Theologist of the Jurisprudence (The Political Theology of Carl Schmitt).

BUKTA Zsuzsanna—GŐSI Zsuzsanna

Nők részvétele a magyar sportszervezetekben

A társadalmi élet számos területéhez hasonlóan az utóbbi néhány évtizedben a nemzetközi sportvilágban is kiemelt figyelmet kapott a nők szerepe és a nemi kiegyenlítődés kérdése. A nemzetközi olimpiai mozgalom kezdeményezői jelentős szerepet játszanak abban, hogy a sportoló nők aránya folyamatosan nő és sok sportágban megközelíti az 50 százalékot, ez pedig magával hozza más női szereplők arányának növekedését is. A magyarországi tendenciák is hasonlóan alakulnak, mindazonáltal átfogó felmérés a nők sportbeli szerepvállalása kapcsán még nem készült.

Jelen vizsgálat 2018-ban a Magyar Olimpiai Bizottság kezdeményezésére a hazai sportági szövetségek online kérdőíves felmérésével kereste a választ a hazai sportágak nemi arányaira, valamint a nők szerepének erősítésével kapcsolatos kezdeményezésekre. A vizsgálatban végül 59 hazai sportág vett részt, amely a magyar sportági palettát nagyrészt lefedi.

A női sportolók aránya a teljes mintában 28 százalékos volt, a kétnemű (sem nem nőies, sem nem férfias jellegű) sportágakban megközelíti a 42 százalékot. Utóbbiakban az edzők aránya 34 százalékos, a közreműködőké pedig 42 százalék. A nemzetközi tendenciákhoz hasonlóan a nők aránya a sportirányításban a legrosszabb, a döntéshozói pozíciók alig 10 százalékát foglalják el még azokban a sportágakban is, ahol az igazolt sportolók többsége nő.

Nemi kiegyenlítődést célzó tevékenységet magyar szövetség eddig alig kezdeményezett, a nemzetközi gyakorlatokhoz, tendenciákhoz viszont szívesen csatlakoznak.

Kulcsszavak: nők a sportban, nemi egyenjogúság, sportági szövetség, sportirányítás, edzők, nőies, férfias és kétnemű sportágak

Bukta Zsuzsanna 1974-ben született Miskolcon. Szegeden magyar szakos bölcész, Budapesten sportmenedzser diplomát szerzett. Tizenhat éve tanít sportmenedzsmenet és sportszociológiát, jelenleg az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Karán az Egészségfejlesztési és Sporttudományi Intézet adjunktusa. Kutatási területe a sport civil szférája, az állam, illetve az önkormányzatok és a non-profit sportszervezetek kapcsolata, a sportfinanszírozás, a sportegyesületek és sportszövetségek működése. 2015-ben szerzett Neveléstudományi PhD fokozatot az ELTE-n. Korábban hat éven keresztül dolgozott a sport kormányzati szerveinél. A Magyar Sporttudományi Társaság tagja, a

Magyar Curling Szövetség elnöke, a Magyar Olimpiai Bizottság (MOB) tagja, a Magyar Olimpiai Akadémia és a MOB Nők a sportban bizottságának tagja.

E-mail: bukta.zsuzsanna@ppk.elte.hu

Gósi Zsuzsanna közgazdász, egyetemi docens. Diplomáját a Budapesti Corvinus Egyetemen szerezte, közgazdász–közgazdász tanár szakon. 2009-ben PhD fokozatot szerzett a Nyugat-Magyarországi Egyetemen, mint közgazdaságtudományok doktora. Disszertációja az emberi erőforrások értékelését helyezte központba. 1999 és 2018 között a Testnevelési Egyetemen tanított. Jelenleg az Eötvös Loránd Tudományegyetem oktatója. A főbb oktatott témakörök: emberierőforrás-menedzsment, sportfinanszírozás. Az elmúlt években a következő témakörökben írt tanulmányokat: a sportszervezetek bevételének változása, az immateriális javak értékelésének kérdései, a játékjog megjelenése a számviteli beszámolóban, sportolói kettős karrier, társadalmi felelősségvállalás.

E-mail: gosizsuzsanna@ppk.elte.hu

Zsuzsanna BUKTA—Zsuzsanna GÓSI

Women's participation in Hungarian sports organisations

Gender equality and the role of women has been an important issue in many fields of society in recent years, and so did in the world of sports. The initiatives of the International Olympic Movement helped a lot to decrease the underrepresentation of women in all areas of sport. As a result, the percentage of female athletes nears 50 percent in many sports, and this results in the increasing rate of female coaches, umpires and sports managers. However this tendency was witnessed in Hungary, too, no comprehensive survey has carried out so far in the topic.

This paper is about the results of an online questionnaire that was filled in by Hungarian sports federations about the number of female athletes, coaches, umpires and decision makers in their sport. The survey also contained questions about initiatives, projects or good practices to increase female participation. Fifty nine Hungarian sports federations answered the questionnaire, which covers the biggest Hungarian sports.

The rate of female athletes in Hungary is 28 percent, in the case of „neutral” sports (neither feminine nor masculine sports) the rate is 42 percent. The rate of female coaches and umpires are close to the rate of athletes in these sports. Similarly to international tendencies, female are very underrepresented in the governance of sport, they occupy around 10 percent of decision-making positions, even in feminine sports.

Hungarian federations are opened to reach more gender equality, but they rather follow international recommendations and do not launch such projects themselves.

Keywords: gender diversity, emancipation, sports federations, sport governance, coaches, feminine, masculine and neutral sports

Zsuzsanna Bukta was born in Miskolc, in 1974. She graduated in Hungarian literature and language and sports management. She has been teaching sport sociology and sports manage-

ment for sixteen years. She is an assistant professor at the Faculty of Psychology and Pedagogy at ELTE University, Budapest. Her field of research is the non-profit sector of sport, the relationship between the governmental and non-governmental sector of sport and sports financing. She became PhD in 2015 at ELTE. Earlier she used to work for six years as civil servant for the ministry of sports in Hungary. She is member of the Hungarian Sports Science Association, as president of the Hungarian Curling Association, she is also member of the Hungarian Olympic Committee (HOC), the Hungarian Olympic Academy and member of the HOC's committee for "Women in Sports".

E-mail address: bukta.zsuzsanna@pk.elte.hu

Zsuzsanna Gósi is an economist, an associate professor. She graduated at Corvinus University in Budapest, majoring in Economics and Economist Teaching, and has a second degree as a human resources manager. She also obtained a PhD degree from the West-Hungarian University in 2009 as a doctor of economic sciences. Her thesis centered on the assessment of human resources. She taught at the University of Physical Education between 1999 and 2018. She has been working for the Eötvös Loránd University since 2016. Her main subjects are: human resource management and the financing of sport. In recent years, she has written studies in the following topics: the changes in sports organizations' income, intangible asset evaluation, the appearance of player registration in the accounting statements, athletes dual career, social responsibility.

E-mail address: gosizsuzsanna@pk.elte.hu

REISINGER Adrienn – NÁRAI Márta

Az állampolgári aktivitás mérésének módjai

A tanulmány célja, hogy bemutassa azokat a kutatási eredményeket, amelyek valamilyen formában hozzájárultak az aktív állampolgárság mérhetőségének módszertanához.

Az elmúlt években több olyan vizsgálat is zajlott nemzetközi berkekben, amelyek részben vagy egészben az aktív állampolgárság mérésére fókuszáltak. Ezen kutatások többsége nagy volumenű, európai szintű felmérés volt, melyek a társadalmi folyamatokat vizsgálták többféle megközelítésből. Az állampolgári aktivitás mértékét jellemzően indikátorok számításával határozták meg, vagy gyakoriságokat számoltak az egyes tevékenységek alapján. A tanulmány áttekintést ad ezekről a kutatásokról és közülük kettőt részletesen is bemutat, az Aktív állampolgárság összetett indikátort (ACCI), illetve az Állampolgári kompetencia összetett indikátort (CCCI).

A tanulmány korábbi kutatások bemutatása mellett a szerzők korábbi saját empirikus két kutatását is ismerteti, melyek középpontjában a társadalmi szerepvállalás, részvétel, illetve társadalmi aktivitás álltak. Az ismertetett két primer kutatás részben eltérő módszertannal dolgozott, de mindkettő a társadalmi cselekvések, szerepvállalások széles spektrumát vette figyelembe. Részben a tevékenységek átfogóbb, szélesebb körének bevonása következtében, részben a diplomások jelentős mértékű felülreprezentáltsága okán ezen kutatások magasabb aktivitási mértéket mutattak ki, mint amit a magyar lakosság vonatkozásában mások leírtak.

Kulcsszavak: aktív állampolgár, társadalmi szerepvállalás, felelősségvállalás, társadalmi aktivitás-passzivitás mutató

Reisinger Adrienn közgazdászként végzett a győri Széchenyi István Egyetemen 2005-ben, doktori oklevelét 2010-ben, habilitációs oklevelét 2017-ben vette át az egyetem Regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskolájában. Jelenleg az egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Karának Gazdasági Elemzések Tanszékén dolgozik egyetemi docensként, emellett a kar tudományszervezési dékánhelyettese és a kar tudományos folyóiratának, a Tér – Gazdaság – Embernek a főszerkesztője. Az alábbi tárgyakat oktatja: Statisztika, Közösségi tervezés, Nonprofit gazdaságtan, Társadalmi részvétel és módszerei. Kutatási területei a következők: társadalmi részvétel, társadalmi felelősségvállalás, aktív állampolgárság. A Társadalmi felelősségvállalás és részvétel könyv társszerzője.

E-mail: radienn@sze.hu

Nárai Márta (1970, Sárvár) szociológus, a győri Széchenyi István Egyetem Szociális Tanulmányok és Szociológia Tanszék docense, a SZE Közösségi és civil tanulmányok mesterképzési szakának szakfelelőse. Az MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete Nyugat-magyarországi Tudományos Osztályának tudományos munkatársa. PhD fokozatát az Eötvös Loránd Tudományegyetem Szociológia Doktori Iskolájában szerezte 2009-ben a nonprofit szervezetek helyzetéről és szerepéről írott munkájával. 2014 óta a Civil Szemle főszerkesztője. Főbb kutatási területei: civil társadalom, civil/nonprofit szervezetek helyzete és szerepe, társadalmi szerepvállalás-felelősségvállalás, ifjúságszociológia, településszociológia, társadalmi egyenlőtlenségek. A Társadalmi felelősségvállalás és részvétel könyv társszerzője.

E-mail: naraim@sze.hu

Adrienn REISINGER—Márta NÁRAI

Measuring the level of active citizenship

The goal of the paper is to illustrate some research findings relating to the measurement of the level of the active citizenship.

Recently there have been many researches which have the active citizenship in the focus. These ones were mainly part of big, European surveys about social issues. The level of active citizenship were measured mainly with indicators or other statistical methods. This study provides an overview about these research findings and shows two of them detailed (Active Citizenship Composite Indicator – ACCI and Civic Competence Composite Indicator – CCCI).

The paper provides information also about two empirical researches conducted by the authors during the past years. Social participation and active citizenship were the main topics of these researches which have different methods than the other European ones. Findings measured higher level of activity among people which can be the effect on the one hand because of the different methods and on the other hand because the graduated people were overrepresented in these researches.

Keywords: active citizen, social participation, responsibility, indicator of social activity and passivity

Adrienn Reisinger graduated as an economist at Széchenyi István University in Győr in 2005, she got the PhD degree in 2010 at the University Doctoral School of Regional and Economic Sciences and the habilitation degree in 2017. Now she is working at the University at the Kautz Gyula Faculty of Economics, Economic Analyses Department as a university associate professor and she is the vice-dean of scientific cases at the Faculty. She is the chief editor of the Journal *Tér – Gazdaság – Ember*. She teaches Statistics, Community planning, Nonprofit Economics and Social participation and methods. Her research areas are the following: the theoretical and practical background of the citizen/social participation; social responsibility; active citizenship. She is the co-author of the Hungarian book *Társadalmi felelősségvállalás és részvétel* (Social responsibility and participation).

E-mail address: radienn@sze.hu

Márta Nárai (1970, Sárvár) is a sociologist, she works as an associate professor at the Széchenyi István University, Győr, and a research fellow West Hungarian Research Department (Institute for Regional Studies, HAS Centre for Economic and Regional Studies). She doctorated (PhD) at the University of ELTE in Sociology in 2009, she wrote her PhD work about the position and roles of the non-profit organisations. She has been editor in chief of *Civil Review* since 2014. Her research fields are civil society, the role of the non-profit organisations, social responsibility, youth sociology, settlement sociology, social inequalities. She is the co-author of the Hungarian book *Társadalmi felelősségvállalás és részvétel* (Social responsibility and participation).

E-mail address: naraim@sze.hu

KÁKAI László

Visszarendeződés? Civil szervezetek a közszolgáltatásokban a közigazgatási reform után

A 2011-ben életbe lépő új önkormányzati törvény az önkormányzatok típusait ugyan nem változtatta meg, ugyanakkor jelentős módosulásokat eredményezett (például csökkent az önkormányzati kötelező feladatok köre; kikerültek a hatósági feladatok; a kötelező társulás bevezetése a 2000 főnél kisebb településeken; szigorodó törvényességi felügyelet és gazdálkodás; feladatfinanszírozás stb.). Ugyanakkor a nagyobb települések az új szabályozás szerint több hatáskörrel rendelkeznek, mint korábban. Megjelenik a járárszékhely települések kategóriája, amelyek a járás egésze számára látnak el – alapvetően kistérségi közszolgáltatási – feladatokat. A hatások még nem látszanak teljesen, egy azonban igen, hogy a korábbi decentralizált irányból egy erősebb állami jelenlétet és kontrollt gyakorló struktúra irányába mozdult el a magyar önkormányzati rendszer. A kérdés, hogy a megváltozott törvényi keretek miként érintették a szolgáltatást nyújtó civil szervezeteket?

Kulcsszavak: nonprofit szervezetek, közszolgáltatások, helyi önkormányzatok

Kákai László 1964. augusztus 24-én Pécsen született. Végzettségét tekintve 1994-ben szerzett diplomát az ELTE-n szociológiából, 1995-ben pedig az ELTE ÁJK-n politológiából. 1997-től a PTE BTK

Politikai Tanulmányok Tanszékének oktatója. 1999. november 5-től 2002. május 31-ig kutatási szakértő a Miniszterelnöki Hivatal Civil Kapcsolatok Főosztályán. 2004-ben politikatudományból doktorál az ELTE ÁJK-n. 2004–2005 között kutatási vezető a Századvég Civil Akadémián. 2003-tól a Pólusok Társadalomtudományi Egyesület elnöke. 2006-tól a Nemzeti Civil Alapprogram Országos Tanácsának dél-dunántúli póttagja, majd 2008–2011 rendes tagja. 2012-től a Nemzeti Együttműködési Alap Közösségi Környezet Kollégiumának elnöke. Jelenleg a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Politikatudományi és Nemzetközi Tanulmányok tanszékének tanszékvezetője. 2016. szeptember 1-jétől egyetemi tanár a PTE BTK Politikatudományi és Nemzetközi Tanulmányok Tanszékén.

E-mail: kakai.laszlo@pte.hu

László KÁKAI

Restoration? NGOs in public services after the reform in public administration

The new act on local governance that came into effect in 2011 did not change the types of local municipalities, however it brought about considerable modifications (e.g. the circle of the obligatory municipal tasks narrowed, official functions were withdrawn, obligatory association was introduced in terms of the settlements with less than 2000 inhabitants; legal control and management was restricted; task financing became dominant etc.). At the same time, the new regulations gave the bigger settlements wider authority than they had before. The category of district town was introduced; these settlements fulfil – basically micro-regional public service – duties. The effects are not yet absolutely clear, one, however is sure: the Hungarian municipal system has moved from the earlier decentralized state towards a structure representing stronger state presence and control. The question is: what impact has the amended legal framework had on the NGOs providing services?

Keywords: NGOs, public services, municipalities

László Kákai Dr. was born in Pécs in 1964. At Eötvös Lorand University of Budapest, he obtained a degree in sociology on 1994, and in politology in 1995. He is a professor of Political Sciences at the Department of Political Studies of the Faculty of Humanities of the University of Pécs. In 2004, he took a PhD degree, and became the research leader of the Századvég Civil Academy. Since 2003, he is the president of the Pólusok Association of Social Sciences, and is the South Transdanubian substitute member of the National Council of the National Civil Fund. He is the Head of the Department Political Science and International Studies at the University of Pécs, and since 2012, the president of the Community Environment College of the National Cooperation Fund.

He is currently the Head of Department of Political Science and International Studies at the University of Pécs. From September 1 2016. He is a professor at University of Pécs, Department of Political Science and International Studies.

E-mail address: kakai.laszlo@pte.hu

Vass Vilmos

A demokratikus állampolgárság és az állampolgári kompetencia fejlesztésének összefüggései a Nat-evolúció folyamatában

A tanulmány a demokratikus állampolgárság és az állampolgári kompetencia kontextusának és fogalmi hátterének elemzésére, valamint a téma hazai és nemzetközi tudományos eredményeire alapozva az állampolgári kompetencia fejlesztését tantervelméleti szempontból vizsgálja a Nat-evolúció folyamatára vonatkozóan. A történeti előzmények bemutatása után a demokratikus állampolgárság és az állampolgári kompetencia fejlesztésének elemzésére kerül sor, különös tekintettel az Állampolgári és Társadalmi Ismeretek részműveltségi terület, a demokratikus nevelés Nemzeti alaptantervekben történő megjelenésére vonatkozóan. A fentiek abban segíthetik a szakembereket, hogy egyrészt a nemzeti standardok újragondolásával közelebb kerülhessünk a demokratikus állampolgárság értékrendszerének megvalósulásához, eredményes implementálásához, másrészt az oktatáspolitikai stratégia és tartalmi szabályozás egyes elemeiben a demokratikus állampolgárság és az állampolgári kompetencia fejlesztése kiemelt helyre kerüljön.

Kulcsszavak: demokratikus állampolgárság, Nat-evolúció, állampolgári kompetencia, tantervelmélet

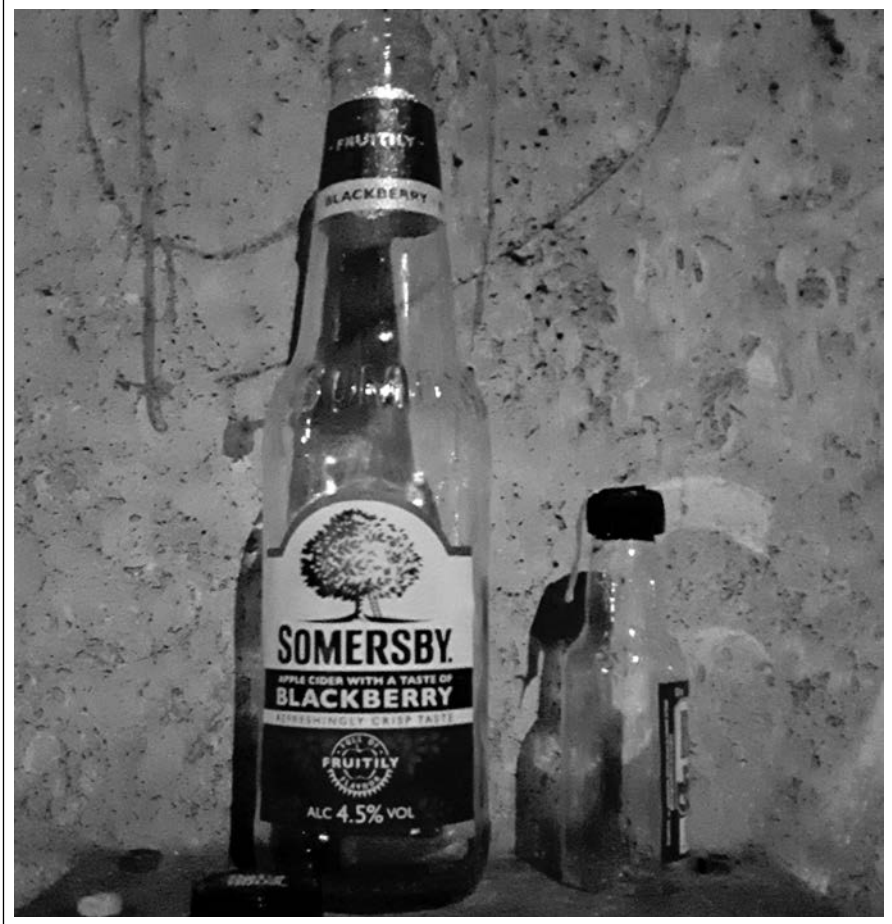
Vass Vilmos habilitált oktatási tudományi docens és magyar nyelv és irodalom, történelem és pedagógia tanára. 36 éve oktat iskolákban és egyetemeken. Számos nemzeti és nemzetközi egyesület igazgatósági tagja. 2004 és 2010 között tagja volt az EU kulcskompetenciák klaszterének. Tizenegy nemzeti és nemzetközi folyóirat szerkesztőségének tagja. Jelenlegi munkahelyei: Budapesti Metropolitan Egyetem, Selye János Egyetem Tanárképző Kar Óvó- és Tanítóképző Tanszék (Komarno, Szlovákia). Közel 200 magyar és angol nyelvű kiadvány szerzője vagy társszerzője, 163-as idézési indexével. Kutatási területei és közelmúltbeli kiadványainak témái a tanulásközpontú tantervelmélet, a tanulás új jelentése és a kreatív tudásátadás.

E-mail: wvass@metropolitan.hu.

Vilmos Vass

The correlates of development of democratic citizenship and civic competence are in the process of NCC-evolution

The paper analyses the development of civic competence from the curricular theoretical view in the process of NCC-evolution, which is based on the context of democratic citizenship, civic competence, conceptual analysis and the scientific data and results. After the introduction of the historical background, the next part analyses the development of democratic citizenship and civic competence, especially focusing on Man and Society fields and the presence of democratic education in the NCC. The above-mentioned process can help experts, teachers and practitioners, on the one hand rethinking the national standards they can closer way to the effective implementation of

Fotó/Csongor Anna

the values on civic education and democratic citizenship. On the other hand, democratic citizenship and civic competence plays dominant role at the different levels of content regulation system and education strategy.

Key words: democratic citizenship, NCC-evolution, civic competence, curriculum theory

Vilmos Vass is habilitated Associate Professor of Education Science and a teacher of Hungarian language and literature, history and pedagogy. He has been teaching in schools and universities for 36 years. He is a board member of several national and international associations. Between 2004 and 2010 he was a member of the EU Key Competences Cluster. He is member of the Editorial Board of 11 national and international journals. He now works at the Budapest Metropolitan University, Hungary, and János Selye University, Komarno, Slovakia. He is the author or co-author of nearly 200 Hungarian and English language publications, with a citation index of 163. His research areas and recent publications are on learning-centred curriculum theory, new meaning of learning and creative knowledge transfer.

E-mail address: vvass@metropolitan.hu.

GLIED Viktor

A „senkiföldjére” tévedve

– recenzió Antal Attila (szerk.): A civilek hatalma – A politikai tér visszafoglalása (2016) c. kötetéről

Glied Viktor történész-politológus, a politikatudomány doktora, a Pécsi Tudományegyetem adjunktusa. Kutatási területei az ököpolitika, civil szervezetek, 20. és 21. századi magyar és nemzetközi történelem, valamint migrációval kapcsolatos kérdések. Számos kötet és tanulmány szerkesztője, írója.

E-mail: glied.viktor@pte.hu

Viktor Glied, PhD in political science, assistant professor at the University of Pécs, Hungary. He is historian and political scientist, graduated from the University of Pécs. His research interests cover ecopolicy, civil society, Hungarian and international history in the 20th–21st centuries and migration issues. He is the author and editor of several academic books and studies.

E-mail address: glied.viktor@pte.hu

CIVIL SZEMLE

LEGYEN 2019-BEN ELŐFIZETŐJE
a negyedévente megjelenő
Civil Szemlének!

RENDELJE MEG A CIVIL SZEMLÉT,
melynek előfizetési díja egy évre
3600 Ft

Előfizetés
Civil Szemle,
Erste Bank: 11600006-00000000-23902934

CIVIL SZEMLE
szerkesztősége

www.civilszemle.hu
Levelezési cím
1137 Budapest, Pozsonyi út 14. II/9.

Kérjük, megrendelését (amely tartalmazza a nevet, postázási címet
és a befizetés igazolását) – a gyorsabb ügyintézés érdekében – küldje be a

civilszemle@gmail.com
e-mail címre

„Az a konzervativizmus, amiről Luhmann beszél, nem tradícióvédő, nem tartja a múltat változtathatatlanak, örök igazságnak vagy éppen örök értéknek. Elfogadja a változtatást, ám annak lépésről lépésre haladó formáját. Mégpedig azért ezt, mivel a társadalom egy strukturált rendszer, melyben nem változtatható meg minden és azonnal. Röviden: ez a konzervativizmus a modern társadalom komplexitásához való viszonyból táplálkozik. A status quo tehát nem a változatlanság, hanem a biztonság.”

(Karácsony András)

„A sportágak érezhetően nyitottak a nők nagyobb mértékű bevonására, de éppen azokon a területeken lehetne gyors és látványos fejlődést elérni, amelyekben most nagyon le van maradva a magyar sport: a női edzők és közreműködők számát képzésekkel, ösztönzéssel lehetne növelni, a döntéshozatalban pedig fokozatosan bevezetett kvótákkal, elnökségi és bizottsági helyek biztosításával, az aktív nők jobb bevonásával lehetne javítani a helyzetet.”

(Bukta Zsuzsanna–Gósi Zsuzsanna)

„A mutató kialakítása során nem differenciáltunk a tekintetben, hogy milyen mértékű aktivitást, involválódást vár el az egyéntől az adott cselekvési magatartás. Tettük ezt azért, mert azt tapasztaltuk, hogy egyrészt az azonos/hasonló szintű aktivitási formák 'együtt mozognak'. Másrészt azért, mert az, hogy valakire mennyi tevékenység jellemző, az nem független attól, hogy mennyire intenzív részvételt vár el az tőle, azaz a kevés és nagyon kevés szerepvállalási formát jelölőkre inkább olyan tevékenységek jellemzőek, amelyek nem várnak el túl nagy erőfeszítést, bevonódást, kezdeményezést az illetőtől (például választáson való részvétel, szja 1% felajánlás). Minél több mindent csinál valaki, annál jellemzőbb, hogy a tényleges aktivitást megkövetelő cselekvési formákat is gyakorolja.”

(Reisinger Adrienn–Nárai Márta)

„A közjavak termelésében az 2008-ban bekövetkező gazdasági válság nyomán kétirányú változás következett be: egyrészt csökkent a kormányzat közjavak biztosításáért való felelőssége, melynek következtében számos, addig közjósággként értelmezett dolog vált (ismét) magánjósággá; másrészt a megmaradó kormányzati felelősségi kör is jelentős mértékben átalakult. A 2011-ben életbelépő új önkormányzati rendszer alapjaiban rendezte át a helyi önkormányzatok szolgáltatási és pénzügyi viszonyait. Kérdés, hogy ez a változás hogyan érintette a nonprofit szervezeteket és magukat a fogyasztókat (ez esetben a lakosságot)? Mennyire fontos számukra az, hogy egy adott szolgáltatást az állam, az önkormányzat, nonprofit vagy forprofit szervezet lát-e el?”

(Kákai László)

„A demokratikus állampolgárság és az állampolgári kompetencia területén örvendetes, hogy az alaptantervekben a terület komplexen, különböző szinteken jelenik meg. Jelenül az alapelvekben és az értékrendszerekben markánsan beépül, hasonló a helyzet a keresztntantervek és a kulcskompetenciák esetében. Tekintettel arra, hogy ez a két szint összefügg, a kívánatos konzisztencia érdekében érdemes a keresztntantervi megjelenítést és implementációs útmutatást a következő tantervi felülvizsgálat folyamatába erőteljesebben megjeleníteni.”

(Vass Vilmos)

Ára 900 Ft

ISSN 1786334-1

9 771786 334009